

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

***EEN HEDENDAAGSE, CRIMINOLOGISCHE
ANALYSE VAN FOUCAULTS
FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE
GEVANGENIS***

scriptie neergelegd tot het behalen van
de graad van licentiaat in de criminologische wetenschappen
door **Maartje De Schutter**

Academiejaar 2005-2006

Promotor: Prof. Dr. Tom Vander Beken

Commissarissen: Prof. Dr. Patrick Hebberecht
Prof. Dr. Koen Raes

TREFWOORDEN

1. Foucault
2. gevangenis
3. disciplinaire samenleving
4. controleperspectief
5. criminologie

“My idea was to write a book that was directly connected with a concrete activity that was taking place on the matter of the prisons. At the time a whole movement had grown up that challenged the prison system and questioned the practices involved in confining offenders. I found myself caught up in this movement, working, for example, with former prisoners, and that is why I wanted to write a history about prisons. What I wanted to do was not to tell a story, or even to analyse the contemporary situation, because that would have needed much greater experience than I had and a connection with penitential institutions much deeper than I had. No, what I wanted to write was a history book that would make the present situation comprehensible and, possibly, lead to action. If you like, I tried to write a ‘treatise of intelligibility’ about the penitentiary situation, I wanted to make it intelligible, and, therefore, criticisable” (Michel Foucault, 1988¹).

“As for what motivated me, it is quite simple [...] It was curiosity -the only kind of curiosity, in any case, that is worth acting on with a degree of obstinacy: not the curiosity that seeks to assimilate what it is proper for one to know, but that which enables one to get free of oneself. After all, what would be the value of the passion for knowledge if it resulted only in a certain amount of knowledgeableness and not, in one way or another and to the extent possible, in the knower’s straying afield of himself?” (Michel Foucault, 1985)².

¹ HOWE, A., *Punish and Critique. Towards a Feminist Analysis of Penalty*, London, Routledge, 1994, 101.

² MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in *Foucault Studies* [WWW]. *Foucault Studies*: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

WOORD VOORAF

Deze scriptie kwam tot stand in het kader van het behalen van de graad licentiaat in de Criminologische Wetenschappen. Hierbij dank ik mijn promotor, vrienden en familie voor hun raadgevingen.

INHOUDSOPGAVE

TREFWOORDEN	I
WOORD VOORAF	III
INHOUDSOPGAVE	IV
INLEIDING	1
DEEL 1: INLEIDING TOT FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS.	3
<i>HFST. 1: EEN SCHETS VAN MICHEL FOUCAULT ALS PERSOON EN ALS AUTEUR.</i>	3
<i>HFST. 2: THEORETISCHE UITGANGSPUNTEN VAN FOUCAULT(S FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS).</i>	17
DEEL 2: UITEENZETTING EN ANALYSE VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS	28
<i>HFST.1: UITEENZETTING VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS</i>	28
<i>Paragraaf 1: Overzicht van de belangrijkste pijnpunten binnen het gevangeniswezen volgens Foucault</i>	28
<i>Paragraaf 2: Overzicht van de belangrijkste hervormingsvoorstellen en -principes met betrekking tot bovengenoemde pijnpunten en diens impact op het gevangeniswezen volgens Foucault</i>	31
<i>Paragraaf 3: Foucaults functionalistische visie op het gevangeniswezen.</i>	34
<i>HFST. 2: THEORETISCHE BETEKENIS VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS BIJ PUBLICATIE</i>	40
<i>Paragraaf 1: Wat heeft Foucault op theoretisch vlak betekend?</i>	40
<i>Paragraaf 2: In hoeverre was Foucault origineel met zijn theorie?</i>	43
<i>HFST. 3: KRITIEKEN OP FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS</i>	53
<i>Paragraaf 1: Kritieken met betrekking tot Foucaults gehanteerde periodisering van de bestraffingswijzen en zijn gekozen analysemethode.</i>	54

<i>Paragraaf 2: Kritieken met betrekking tot onvolledigheden in, en een zekere eenzijdigheid van Foucaults analyse.</i>	<i>57</i>
<i>Paragraaf 3: Kritieken met betrekking tot het functionalisme.</i>	<i>68</i>
DEEL3: DE HEDENDAAGSE, CRIMINOLOGISCHE RELEVANTIE VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS.	78
<i>HFST. 1: NALATENSCHAP VAN FOUCAULT.</i>	<i>78</i>
<i>HFST. 2: DE WAARDE VAN FOUCAULT VOOR DE CRIMINOLOGIE VAN VANDAAG.</i>	<i>94</i>
CONCLUSIE	108
BIBLIOGRAFIE.	113

INLEIDING.

Ik behandel in mijn thesis Michel FOUCAULT's functionalistische theorie van de gevangenis, omdat het lezen van FOUCAULT's boek '*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*'³ voor mij een zeer leerrijke ervaring was. Het bood mij immers een aantal nuttige en onderbouwde inzichten in een materie die mij reeds lang intrigeerde, maar waarvoor ik nog op zoek was naar de juiste invalshoek. Zo ben ik enorm gefascineerd door de wijze waarop een samenleving omgaat met afwijkende ideeën en gedragingen; diversiteit wordt immers vaak geproblematiseerd. Dit is tevens één van de redenen waarom de richting criminologie mij zo aansprak. Ook FOUCAULT is hiermee bezig. Centraal in zijn theorie staat immers de technologie van de macht: deze bepaalt hoe er met diversiteit wordt omgegaan en wat als diversiteit of als norm wordt beschouwd. Vanuit dit oogpunt leek het mij dan ook interessant om na te gaan wat FOUCAULT betekend heeft en nog steeds betekent (of zou kunnen betekenen) voor de criminologie.

In '*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*' tracht FOUCAULT de lezer duidelijk te maken dat men de concrete strafsystemen moet analyseren en bestuderen als maatschappelijke verschijnselen. FOUCAULT wil met andere woorden aantonen dat 'de straf' een complexe maatschappelijke functie heeft door in zijn boek de 'positieve' (in de zin van 'nuttige' of eerder 'functionele') effecten die de strafmechanismen kunnen bewerkstelligen, kenbaar te maken⁴. Niet iedereen vindt zich echter terug in FOUCAULT's verhaal, vandaar het opzet van deze thesis: een confrontatie van FOUCAULT's visie met de visies van andere auteurs, actief op het terrein van de bestraffingssociologie⁵. Het is dan ook mijn bedoeling om FOUCAULT's theorie van de gevangenis te verifiëren. Ik wil dus nagaan of andere auteurs deze functionalistische visie van FOUCAULT onderschrijven of er eerder een confronterende zienswijze op na houden. Uiteindelijk wil ik ook nagaan wat deze theorie, uiteengezet in een boek in de jaren zeventig, nu eigenlijk betekend heeft en nog steeds kan betekenen voor de criminologie -en meer concreet de penologie- van vandaag, medio 2006. Met andere woorden wil ik vragen aan bod laten komen zoals: "In hoeverre was FOUCAULT origineel met deze theorie?", "Wat gebruiken we nu nog van deze theorie?", "In welk perspectief zien we dit alles nu dertig jaar later?", enzovoort.

³ FOUCAULT, M., *Discipline, Toezicht en Straf. De geboorte van de gevangenis*, Groningen, Historische Uitgeverij, 2001, 445p.

⁴ *Ibid.*, 37, 39.

⁵ De bestraffingssociologie is een discipline die zich bezighoudt met de zoektocht naar de functies van het straffen die de doelstelling van criminaliteitsbestrijding overstijgen.

Deze analyse van FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis wil ik realiseren aan de hand van een literatuurstudie. Zoals ik reeds aankondigde, zal ik dus andere auteurs die actief zijn in de bestraffingssociologie, en die bezig zijn (of zijn geweest) met hetzelfde onderwerp, raadplegen. Uiteraard heb ik lang niet alle relevante boeken, artikels en andere bronnen met betrekking tot dit onderwerp kunnen doornemen en bespreken. Dit is echter een onmogelijke opgave binnen het beperkte tijdsbestek van een thesis. Ik heb dan ook getracht om, naar eigen inzicht, de belangrijkste auteurs met hun belangrijkste werken te raadplegen teneinde zo goed mogelijk mijn probleemstelling te beantwoorden.

Bij dit opzet zal ik in verschillende stappen te werk gaan.

In DEEL 1 zal ik een inleiding tot Michel FOUCAULTs functionalistische theorie geven. De bedoeling van dit eerste deel is een aanzet tot interpretatie aan te reiken. Hiertoe zal ik in hoofdstuk 1 FOUCAULT als persoon en als auteur kort theoretisch duiden en vervolgens in hoofdstuk 2 een aantal essentiële uitgangspunten van zijn denkwijze meegeven. Deze achtergrondinformatie kan immers helpen om FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis beter te kaderen.

In DEEL 2 zal ik eerst in hoofdstuk 1 FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis kort uiteenzetten aan de hand van zijn boek *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'*. Dit onderdeel bestaat dan ook voornamelijk uit citaten om zo dicht mogelijk bij FOUCAULTs opzet te blijven. Er worden hem immers veel te vaak dingen toegeschreven die hij nooit heeft bedoeld. Vervolgens zal ik in hoofdstuk 2 nagaan wat deze functionalistische theorie van de gevangenis van FOUCAULT bij zijn publicatie heeft teweeggebracht in de wereld van de bestraffingssociologie en in hoeverre dit alles nieuw was. In hoofdstuk 3 zal ik dan een aantal pijnpunten van deze theorie bespreken aan de hand van een aantal auteurs, actief in de bestraffingssociologie, die bezig zijn (of zijn geweest) met hetzelfde onderwerp. De bedoeling is om na te gaan in hoeverre FOUCAULT een solide theorie heeft uitgedacht.

In DEEL 3 wens ik dan ook (gedeeltelijk op basis van wat DEEL 2 ons leert) de waarde van FOUCAULT en zijn functionalistische theorie van de gevangenis te schetsen voor de criminologie van vandaag. Hiertoe zal ik eerst in hoofdstuk 1 de nalatenschap van FOUCAULT tot dusver bespreken om dan in hoofdstuk 2 na te gaan in hoeverre er een rol voor FOUCAULT is weggelegd binnen de (hedendaagse) criminologie.

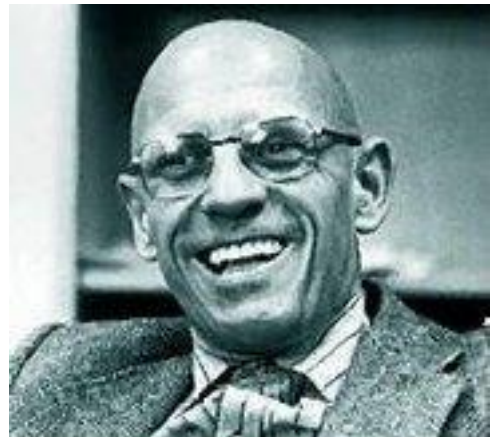
Ten slotte zal ik in mijn conclusie kort de rode draad in mijn thesis schetsen alsook alle centrale vaststellingen nog eens op een rijtje zetten.

DEEL 1: INLEIDING TOT FOUCAULTS
FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE
GEVANGENIS.

HFST. 1: EEN SCHETS VAN MICHEL FOUCAULT ALS PERSOON EN ALS AUTEUR.

“Anyway, my personal life is not at all interesting. If somebody thinks that my work cannot be understood without reference to such and such a part of my life, I accept to consider the question. I am ready to answer if I agree. As far as my personal life is uninteresting, it is not worthwhile making a secret of it. By the same token, it may not be worthwhile publicizing it”

(Michel Foucault, 1982)⁶.

Deze uitspraak van Michel FOUCAULT vloeit voort uit zijn theoretische zienswijze die sterk gekarakteriseerd wordt door een aantal postmodernistische en poststructuralistische uitgangspunten. In dit specifieke geval, namelijk het afwijzen van de klassieke rol van de auteur, verwijst FOUCAULT met zijn uitspraak naar het ‘disseminatie’concept van de Franse taalfilosoof, Jacques DERRIDA⁷. ‘Disseminatie’ betekent volgens DERRIDA dat er bij elke tekst sprake is van een ‘princiële onbeperktheid van betekenissen’. Tot ‘die éne juiste interpretatie’ van een tekst komen, is volgens DERRIDA principieel dus niet mogelijk. Dit vloeit voort uit DERRIDA’s afwijzen van de notie dat elke tekst slechts binnen één enkele of ‘de’ eigen, specifieke context begrepen kan worden.

Uit de notie ‘disseminatie’ volgt dan ook dat DERRIDA de vooronderstelling afwijst dat de reële historische context kan worden beschouwd als betekenis verlenend centrum van een tekst (of m.a.w. dat de betekenis van een tekst achterhaald kan worden door de auteur van

⁶ X (z. d.) ‘biography’ in Foucault, info. [WWW]. Foucault, info.: <http://www.foucault.info/foucault/biography.html> [15/02/06].

⁷ VAN MELKEBEEK, M., *Historische kritiek en postmoderne geschiedschrijving*, Gent, Academia Press, 2001, 84-86.

die tekst in de historische context van diezelfde tekst te plaatsen). DERRIDA ziet immers het relateren van de betekenis van een tekst aan een historische context niet als het vergelijken van iets dat bekend is (=de context), met iets dat onbekend is (=de betekenis van de tekst), maar wel als een vergelijking tussen twee onbekenden. Als een logische consequentie verwerpt hij dan ook de auteur als centrum van betekenisverlening. Bijgevolg is het niet de *intentie* van de auteur die de betekenis van de tekst bepaalt. Het is veeleer de tekst zelf, als een oneindige grammaticale keten van ergens naar verwijzende samenhangende delen, die de producent van de betekenis is -een betekenis weliswaar, die geen betrekking heeft op de werkelijkheid buiten de tekst.

Vanuit een dergelijke filosofie lijkt een biografie eigenlijk niet belangrijk, maar mijns inziens kunnen een aantal gegevens wel nuttig zijn om FOUCAULT's theoretische uitspraken beter te situeren. De tijdperiode waarin je leeft en de levensloop die je beleeft, zijn immers voor een groot deel mee bepalend voor de dingen waarnaar je kijkt en de manier waarop je hier naar kijkt. Vandaar dat ik toch besloten heb om een korte biografische schets van FOUCAULT in dit deel in te sluiten⁸.

FOUCAULT's volledige naam luidt Paul-Michel Foucault en hij werd geboren op 15 oktober 1926 te Poitiers. Hij was afkomstig uit een welgestelde familie van medici en zijn vader verwachtte dan ook dat zijn zoon deze traditie zou voortzetten. De jonge FOUCAULT was echter vastbesloten 'professeur d'Histoire' (geschiedenisleraar) te worden. Om zijn ambitie te realiseren doorliep hij gedurende de Tweede Wereldoorlog het elitaire 'hypokhâgne'⁹ dat hem moest voorbereiden op de studie aan de École Normale Supérieure, dé elite-universiteit van Frankrijk. Hij slaagde er echter niet in direct te worden toegelaten, maar na een studie bij Jean Hyppolite, die filosofie doceerde aan het 'khâgne' en bij wie hij uitblonk, werd hij alsnog in 1946 toegelaten.

⁸ De biografie is gebaseerd op vijf bronnen, namelijk:

VERHELST, M., *Een konfrontatie van recente visies met betrekking tot oorsprong en verval van de gevangenis: een analyse van de visies van Foucault, Rusche en Kirchheimer, Rothman, Melossi en Pavarini, Scull, Cohen en Baratta*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1981-1982, 11-12;

X (2006/02/11) 'biografie' in Michel Foucault [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault [15/02/06];

ROMEIJN, P. (2005/05/26) 'Michel Foucault, biografie' in Michel Foucault (1926-1984) [WWW]. Piet Romeijn: <http://www.xs4all.nl/~promijn/Vrijmetsejarij%20bouwstukken/filosofiepietroa.html> [15/02/06];

X (z. d.) 'biography' in Foucault, info. [WWW]. Foucault, info.: <http://www.foucault.info/foucault/biography.html> [15/02/06];

SMART, B., *Michel Foucault*, London, Routledge, 2002, xii-xv, 12-17.

⁹ Het hypokhâgne was een soort van klas die je voorbereidde op het toelatingsexamen aan de École Normale Supérieure.

In 1948 behaalde FOUCAULT zijn diploma filosofie en in die periode maakte hij zich ook lid van de communistische partij. De grenzen en beperkingen van zowel de academische filosofie als het beleid van de communistische partij werden echter al snel duidelijk voor FOUCAULT en in het begin van de jaren vijftig veranderde zijn carrière van richting. Hij gaat psychologie studeren en verlaat in 1951 de communistische partij. Deze periode was op persoonlijk vlak zeer bewogen: hij was labiel, gesloten en erg op zichzelf. Hij balanceerde aan de rand van de waanzin en deed in 1948 een zelfmoordpoging. Hij krijgt daarop een eigen kamer op de ziekenafdeling van de school wat hem de rust geeft om te werken. Zijn problemen in die tijd zouden te maken hebben gehad met zijn niet verwerkte en moeilijk geaccepteerde homoseksualiteit. Dit kan verklaard worden door de toenmalige benadering van homoseksualiteit als een ziekte en de repressieve kanten van de toenmalige therapiepraktijk. Pas als veertiger bevrijdt FOUCAULT zich van het 'normatieve machtssysteem' en de verloocheningspraktijk.

Begin jaren '50 slaagt hij erin zijn diploma psychologie te behalen. Zijn interesse gaat daarna in eerste instantie uit naar de psychopathologie, de leer van de geestesziekten. Na zijn afstuderen, doceert Foucault op diverse plaatsen buiten Frankrijk. In 1960 keert hij terug naar Frankrijk als hoogleraar psychologie in Clermont-Ferrand. FOUCAULT heeft dan reeds een stapel publicaties op zijn naam staan. Zijn eerste werk '*Maladie mentale et personnalité*' uit 1954 is nog te situeren binnen een soort antipsychiatrisch humanisme. Het werd in 1973, op uitdrukkelijk verzoek van de auteur zelf, uit de handel genomen. In 1961 verschijnt zijn doctoraatsthesis: '*Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique*'. Dit wordt in 1964 als pocket uitgegeven. Het thema dat FOUCAULT hierbij uitwerkt is de 'grote opsluiting', het beschrijft de huidige Westerse manier van denken en redeneren zoals deze in het spoor van de Verlichting is ontstaan, en de daaruit ontstane opdeling tussen zogezegd 'rationele' en 'niet-rationele' mensen. Als eenheid van analyse neemt Foucault 'het vertoog' of 'het discours'¹⁰. In '*Naissance de la clinique*', verschenen in 1963, maakt hij een 'archéologie du regard médical'. Nog in 1963 verschijnt '*Raymond Roussel*', een werk dat meestal als minder belangrijk wordt afgedaan.

Was FOUCAULT voorheen nog nauwelijks bekend, in de jaren 60 ontwikkelt hij zich tot een van de belangrijkste Franse filosofen. Dit had vooral te maken met de publicatie in 1966 van zijn boek '*Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*'. Dit boek vestigde zijn reputatie als auteur, maar leidde tevens tot heel wat opschudding. Dit was vooral

¹⁰ X (z. d.) 'Michel FOUCAULT (1926-1984)' in Wetenschapsfilosofie voor de Sociale Wetenschappen [WWW]. Universiteit Utrecht: <http://www.fss.uu.nl/wetfil/96-97/foucault.htm> [19/03/06].

te wijten aan FOUCAULTs stelling dat de ‘mens’ een uitvinding is van nog geen twee eeuwen oud en dus ook gedoemd is om te verdwijnen. Zo stelde hij dat er geen essentie van ‘mens-zijn’ is. Integendeel, alles wat wij als fundamenteel aan de mens beschouwen, is volgens hem het resultaat van een specifieke historische constellatie, met name de Verlichting en de moderniteit. In plaats van het subject als producent van discoursen, ziet hij de mens als een product van discoursen. Discoursen produceren dus met andere woorden mensen¹¹. In 1962 was reeds eerder een werk verschenen met de kennis en de wetenschappen als onderzoeksdomein, namelijk *‘L’archéologie du savoir’*.

In deze periode wordt FOUCAULT bekend als een originele en provocerende denker, wordt hij gevierd en bekritiseerd alsook geparafraseerd en verkeerd voorgesteld. Zo wordt hij beschreven als het ‘enfant terrible van het structuralisme’, een archeoloog van de Westerse cultuur, een nihilist en tevens als een filosoof-historicus wiens werk men moet onderscheiden van zowel de conventionele filosofie als geschiedschrijving. In deze periode verhuist hij ook van de universiteit van Clermont-Ferrand naar de universiteit van Vincennes en in 1970 naar het befaamde ‘Collège de France’ waar hij de leerstoel ‘Geschiedenis van Denksystemen’ bekleedt. Een titel die hij bewust gekozen had om zijn werk duidelijk te onderscheiden van de intellectuele traditie van de ‘geschiedenis van ideeën’. Zijn inaugurale rede verschijnt in 1971 onder de titel: *‘L’ordre du discours’*. Deze inaugurale rede wordt als de meest toegankelijke inleiding tot zijn denken beschouwd. Een ander werk, dat als minder belangrijk wordt beschouwd, is *‘Ceci n’est pas une pipe’*. Het verschaft ons een studie van enkele werken van Magritte. In datzelfde jaar verschijnt nog *‘Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère’* waarin de mémoires van Pierre Rivière over zijn misdaad worden becommentarieerd.

In 1975 verschijnt dan het werk dat een accentverschuiving inhoudt ten aanzien van zijn vroegere werken, namelijk *‘Surveiller et Punir, Naissance de la prison’*, tevens het werk dat centraal staat in deze thesis. Voorheen vormde ‘het discours’ of ‘het vertoog’ het geprivilegieerde onderzoeksobject van FOUCAULT. Deze periode¹² wordt ook wel eens aangeduid als de zogenaamd ‘archeologische’¹³ FOUCAULT. Vanaf 1975 wordt de

¹¹ TEURLINGS, J., (z.d.) ‘Foucault: theorie’ in Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

¹² De periode tussen de publicatie van ‘Folie et déraison. Histoire de la folie à l’âge classique’ en de publicatie van ‘L’ordre du discours’.

¹³ Archeologie is een term die door FOUCAULT wordt gebruikt om te verwijzen naar de onderzoeksmethode waarbij hij de historiek van verschillende maatschappijen doorlicht om de discursieve formaties en gebeurtenissen aan het licht te brengen die de kennisvelden van verschillende historische periodes hebben geproduceerd. Om inzicht te krijgen in de wetenschap van een tijd probeert Foucault de impliciete epistemologie

conceptualisatie van macht en haar wijze van functioneren het geprivilegieerde aandachtspunt van de tweede, zogenaamd ‘genealogische’¹⁴ FOUCAULT. Zo legt Gilles DELEUZE in zijn boek *Foucault* uit 1986 het verschil uit tussen FOUCAULT als ‘nieuwe archivaris’ en FOUCAULT als ‘nieuwe cartograaf’¹⁵. Als ‘archivaris’ interesseerde FOUCAULT zich vooral voor de wijze waarop discursieve formaties ‘waarheden’ construeren; als ‘cartograaf’ ging zijn aandacht vooral naar de wijze waarop disciplinaire praktijken (de gevangenis, de school, de fabriek, het ziekenhuis) subjecten constitueren. Deze overgang van de archeologische methode naar de genealogische methode wordt volgens MCNAY door FOUCAULT gemotiveerd vanuit het feit dat de archeologische methode faalde in het incorporeren van een theorie van de macht in de discoursanalyse. De genealogische methode vangt naar eigen zeggen dit zwakke punt op door een radicale herformulering van de theorie van macht. Volgens MCNAY is het ook vooral deze fase in FOUCAULTs werk die de meeste kritische aandacht heeft gekregen¹⁶.

In deze ‘genealogische’ periode verschijnt ook nog een driedelige reeks over de geschiedenis van de seksualiteit. De eerste twee boeken verschijnen in 1976 en zijn respectievelijk getiteld *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir* en *Histoire de la sexualité II: L'usage des plaisirs*. Het derde deel verschijnt uiteindelijk in 1984 onder de titel *Histoire de la Sexualité III: Le souci de soi*. In dit driedelig werk verzet FOUCAULT zich tegen de destijds populaire opvatting dat de jaren zestig de seksualiteit had bevrijd van de Victoriaanse repressie¹⁷. De Victoriaanse tijd onderdrukte volgens FOUCAULT helemaal niets, integendeel, het is dan dat ‘seksualiteit’ *an sich* is kunnen ontstaan. Voorheen bestonden er uiteraard seksuele praktijken, maar het was gewoon iets wat men deed, meer niet. Vanaf de Victoriaanse tijd werd seksualiteit echter een deel van de identiteit, seks werd aangesloten aan een discours. Wat de jaren zestig voortbrachten was volgens FOUCAULT een proliferatie,

te traceren en expliciet te maken. Dit is de kern van de ‘archeologische’ methode die Foucault hanteert. DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *Understanding Foucault*, London, Sage Publications, 2000, ix.

¹⁴ FOUCAULT gebruikt ‘genealogie’ in de NIETZSCHEAANSE betekenis om zijn onderzoeksmethode te beschrijven als een ‘geschiedenis van het heden’. Genealogie is dan het proces waarbij de historische relatie tussen waarheid, kennis en macht wordt geanalyseerd en blootgelegd. FOUCAULT suggereert immers, in navolging van NIETZSCHE, dat kennis en waarheid worden geproduceerd door de strijd zowel tussén als binnen instellingen, invloedssferen en disciplines en vervolgens worden gepresenteerd alsof ze eeuwigdurend en universeel zijn. Het doel van zijn geschiedenis is om hedendaagse kwesties of instellingen te duiden door de historische condities te bestuderen die deze tot stand brachten. FOUCAULTs genealogie gebruikt geschiedenis dan om het heden te problematiseren en te destabiliseren. DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *o.c.*, xi.; GARLAND, D., *Punishment and modern society. A study in social theory*, Oxford, Clarendon Press, 1990, 136-137.

¹⁵ LESAGE, D., *Vertoog over verzet. Politiek in tijden van globalisering*, Antwerpen, Manteau, 2004, 17.

¹⁶ MCNAY, L., *Foucault: A Critical Introduction*, Cambridge, Polity Press, 1996, 85.

¹⁷ TEURLINGS, J., (z.d.) ‘Foucault: theorie’ in Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

een exponentiële groei van de discoursen om en rond seksualiteit, geen bevrijding van seksualiteit. Heel wat thema's van dit werk stemmen dus overeen met *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* (bijvoorbeeld het belang van de wetenschappen in het categoriseren en differentiëren van 'normaal' seksueel gedrag en 'abnormaal' seksueel gedrag), maar bij deze studie besteedt FOUCAULT al meer aandacht aan het feit dat verschillende discoursen elkaar ook kunnen tegenwerken. Zo stelt hij dat elke uiting van macht automatisch een tegenreactie oproept, macht en verzet gaan elkaar dus impliceren.

Ten slotte spreekt men ook nog van 'de laatste FOUCAULT' met zijn studie rond 'governmentality'. FOUCAULT heeft ooit gezegd dat hij van een analyse van de staat afzag, zoals hij ook van een overdadige maaltijd afzag. Desalniettemin heeft hij één tekst geschreven over de staat waarin hij, tussen de regels door, aangeeft dat zijn nominalistische benadering van macht¹⁸ zoals eerder toegepast op waanzin, delinquentie en seksualiteit, ook bij het staatsoptreden gebruikt kan worden¹⁹. Deze studie werd weergegeven in een aantal teksten en interviews, die uiteindelijk gebundeld werden in 1991 onder de titel *'The Foucault Effect. Studies in Governmentality, with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault'*²⁰. Het betreft een onderzoek naar de wijze waarop mensen in de moderne samenlevingen worden bestuurd (hij noemt het 'the art of governing people') alsook een onderzoek naar de wijze waarop deze mensen zichzelf besturen (m.a.w. de technologieën van 'self-government')²¹. Hierbij gaat zijn aandacht vooral naar het moderne West-Europese liberalisme en neoliberalisme waar politieke technologieën gehanteerd worden om het gedrag van individuen te sturen en te beheersen. In deze analyse gaat hij, als reactie op de kritieken op zijn vorige werken, zijn opvatting van het subject nog verfijnen²². Daar waar voorheen het subject toch voornamelijk een effect van discoursen was, begint FOUCAULT nu aandacht te hebben voor reflexiviteit. Desondanks blijft het een minimaal subject dat niet tot echte

¹⁸ De nominalistische benadering van macht gaat terug op het nominalisme als filosofische stroming uit de latere Middeleeuwen. Deze stroming acht de individuele dingen als werkelijk en niet de universele gestalte ervan. Deze stroming stond tegenover het middeleeuwse realisme die juist de universalia (algemeen voorkomende abstracte begrippen) als werkelijk achtte. Het nominalisme-realisme debat heeft eigenlijk zijn wortels in de klassieke oudheid met Plato en Aristoteles, maar het zou mij veel te ver leiden om dit hier verder uit te leggen. (zie hiervoor: X (2005/12/13) 'Nominalisme' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Nominalisme> [07/03/06]) In deze context is het gewoon van belang te weten dat Foucault de macht geen essentie toedicht, het is volgens hem niet iets dat als algemeen concept bestaat, maar slechts werkelijk wordt in een concrete context van relaties.

¹⁹ UITERMARK, J. (2003/03) 'Bestuur als kunst: de governmentality-benadering' in *Beheersing door verwerving. De sociale controle van Europese achterstandswijken* [WWW]. Justus Uitermark Publications: <http://www.justusuitemark.nl/Documents/Beheersingverwerving.pdf> [26/09/05].

²⁰ BURCHELL, G., GORDON, C. en MILLER, P., *The Foucault Effect. Studies in Governmentality, with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, London, Harvester Wheatsheaf, 1991, 307p.

²¹ SMART, B., o.c., xiii.

²² TEURLINGS, J., (z.d.) 'Foucault: theorie' in *Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies* [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

interpretatie in staat is. Zo blijft FOUCAULT het moeilijk hebben met het feit dat subjecten in staat zijn om, binnen discursieve formaties en binnen heersende kennisparadigma's, kennis actief te gaan gebruiken en te herinterpreteren.

Naast boven vermelde werken heeft FOUCAULT uiteraard ook nog een aantal minder bekende werken, alsook een massa artikels op zijn naam staan in diverse tijdschriften. Naarmate FOUCAULTS werk evolueerde, in het bijzonder in de nasleep van de gebeurtenissen van mei '68, werd voor FOUCAULT het vraagstuk van de politieke rol van de intellectueel meer prominent. FOUCAULTS politisering wordt duidelijk in enerzijds zijn kritieken op het marxistische beleid en de socialistische regeringen en anderzijds in zijn participatie in bepaalde radicale politieke activiteiten. Zo was FOUCAULT een geëngageerd filosoof die vaak in de belangstelling kwam door zijn inzet voor de vreemdelingen, de geesteszieken, de zieken in het algemeen (cf. de oprichting van de 'Groupement d'Information sur la Santé') en de gedetineerden (cf. de oprichting in 1971 van de 'Groupement d'Information sur la Prison'²³). In zijn laatste jaren ging zijn aandacht ook uit naar dissidente, politieke figuren en de buitenlandse politiek. Op 2 juni 1984 wordt FOUCAULT echter in het ziekenhuis opgenomen waar hij drie weken later, op 58 jarige leeftijd, sterft aan de gevolgen van aids.

De reikwijdte en complexiteit van FOUCAULTS werk maakt het zeer moeilijk om hem te categoriseren en kritisch te bespreken. Zo hebben volgens MCNAY historici problemen met FOUCAULTS werk omdat het te filosofisch is, filosofen omdat het de nodige formele regels ontbeert, en sociologen omdat het te literair en te poëtisch van aard is²⁴. Het is deze reikwijdte en complexiteit die dan ook geleid heeft tot wat BLANCHOT zowel de 'moeilijke' en 'geprivilegieerde' positie van FOUCAULTS werk noemt in relatie tot het twintigste-eeuwse denken: *"do we know who he is, since he doesn't call himself...either a sociologist or a*

²³ FOUCAULT was medeoprichter en een belangrijk lid van de 'Groupe d'Information sur les Prisons' (GIP) gedurende de jaren zeventig. Ook andere belangrijke intellectuelen waren betrokken bij de activiteiten van deze groep waaronder Gilles DELEUZE, Jacques DONZELOT, Hélène CIXOUS en Jean-Paul SARTRE. Het lidmaatschap van deze organisatie was niet voorbehouden aan personen uit linkse groeperingen en bovendien kenden deze groepen een dermate success dat ze over heel Frankrijk werden opgezet. DONZELOT verklaarde dat het doel van de GIP *"connecting prisoner's movements with other social groups in struggle"* was, vanuit de idee dat gedetineerden niet werden geïntegreerd in de bredere arbeidersstrijd die voortvloeide uit de gebeurtenissen van mei '68. FOUCAULT stelde dan ook dat het doel van de GIP niet zozeer was om specifieke rechten en verbeteringen voor gedetineerden te verkrijgen, maar *"to question the social and moral distinction between the innocent and the guilty"*. VALIER, C., *Theories of Crime and Punishment*, in *Longman Criminology Series*, NEWBURN, T. (ed.), VII, Essex, Pearson Education Limited, 2002, 150.

²⁴ MCNAY, L., o.c., 1.

historian or a structuralist or a thinker or a metaphysician?”²⁵. FOUCAULT zelf benadrukt echter dat een dergelijke categorisering onmogelijk is vermits “he writes not in order to disclose the self but to escape it”²⁶.

Desondanks was FOUCAULT toch voornamelijk een zogenaamde ‘historicus van denksystemen’. Men kan hiervoor steun vinden in de titel die hij bewust heeft gekozen voor zijn leerstoel in 1970 aan het befaamde ‘Collège de France’, namelijk ‘Geschiedenis van Denksystemen’, een functie die hij niet alleen graag, maar ook een groot deel van zijn carrière uitoefende. Volgens Jan TEURLINGS is FOUCAULT echter vooral een theoreticus van de moderniteit²⁷. Met moderniteit bedoelt hij de periode vanaf de zestiende eeuw, met het ontstaan van de moderne staten, de gestage groei van de wetenschappen en de eerste kiemen van wat later de Verlichting zal worden genoemd. Dit moderne tijdvak ziet zichzelf graag als een vooruitstrevende periode met zijn geloof in het vooruitgangdenken, de cumulatie van kennis en welvaart en het universalisme. De moderne samenleving beschouwt zichzelf ook als een maatschappij waarin de vrijheid centraal staat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de ‘donkere’ middeleeuwen. FOUCAULT heeft het echter moeilijk met deze visie, zijn hele werk is er dan ook op gericht de moderniteit als het ware te ontmaskeren²⁸. “*Running through all his many studies [...] there is a concern not just to describe the conventions through which we organize our knowledge of ourselves and our world, but also to show the costs of these conventions and the forms of oppression they entail*”²⁹.

De uitgebreide werken die FOUCAULT hierbij produceerde, getuigen van diverse invloeden. FOUCAULT heeft gedurende zijn carrière dan ook heel wat theoretische wendingen genomen die niet altijd even consequent waren. Zo spreekt men soms over een vroege FOUCAULT (jaren zestig), een latere FOUCAULT (begin tot midden jaren zeventig) en de laatste FOUCAULT (vanaf 1976 tot zijn dood in 1984)³⁰. Vermits een dergelijke indeling nogal kunstmatig is en de complexiteit en continuïteit van FOUCAULTs denken niet

²⁵ MCNAY, L., *o.c.*, 1.

²⁶ *Ibid.*, 1.

²⁷ TEURLINGS, J., (z.d.) ‘Foucault: theorie’ in Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

²⁸ De nadruk die FOUCAULT legt op de donkere kant van de Verlichting en de moderniteit steunt echter voor een groot stuk op een impliciet vertrouwen in concepten die ook voortkomen uit de Verlichtingsfilosofie zoals waardigheid, reflexiviteit en de vrije wil. Zijn falen om deze schatplichtigheid aan of zijn impliciete vertrouwen in deze concepten (die voortkomen uit een denkrichting die door hem expliciet wordt afgewezen) te erkennen, resulteert in wat HABERMAS heeft genoemd het ‘cryptonormativisme’ van FOUCAULT. In zijn laatste studie rond ‘governmentality’ heeft FOUCAULT zijn ambivalente houding met betrekking tot de Verlichting en de moderniteit echter meer expliciet toegegeven en herwerkt. MCNAY, L., *o.c.*, 9.

²⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 133-134.

³⁰ TEURLINGS, J., (z.d.) ‘Foucault: theorie’ in Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

correct kan weergeven, zal ik deze niet hanteren. Ik zal enkel de verschillende theoretische invloeden weergeven zoals zij zich in de tijd voordeden en FOUCAULT respectievelijk hebben beïnvloed.

Op het niveau van persoonlijke invloeden erkent FOUCAULT het belang van het werk van zijn leerkrachten en mentors, in het bijzonder het voorbeeld van George DUMÉZILs analyse van discoursen, George CANGUILHEM's aparte benadering van de geschiedenis van de wetenschap en, niet in het minst, het werk van Jean HYPPOLITE met betrekking tot Hegel³¹. Deze laatste heeft een belangrijke rol gespeeld in de intellectuele vorming van een gehele generatie van denkers zoals DELEUZE, ALTHUSSER en DERRIDA die samen met FOUCAULT in de jaren zestig een belangrijke invloed gingen uitoefenen op het Franse intellectuele leven.

Daarnaast is er natuurlijk ook nog de invloed van meer algemene denksystemen die in die periode de mens- en sociale wetenschappen mede hebben gevormd en gekaderd. In hoofdzaak kan FOUCAULT theoretisch gesitueerd worden binnen de ontwikkelingen in de fenomenologie, het (post)structuralisme, de hermeneutiek, het marxisme en het postmodernisme. Zijn werken ondergaan dan ook de invloed van veranderende methodologische opvattingen.

Zo werd het intellectuele klimaat van het naoorlogse Frankrijk aan de ene kant gedomineerd door de fenomenologie en het existentialisme en aan de andere kant door het marxisme³². De fenomenologie is een stroming in de moderne filosofie die kritiek uitoefent op de vervreemding van de mens³³. Zo wordt door de fenomenologie gesteld dat de mens door een ver doorgedreven rationalisering van de wereld ontdaan zou zijn van een voor de hand liggende bron van informatie, namelijk de wereld zoals deze binnen handbereik van de mens ligt. De fenomenologie vindt dan ook dat we de fenomenen 'zelf' moeten laten 'spreken' als het startpunt voor kennis van de wereld en de onderliggende structuren. Aangezien de fenomenologie de wereld wil leren kennen en begrijpen vanuit de wijze waarop het individu de wereld en de fenomenen waarneemt, komt het subject centraal te staan. De fenomenologie wordt dan ook vaak als grondlegger van het existentialisme genoemd³⁴. Het existentialisme is een filosofische beweging die wordt gekarakteriseerd door een benadrukking van individualiteit, individuele vrijheid en subjectiviteit. Het existentialisme

³¹ SMART, B., *o.c.*, 13.

³² *Ibid.*, 15.

³³ X (2006/01/28) 'Fenomenologie' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Fenomenologie> [07/03/06].

³⁴ X (2006/03/04) 'Existentialisme' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Existentialisme> [07/03/06].

wordt vaak gezien als een terugkeer tot de onmiddellijke, feitelijke ervaringswerkelijkheid. De realiteit in haar onverhulde feitelijkeheid is dus het middelpunt van de existentiële filosofie³⁵.

FOUCAULT behoorde dan ook tot de generatie die werd groot gebracht met deze beide vormen van analyse, de fenomenologie en het existentialisme in termen van het constituerende subject, het marxisme in termen van economie, ideologie en de rol van bovenbouw en onderbouw. Gedurende de periode 1945-1955 was de voornaamste bezigheid binnen de minder conventionele en minder traditionele kringen van het Franse universitaire leven, de constructie van een fenomenologisch-marxistische relatie of synthese³⁶. Tegen het einde van de jaren vijftig ontstond er echter een aanzienlijke teleurstelling ten aanzien van het ‘officiële’ marxisme en zijn institutionele manifestatie in de communistische partij. Het kondigde het begin aan van een periode waarin de focus van het intellectuele debat zich niet alleen verwijderde van het historisch materialisme, maar ook van de fenomenologische filosofie en de prioriteit die toegekend werd aan het existentiële subject³⁷.

Er ontstonden verschillende nieuwe vormen van analyses die werden afgeleid van de structurele taalwetenschap³⁸. Deze vormden een nieuwe structurele benadering, het structuralisme, bij de studie van sociale en culturele fenomenen die werd gepresenteerd als ‘antihumanistisch’ en ‘antisubjectivistisch’³⁹. Dit ‘antihumanisme’ volgt uit NIETZSCHEs fundamentele kritiek op het waarheidsstreven van de mens. Deze stelt dat de idee dat mensen ‘beter’ zijn omdat zij een ‘wil tot waarheid’ bezitten, een vorm van zelflegitimatie is. Daarom is de wil tot waarheid volgens NIETZSCHE in feite de wil tot macht⁴⁰. Hieruit volgt dat NIETZSCHE in het humanisme een ‘universele machtsdrift’ ziet aangezien de mens zichzelf tot ‘redelijk denkend wezen’ verklaart. Het ‘antisubjectivisme’ is een filosofische stroming die hierbij nauw aansluit. De antisubjectfilosofie verwerpt immers het idee dat de individuele mens als grondslag kan dienen voor het filosofisch denken. Dat de mens de waarheid in pacht zou hebben of via de wetenschap zou kunnen krijgen, vinden zij een grenzeloze overschatting

³⁵ FOLLON, P. (1997) ‘Ethiek van de existentiële filosofie’ in *Wijsgerige ethiek* [WWW]. XS4ALL: <http://www.xs4all.nl/~follon/paper/ethiek.html> [07/03/06].

³⁶ SMART, B., *o.c.*, 15.

³⁷ *Ibid.*, 15.

³⁸ Deze waren ondermeer gebaseerd op de (Franse) ‘Linguistic Turn’. Deze ‘Linguistic Turn’ houdt een verschuiving in van een bewustzijnsfilosofisch paradigma naar een taalfilosofisch paradigma. Hierin speelt een discoursanalyse een determinerende rol. Het is niet het zelfbewustzijn dat het kennen constitueert, maar de taal die het zelfbewustzijn constitueert.; X (2006/02/11) ‘Kritische beschouwing’ in Michel Foucault [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault [15/02/06].

³⁹ SMART, B., *o.c.*, 15-16.

⁴⁰ ‘De wil tot macht’ of ‘the will to power’ verwijst in de zin van NIETZSCHE naar de notie dat betekenissen, ideeën, regels, kennis en ‘waarheden’ niet natuurlijk ontstaan, maar als het ware worden geproduceerd om een bepaalde sociale groep te ondersteunen en te bevoorstellen. DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *o.c.*, xv.

van de kwaliteiten die toegeschreven worden aan het feit dat mensen kunnen denken. Kortom, het idee van de mens als subject van de geschiedenis vormt volgens hen een misvatting⁴¹.

Met nadruk werd dus afscheid genomen van datgene wat door de fenomenologie juist met zoveel nadruk was herontdekt: het subject⁴². De persoonlijke toon, zo kenmerkend voor teksten van fenomenologen, maakt plaats voor een filosofie die anonimiteit nastreeft en de dood van de auteur predikt. Aan de hand van het concept 'discours' gaat het (post)structuralisme nadenken over de wijze waarop taal is gesitueerd en geconstrueerd doorheen de culturele waarden van een specifieke historische en sociale context⁴³. Er worden dan ook methoden ontwikkeld om de culturen te begrijpen waarbinnen discourses opereren als systemen van representatie. Dingen (alsook mensen en gebeurtenissen) krijgen volgens het poststructuralisme immers hun betekenis vanuit hun relatie met andere dingen (alsook mensen en gebeurtenissen), dit in tegenstelling tot de fenomenologie die geloofde in een universele 'essentie' van de dingen. Zo ontleent het postfenomenologische structuralisme zijn casuïstiek niet aan alledaagse situaties en observaties, zoals bij fenomenologen het geval was, maar onderzoekt het de grote systemen en structuren waarin het individu verdwijnt⁴⁴. Het structuralisme is zeer sterk aanwezig in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'*. FOUCAULT is echter geen structuralist in die zin dat hij strikt de methodologische regels van de structuralistische analyse opvolgt, maar zijn analyse is wel structuralistisch van opzet⁴⁵. Zo wil hij de structuren identificeren die de vorm en grenzen van discourses en institutionele praktijken definiëren. Het zijn immers de structuren die ons vormen, die ons determineren en die onze manier van leven dicteren.

Voor een deel werd de neergang van de fenomenologie gecompenseerd door de ontwikkeling van de hermeneutiek⁴⁶. De hermeneutiek is een interpreterende wetenschap, fenomenen hebben in deze stroming dus geen vaste betekenis, maar worden geïnterpreteerd naargelang de context⁴⁷. Met andere woorden, terwijl de fenomenologie streeft naar exacte beschrijvingen, los van interpretatie, blijft binnen de hermeneutiek de analytische nadruk liggen op betekenis, maar zijn plaats wordt nu gezocht in socio-historische en culturele

⁴¹ X (z.d.) 'Michel Foucault' in Foucault [WWW]. kunstbus: <http://www.kunstbus.nl/verklaringen/michel+foucault.html> [04/03/06].

⁴² SMART, B., *o.c.*, 15-16.

⁴³ SMITH, M. J., *Social Science in Question*, London, Sage Publications, 1998, 252-260.

⁴⁴ X (z.d.) 'Structuralisme (filosofie)' in structuralisme [WWW]. kunstbus: <http://www.kunstbus.nl/verklaringen/structuralisme.html> [28/02/06].

⁴⁵ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 134.

⁴⁶ SMART, B., *o.c.*, 16.

⁴⁷ X (2006/02/28) 'Hermeneutiek' in Filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hermeneutiek> [07/03/06].

praktijken en teksten. FOUCAULT onderscheidt zich hiervan wel op het punt dat hij niet gelooft in een ‘ultieme waarheid’ die ontdekt moet worden.

Eerder werd ook al gewezen op de invloed van het marxisme, desondanks is FOUCAULTs relatie met het marxisme niet bepaald éénduidig. Sommigen beweren dat het Foucaultiaanse en het marxistische perspectief, indien ze worden toegepast op bestraffing, eerder complementair dan strijdig zijn, hoewel FOUCAULT op een meer algemeen niveau duidelijk kritisch is ten aanzien van een aantal aspecten van de marxistische traditie⁴⁸. Zo heeft FOUCAULT een probleem met hun claim op wetenschappelijkheid, hun totaliserende benadering en hun nadruk op de staat in hun analyses ten koste van andere machtslocaties. In feite hanteert FOUCAULT in zijn onderzoeken echter een totaal verschillend analyseniveau waardoor zijn bevindingen soms worden aangewend om de marxistische perspectieven aan te vullen in plaats van tegen te spreken.

Desondanks kan men toch een aantal belangrijke verschillen tussen beide denkwijzen onderscheiden⁴⁹. Marxistische analyses plaatsen bestraffing in een context van machtsrelaties -georganiseerd rond klasseverschillen en gegrondvest in een exploitatieve productiewijze- waarbij bestraffing vaak wordt beschreven als een instrument van de staat, gebruikt voor repressieve en ideologische doeleinden. Met andere woorden, bestraffing wordt ‘aan de buitenkant’ of ‘extern’ geanalyseerd door de impact van deze klassecontext aan te tonen op de bestraffingsvormen en op de wijze waarop strafrechtelijke sancties worden aangewend. FOUCAULT daarentegen, focust in zijn analyse op machtsrelaties die intern zijn aan het strafrechtelijke proces door deze in detail te bestuderen in relatie met de technieken en de kennisvormen die ze met zich brengen. FOUCAULT gaat de effecten van macht dus niet onthullen op het niveau van ideologie⁵⁰. Vooraleer men immers de vraag van ideologie kan stellen, lijkt het FOUCAULT immers logisch eerst de vraag naar het lichaam en de effecten van macht hierop te bestuderen⁵¹. Analyses die het concept ideologie benadrukken, veronderstellen immers, in tegenstelling tot FOUCAULT, een menselijk subject volgens het model van de klassieke filosofie, namelijk begiftigd met een bewustzijn waarop de macht dan verondersteld wordt in te grijpen. “*While there are some very interesting things about the*

⁴⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 134; HOWE, A., *o.c.*, 109.

⁴⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 135.

⁵⁰ FOUCAULT, M. en GORDON, C., *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, New York, Prentice-Hall, 1980, 58.

⁵¹ Zie Deel 1, hoofdstuk 2.

body in Marx's writings, Marxism considered as an historical reality has had a terrible tendency to occlude the question of the body, in favour of consciousness and ideology"⁵².

Ten slotte wordt FOUCAULT over het algemeen ook gesitueerd onder de postmodernisten. De term 'postmodernisme' is afkomstig van de Franse filosoof Jean-Francois LYOTARD⁵³. Hij bestempelt de periode na de Tweede Wereldoorlog als een tijd waarin er geen geloof meer wordt gehecht aan de zogenaamde méta-verhalen, elementen zoals bijvoorbeeld het christendom die ons leven en denken fundamentele structuur of verantwoording geven. Ook wordt er gebroken met de rationalistische traditie van de Verlichting. Typisch westerse opvattingen over rede en rationaliteit worden van hun voetstuk gehaald. Andere beschavingen of culturen moeten beoordeeld worden op hun eigen waarde, en niet volgens de traditioneel superieur geachte westerse normen. Iedereen kan van iedereen leren. Dat geldt niet alleen voor culturen, maar ook voor kunstvormen en wetenschapsbeoefening. Bij de laatste twee verschijningsvormen huldigen postmodernisten vaak een zogenaamde interdisciplinaire aanpak.

Als voorloper wordt meestal de Duitse wijsgeer Friedrich NIETZSCHE beschouwd⁵⁴. Zijn radicaal perspectivisme en zijn oproep om tegenover de kuddegeest een persoonlijke ethiek te plaatsen, vormen de basis voor het postmodernisme. Theoretisch wordt het postmodernisme vooral door Franse filosofen onderbouwd. Grote gangmaker is de Franse wijsgeer van Algerijnse afkomst, Jacques DERRIDA. In zijn kielzog werken andere filosofen als Roland BARTHES, Jacques LACAN, Michel FOUCAULT en Gilles DELEUZE concepten uit die typisch postmodern zijn. Opvallend is dat deze filosofen sterk de nadruk op taalfilosofie leggen, vanuit de idee dat er buiten de taal geen werkelijkheid mogelijk is. De vaststelling van het einde van de grote verhalen en de afwezigheid van elke autoriteit leidt in de 'condition postmoderne' tot een radicale ontologische twijfel. Legitimatie van het gelijk is onmogelijk geworden, het bestaan van dé waarheid wordt in twijfel getrokken en daartegenover worden enkel 'elkaar beconcurrerende verhalen' gesteld. Met andere woorden, tegenover het denken in eenheden dient volgens LYOTARD een gedifferentieerd denken te staan. Een mooi voorbeeld hiervan is FOUCAULT's functionalistische theorie van de gevangenis die centraal staat in deze thesis. Hierbij wordt immers het einde bepleit van 'het

⁵² FOUCAULT, M. en GORDON, C., *o.c.*, 58-59.

⁵³ X (z.d.) 'Het postmodernisme' in Literatuur in context [WWW]. NEDWEB: http://www.ned.univie.ac.at/lic/stroemung.asp?str_id=19 [28/02/06]; X (2006/02/22) 'Postmoderne filosofie' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Postmoderne_filosofie [28/02/06].

⁵⁴ X (z.d.) 'Het postmodernisme' in Literatuur in context [WWW]. NEDWEB: http://www.ned.univie.ac.at/lic/stroemung.asp?str_id=19 [28/02/06].

grote humanitaire verhaal van de gevangenis', in de plaats stelt FOUCAULT een gedifferentieerd of 'anders' denken over de geschiedenis van de gevangenis. Wat dit 'anders' denken inhoudt, komt in Deel 2, hoofdstuk 1 aan bod.

Tot zover de biografische schets van het leven van Michel FOUCAULT en diens algemene theoretische invloeden. De concrete theoretische gangmakers van zijn werk '*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*' komen in Deel 2, hoofdstuk 2, Paragraaf 2 aan bod. In het volgende hoofdstuk wil ik mij richten op zijn meest centrale theoretische uitgangspunten. Het is immers, in de filosofie van FOUCAULT, voornamelijk de tekst die van belang is en niet de auteur.

HFST. 2: THEORETISCHE UITGANGSPUNTEN VAN FOUCAULT(S FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS).

Vooraleer ik start met de uiteenzetting van FOUCAULT's functionalistische theorie van de gevangenis zal ik, zoals reeds eerder aangekondigd, zijn meest essentiële theoretische uitgangspunten toelichten. Het vormen immers als het ware de theoretische startblokken vanwaar FOUCAULT zijn theorie opbouwt. Tegelijkertijd nuanceren zij ook een aantal zaken uit zijn theorie, hoewel hij tegen deze uitgangspunten soms zelf durft te zondigen. Het blijven echter noodzakelijke vooronderstellingen die heel zijn gedachtegang onderbouwen.

Hoewel de meeste van deze centrale theoretische uitgangspunten gelden voor zijn complete oeuvre, kan men dit niet veralgemenen. Zo heeft FOUCAULT immers doorheen zijn oeuvre ook een intellectuele groei doorgemaakt. Vandaar dat ik wil benadrukken dat de aangehaalde theoretische concepten in de eerste plaats gelden voor zijn boek *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* waarin hij de functionalistische theorie van de gevangenis uiteenzet. Eventuele latere inzichten komen dan ook zeer kort aan bod op het einde van dit hoofdstuk.

FOUCAULT wil in zijn boek *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* *“een correlatieve geschiedenis geven van de moderne ziel en van een nieuwe rechtsprekende macht. Een genealogie van het huidige juridisch-wetenschappelijk complex waar de straffende macht op steunt, waaraan ze haar rechtvaardigingen en regels ontleent, en waarmee ze haar effectiviteit uitbreidt en haar extreme eigenaardigheid maskeert”*⁵⁵.

Deze studie van FOUCAULT is dus gebaseerd op de genealogische onderzoeksmethode. FOUCAULT gebruikt 'genealogie' in de Nietzscheaanse betekenis om zijn onderzoeksmethode te beschrijven als een 'geschiedenis van het heden'. Genealogie is dan het proces waarbij de historische relatie tussen waarheid, kennis en macht wordt geanalyseerd en blootgelegd⁵⁶. FOUCAULT suggereert immers, in navolging van NIETZSCHE, dat kennis en waarheid worden geproduceerd door de strijd zowel tússe als bínne instellingen, invloedssferen en disciplines en vervolgens worden gepresenteerd alsof ze eeuwigdurend en universeel zijn. Het doel van zijn geschiedenis is dan om hedendaagse

⁵⁵ FOUCAULT, M., *o.c.*, 36.

⁵⁶ DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *o.c.*, xi.

kwesties of instellingen te duiden door de historische condities te bestuderen die deze tot stand brachten⁵⁷.

FOUCAULT omschreef de genealogie als *“the critical ontology of ourselves”*⁵⁸ waarmee hij wilde aantonen hoe datgene dat als vanzelfsprekend wordt beschouwd ooit anders was geweest. De genealoog bestudeert dus historische gebeurtenissen die ertoe hebben geleid dat mensen zichzelf op een bepaalde manier gaan bekijken. FOUCAULTs genealogie is er dan op gericht om de courante, hervormingsgezinde geschiedschrijvingen van de gevangenis (die in de goede intenties en inspanningen van de hervormers een rechtvaardiging zoeken voor het heden) te problematiseren en te destabiliseren⁵⁹. Deze intellectuele praktijk was bij FOUCAULT gegroeid als een kritische reflectie op de grenzen van het hedendaagse begrijpen, in de hoop dat deze grenzen zouden worden overschreden en opnieuw gedefinieerd. Bovendien bleek deze strategie zeer effectief, onder meer aangezien FOUCAULT zijn ideeën kon ondersteunen met gedetailleerde historische feiten.

Deze ‘genealogie van het huidige juridisch-wetenschappelijk complex’ moet volgens FOUCAULT aan een aantal regels beantwoorden⁶⁰. Eerst en vooral wijst hij op het gevaar van zich te beperken tot de ontwikkeling van de rechtsregels of de strafprocedures. *“Hierdoor loopt men immers het gevaar om veranderingen in de collectieve gevoeligheid, een voortschrijdende humanisering of de ontwikkeling van de menswetenschappen te laten gelden als compacte, zelfstandige, onveranderlijke oorspronkelijke feiten”*⁶¹. Vervolgens stelt FOUCAULT dat *“wie enkel de algemene maatschappelijke fenomenen bestudeert, zoals Durkheim, het gevaar loopt processen van individualisering als oorzaak van de verzachting van het straffen aan te geven, terwijl deze veeleer een effect zijn van de nieuwe machtstactieken, waaronder de nieuwe strafmechanismen”*⁶². De studie van FOUCAULT beantwoordt daarom aan vier algemene regels.

*“Het onderzoek naar de strafmechanismen zal niet gericht zijn op hun ‘repressieve’ effecten, hun aspect van ‘vergelding’, maar wil ze in verband brengen met de reeks ‘positieve’ effecten die ze kunnen bewerkstelligen, ook al lijken deze op het eerste gezicht marginaal. De straf zal bijgevolg worden opgevat als een complexe maatschappelijke functie”*⁶³. FOUCAULT gaat dus concrete strafsysteem analyseren en bestuderen als maatschappelijke

⁵⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 136-137.

⁵⁸ VALIER, C., *o.c.*, 151.

⁵⁹ *Ibid.*, 151.

⁶⁰ FOUCAULT, M., *o.c.*, 36-37.

⁶¹ *Ibid.*, 36-37.

⁶² *Ibid.*, 36-37.

⁶³ *Ibid.*, 37.

verschijnselen die een bepaalde functie vervullen binnen de gegeven samenleving waarin ze zich voordoen. Repressie is immers niet de modelvorm van macht, het is enkel *een* vorm in een veelheid van positieve en negatieve effecten die voortkomen uit de wisselwerking tussen machtsrelaties⁶⁴.

*“De strafmethoden zullen niet worden geanalyseerd als simpele consequenties van rechtsregels of als indicatoren van maatschappelijke structuren, maar als technieken die in het bredere veld van de andere machtsmechanismen een specifiek karakter hebben. De straffen zullen worden beschouwd in het perspectief van de politieke tactiek”*⁶⁵. FOUCAULT gaat in zijn studie dus uit van het feit dat bestraffing niet (louter) het gevolg is van wetgeving, maar van bredere mechanismen (of met andere woorden ‘specifieke technieken’) in de samenleving, die eigen zijn aan het desbetreffende samenlevingsmodel⁶⁶. FOUCAULT wil bestraffing dan ook bestuderen als een sociaal fenomeen, maar tegelijkertijd ontkent FOUCAULT het belang van strafrechtelijke fenomenen niet. *“While discipline is not an extension of the juridico-political structures of society, it is not independent from it, since the system of rights was supported by the micropowers of discipline. But the panoptic techniques generalize the power to punish, and do not represent a universal consciousness of law. The law in a way follows discipline”*⁶⁷.

*“De geschiedenis van het strafrecht en die van de menswetenschappen zullen niet worden behandeld als twee gescheiden ontwikkelingen, waarvan de raakpunten op de ene of de andere, of wellicht op beide een storende dan wel nuttige invloed hebben, maar er zal worden nagegaan of er een gemeenschappelijke matrix is en of beide wellicht deel uitmaken van een ‘juridisch-epistemologisch’ wordingsproces. Kortom, de technologie van de macht zal als fundament worden opgevat van zowel de humanisering van de straf als de kennis van de mens”*⁶⁸. FOUCAULT wil dus kijken naar de gemeenschappelijke voedingsbodem van het strafrecht en de menswetenschappen vanuit het principe van de technologieën van de macht⁶⁹. Het is immers de taak van de genealoog om te ontdekken hoe discoursen of ‘regimes van

⁶⁴ MCNAY, L., *o.c.*, 91.

⁶⁵ FOUCAULT, M., *o.c.*, 37.

⁶⁶ MCNAY, L., *o.c.*, 91.

⁶⁷ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

⁶⁸ FOUCAULT, M., *o.c.*, 37.

⁶⁹ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

waarheid' functioneren in relatie met de dominante machtsstructuren in een gegeven samenleving⁷⁰.

*“Er zal worden onderzocht of de verschijning van de ziel op het toneel van de strafrechtspraak en de gelijktijdige invoering van een hoeveelheid ‘wetenschappelijke’ kennis in de gerechtelijke praktijk niet het effect zijn van een verandering in de wijze waarop juist het lichaam wordt ingekapseld door machtsbetrekkingen”*⁷¹. Het lichaam is immers het aangrijpingspunt van de nieuwe, moderne macht die volgens FOUCAULT tot doel heeft gehoorzame en nuttige lichamen te creëren⁷². Volgens FOUCAULT is er in de moderne samenleving dan ook sprake van een biopolitiek. Hiermee bedoelt hij dat er gebruik wordt gemaakt van technologieën, wetenschappelijke kennisvormen, discoursen, politieke ideeën en praktijken om het menselijke kapitaal van een staat te produceren en te beheren. Biopower analyseert, reguleert, controleert en definieert het menselijke subject, zijn lichaam en zijn gedrag⁷³.

Een dergelijke aanpak duidt er op dat deze studie van FOUCAULT moet gesitueerd worden binnen het (sociologisch) functionalisme. Het functionalisme binnen de sociologie werd al door Emile DURKHEIM aangesneden. Bijkomende sociologen die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling en systematisatie van het functionalisme zijn Robert K. MERTON en Talcott PARSONS⁷⁴. De grondslag van het functionalisme wordt geleverd door het organicisme in de sociale wetenschappen. Het organicisme levert een verklaring voor de sociale werkelijkheid naar analogie met de biologische wezens. Belangrijk in het organicisme is dat men er vanuit gaat dat de verschillende onderdelen van het organisme een bijdrage leveren tot het instandhouden van het geheel. Deze bijdrage wordt aangeduid als een functionele bijdrage. Een functie is dus de bijdrage die een bepaald proces levert tot de instandhouding van een groter geheel. Het functionalisme richt zich dus niet op de vraag hoe sociale verschijnselen ontstaan, maar hoe het komt dat ze voortbestaan⁷⁵.

Volgens het (sociologisch) functionalisme moeten sociale processen dus geanalyseerd worden met betrekking tot hun bijdrage tot de instandhouding van de sociale structuur van het

⁷⁰ MCNAY, L., *o.c.*, 107-108.

⁷¹ FOUCAULT, M., *o.c.*, 37-38.

⁷² *Ibid.*, 40.

⁷³ DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *o.c.*, ix.

⁷⁴ VINCKE, J., *Sociologie. Een klassieke en hedendaagse benadering*, Gent, Academia Press, 2000, 288.

⁷⁵ X (2005/06/10) 'functionalisme (sociologie)' in Sociologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Functionalisme_%28sociologie%29 [08/03/06].

geheel waarbinnen ze plaatsvinden⁷⁶. Het functionalisme richt zich in zijn analyse op de identificatie van functionele bijdragen die zowel manifest als latent kunnen zijn. Wanneer FOUCAULT dus op zoek gaat naar de functie van de gevangenis dan zoekt hij vooral naar de latente bijdrage die de gevangenis levert aan het in stand houden van de sociale structuur van de moderne, kapitalistische samenleving.

Waar het functionalisme echter weinig of geen rekening mee houdt is het feit dat sociale processen ook disfunctioneel kunnen zijn⁷⁷. Zo gaan functionalistische theoretici vaak onbedoelde neveneffecten verwarren met bewust beoogde doeleinden. Een andere kritiek luidt dat de grote nadruk van het functionalisme op de structuur en de functie van sociale verschijnselen maakt dat individuele wensen en behoeften in de verdrinking komen⁷⁸. Het systeem staat dus onverschillig tegenover het individu. Daarnaast wordt het functionalisme ook bekritiseerd omwille van zijn nadruk op aspecten als aanpassing, evenwicht en harmonie waardoor het functionalisme een conservatief karakter krijgt⁷⁹. Zo heeft het aandacht voor de wijze waarop verschijnselen voortbestaan en voor de voorwaarden daarvoor, maar bijvoorbeeld niet voor de omstandigheden waaronder verschijnselen ophouden te bestaan of wijzigen.

Deze genealogische studie *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* houdt ook een heel ander analyiseniveau in dan de traditionele geschiedschrijvingen. Zo stelt hij dat het *"als het ware [gaat] om een microfysica van de macht die door apparaten en instellingen wordt ingezet, maar die eigenlijk functioneert in het gebied tussen deze grote organismen en het lichaam met zijn materialiteit en zijn krachten"*⁸⁰. Met een microfysica van de macht bedoelt FOUCAULT dus dat zijn focus ligt op de dagdagelijkse aspecten van machtsrelaties eerder dan op de meest gecentraliseerde vormen van macht zoals een machtsconcentratie in handen van een dwingende elite of heersende klasse⁸¹. *This is to say that if power generates a multiplicity of effects, then it is only possible to discern these effects by analysing power from below, at its most precise points of operation -a 'microphysics' of power. The human body is the most specific point at which the microstrategies of power can*

⁷⁶ VINCKE, J., *o.c.*, 289, 299.

⁷⁷ *Ibid.*, 299.

⁷⁸ X (2005/06/10) 'functionalisme (sociologie)' in Sociologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Functionalisme_%28sociologie%29 [08/03/06].

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ FOUCAULT, M., *o.c.*, 41-42.

⁸¹ MCNAY, L., *o.c.*, 3; DEFLEM, M. (1999/04) 'Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault' in Mathieu Deflem's Publications site [WWW]. Mathieu Deflem's Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

be observed. It is a microphysical analysis of the operations of power upon the body that yields the notion of 'disciplinary' or 'bio' power explored in detail in 'Discipline and Punish'”⁸².

Nu veronderstelt de studie van deze microfysica van de macht een specifieke opvatting van ‘de macht’, en met specifiek bedoel ik anders dan het traditionele, marxistische machtsconcept. Ik zal FOUCAULTs machtsconcept dan ook afwegen tegen de klassieke marxistische postulaten. Vooreerst is er het postulaat van het bezit. Hierbij wordt verondersteld dat macht het bezit zou zijn van een bepaalde klasse die haar veroverd heeft. FOUCAULT stelt echter uitdrukkelijk dat macht een strategie is, macht wordt niet bezeten, maar wordt uitgeoefend via dispositieven⁸³, manoeuvres en tactieken. Het veronderstelt dat we macht niet zozeer beschouwen als een privilege dat men kan bestendigen, maar veeleer als een netwerk van altijd actieve, altijd gespannen verhoudingen, en dat we als model voor haar de eeuwige strijd nemen en niet het verdrag of de verovering⁸⁴. FOUCAULT was dan ook niet geïnteresseerd in *wie* de macht uitoefent, maar in *de wijze waarop* de macht in de moderne samenleving wordt uitgeoefend. Het panopticon was voor hem immers een machine die door iedereen bediend kon worden⁸⁵.

Daarnaast is er het postulaat van de lokalisering. Traditionele marxistische machtsopvattingen stellen dat macht zou uitgaan van de staat en zou gelokaliseerd zijn in het staatsapparaat. Daartegenover stelt FOUCAULT dat de staat zelf slechts een effect is van een veelheid van krachten die op andere niveaus op elkaar inwerken. Bovendien stelde hij: *“To pose the problem in terms of the State means to continue posing it in terms of sovereign and sovereignty, that is to say in terms of law. If one describes all these phenomena of power as dependent on the State apparatus, this means grasping them as essentially repressive. I don't want to say that the State isn't important, what I want to say is that relations of power, and hence the analysis that must be made of them, necessarily extends beyond the limits of the State”⁸⁶.*

‘Lokaal’ kan bovendien in twee verschillende betekenissen worden gebruikt. FOUCAULT stelt dat macht lokaal is in de zin dat zij nooit globaal is. Het idee dat macht lokaal is, betekent echter niet dat zij lokaliseerbaar zou zijn. Volgens FOUCAULT is de

⁸² MCNAY, L., *o.c.*, 91.

⁸³ Met dispositieven bedoel ik de locaties van waar macht wordt uitgeoefend zoals de fabriek, de school, het ziekenhuis en de gevangenis.

⁸⁴ LESAGE, D., *o.c.*, 14-15; FOUCAULT, M., *o.c.*, 42.

⁸⁵ VALIER, C., *o.c.*, 154.

⁸⁶ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

macht immers diffuus. Volgens hem kunnen de moderne maatschappijen als ‘disciplinair’ gekarakteriseerd worden, maar de disciplinerende gaat niet uit van de staat. Disciplinerende is een machtstechnologie die uitgeoefend wordt in een veelheid van dispositieven zoals de fabriek, de school, het ziekenhuis en de gevangenis⁸⁷.

Verder is er ook het postulaat van de ondergeschiktheid. Macht zou een afgeleide zijn van de economische infrastructuur. Daartegenover stelt FOUCAULT dat de machtstechnologieën die zich in de verschillende dispositieven ontplooiën niet economisch gedetermineerd zijn⁸⁸. “*The distribution of power is constantly open to modification (‘rule of continual variation’) and the relation between its microscopic and macroscopic elements exceeds any notion of simple determination or reciprocity (‘rule of double conditioning’)*”⁸⁹. Relaties van macht zijn verweven met andere relaties (productie, politiek, recht, verwantschap, ...) die deze conditioneren als ook door deze geconditioneerd worden. Er is dus met andere woorden geen lineaire relatie tussen macht en de staat of tussen macht en de economische productiewijze. Uiteraard ontkent FOUCAULT de relevantie van de bredere context van macht niet⁹⁰.

Ook is er het postulaat van de essentie of het attribuut. Macht zou een essentie hebben en zou een eigenschap zijn van diegenen die haar bezitten (de heersenden), een eigenschap die hen tegelijk zou onderscheiden van degenen die haar niet bezitten (de onderdrukten). Daartegenover stelt FOUCAULT dat macht geen essentie heeft, maar functioneel moet worden gezien en dat ze geen eigenschap is, maar een verhouding⁹¹. Dit houdt een verschuiving in van een op zichzelf staand machtsconcept naar een relationeel machtsconcept⁹². Deze verhoudingen dringen diep door in alle lagen van de maatschappij en zijn niet beperkt tot de verhouding tussen staat en burgers of tot een klassenonderscheid. Als er al een continuïteit is (in die zin dat bepaalde groepen stevast in dezelfde verhouding staan met betrekking tot de macht) dan is er geen sprake van analogie of homologie, maar van

⁸⁷ LESAGE, D., *o.c.*, 15.

⁸⁸ *Ibid.*, 15.

⁸⁹ MCNAY, L., *o.c.*, 98.

⁹⁰ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

⁹¹ LESAGE, D., *o.c.*, 15; DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

⁹² VALIER, C., *o.c.*, 154-155.

specifieke mechanismen en modaliteiten⁹³. Dit is met andere woorden een nominalistische benadering van de macht⁹⁴.

Het postulaat van de modaliteit stelt dat de macht gewelddadig of ideologisch zou handelen. Daartegenover stelt FOUCAULT dat de macht veeleer produceert dan dat ze zou verdrücken, en dat ze daarbij ook waarheid produceert, eerder dan dat ze die zou maskeren⁹⁵. Zo moeten we volgens FOUCAULT erkennen dat macht en kennis elkaar onlosmakelijk impliceren⁹⁶. Verder stelt FOUCAULT dat de macht niet zonder meer in de vorm van verplichtingen of verboden wordt opgelegd aan wie 'haar niet bezitten'. “*De macht kapselt hen in, gaat via hen en doordringt hen, ze steunt op hen, zoals ook zij op hun beurt in de strijd tegen haar steunen op de aanslagen die ze op hen pleegt*”⁹⁷. Een dergelijke formulering ontkent het fenomeen van repressie niet, maar het ontkent zijn theoretische primaatschap⁹⁸. Repressie is immers niet de modelvorm van macht; het is enkel *een* vorm in een veelheid van positieve en negatieve effecten die voortkomen uit de wisselwerking tussen machtsrelaties. De macht kent ook meerdere gestalten dan de techniek van de discipline. De discipline is slechts een mogelijke vorm van de macht, machtsrelaties zijn veelvuldig en van verschillende aard⁹⁹.

Tenslotte is er ook nog het postulaat van de wettelijkheid. De macht (van de staat, zoals het tweede postulaat het wil) zou zich uitdrukken in de wet, die wordt opgevat hetzij als een vredestoestand die aan brute krachten wordt opgelegd, hetzij als het resultaat van een strijd die door de sterksten zou zijn gewonnen. Daartegenover stelt FOUCAULT dat de wet vormen van illegaliteit beheert, de wet differentieert alleen de manieren waarop de wet omzeild kan worden. De wet is noch een vredestoestand, noch het resultaat van een gewonnen oorlog, maar is de oorlog zelf¹⁰⁰.

De macht is dus niet éénduidig; ze impliceert een oneindig aantal wrijfpunten en bronnen van instabiliteit, die ieder afzonderlijk het gevaar in zich dragen van een conflict, een strijd of op zijn minst een tijdelijke omkering van de krachtsverhoudingen. Er is dus steeds

⁹³ FOUCAULT, M., *o.c.*, 42.

⁹⁴ X (2005/12/13) 'Nominalisme' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Nominalisme> [07/03/06].

⁹⁵ LESAGE, D., *o.c.*, 15; DEFLEM, M. (1999/04) 'Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault' in Mathieu Deflem's Publications site [WWW]. Mathieu Deflem's Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

⁹⁶ FOUCAULT, M., *o.c.*, 43.

⁹⁷ *Ibid.*, 42.

⁹⁸ MCNAY, L., *o.c.*, 91.

⁹⁹ DEFLEM, M. (1999/04) 'Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault' in Mathieu Deflem's Publications site [WWW]. Mathieu Deflem's Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

¹⁰⁰ LESAGE, D., *o.c.*, 15-16.

verzet tegen macht, macht is immers alomtegenwoordig, maar niet almachtig. De moderne samenleving is dus disciplinair, maar niet gedisciplineerd, er is altijd strijd¹⁰¹. Een ommekeer in deze ‘micromachten’ gehoorzaamt echter niet aan de wet van alles of niets: volgens FOUCAULT maakt iedere afzonderlijke episode van een ommekeer pas deel uit van de geschiedenis als ze effecten heeft op het totale netwerk waarin ze besloten ligt¹⁰².

Zoals in het begin van het hoofdstuk aangekondigd, zal ik ook kort een aantal zaken bespreken die met betrekking tot FOUCAULTs machtsconcept zijn geëvolueerd in zijn latere werken. Zo stelt MCNAY bijvoorbeeld dat hoewel zijn machtsconcept in de jaren zeventig (en dus bij ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’) is geherformuleerd tot een positieve en heterogene kracht, hij toch de neiging heeft om doorheen zijn werk terug te vallen op een meer conventionele, negatieve visie op macht als een eenzijdig opgelegde monolithische kracht¹⁰³. “*While, on an abstract level, the notion of power as an enabling and constitutive force rather than as a repressive one is theoretically innovative, there is in fact an inability, on Foucault’s part, to sustain this claim and a resultant tendency to view power simply as unmitigated domination. This slippage generates a series of contradictions in Foucault’s thought*”¹⁰⁴.

Zo wordt het voor FOUCAULT bijvoorbeeld zeer moeilijk om de mogelijkheid van sociale verandering te verklaren, alsook om de dynamische en relatief autonome aard van sociale actie te duiden¹⁰⁵. Het leidt als het ware tot een spanning tussen de positieve en negatieve momenten van FOUCAULTs machtstheorie. FOUCAULTs volgende werk rond ‘governmentality’ herdefinieert echter bepaalde aspecten van deze machtstheorie om het originele inzicht dat macht een positief fenomeen is te behouden. Deze herformulering van FOUCAULTs machtsconcept bevat twee centrale elementen¹⁰⁶. Vooreerst maakt de idee van ‘governmentality’ de categorie van macht breder door een duidelijker onderscheid te maken tussen geweld, overheersing en andere types van macht die de relaties tussen individuen karakteriseren. Het belang dat FOUCAULT voorheen toekende aan de notie van discipline ondermijnde immers de idee van macht als een positieve kracht, waardoor ‘biopower’ niet

¹⁰¹ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

¹⁰² FOUCAULT, M., *o.c.*, 42-43.

¹⁰³ MCNAY, L., *o.c.*, 3.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 13.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 4.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 4.

meer was dan een theorie van dominantie, stilzwijgend ondersteund door een notie van geweld¹⁰⁷. Hoewel de theorie van ‘governmentality’ het idee van discipline behoudt, wordt het niet langer impliciet voorgesteld als de paradigmatische vorm van moderne machtsrelaties. Deze uitbreiding van het machtsconcept tot ‘government’¹⁰⁸, maakt het immers mogelijk om andere modellen van macht toe te voegen in de theorie van sociale regulering.

Ten tweede wordt macht niet langer gedefinieerd als een objectiverende kracht (een proces dat de transformatie van individuen tot objecten of gehoorzame lichamen omvat), maar als een subjectiverende kracht (het proces waarbij het bewustzijn van individuen wordt gemanipuleerd)¹⁰⁹. Dit proces van subjectivering, waardoor individuen worden gereguleerd, zorgt immers ook voor de basis van waaruit verzet kan groeien¹¹⁰. Met andere woorden, macht wordt opgevat als een strijd tussen ‘vrije individuen’. Enerzijds beperkt macht individuen, maar anderzijds creëert macht ook de mogelijkheidsvoorwaarden voor hun vrijheid. Deze strategie stelt FOUCAULT in staat om systemen van sociale regulering te verklaren in minder ééndimensionele termen dan een “*endless play of dominations*”¹¹¹.

Ten slotte wil ik nog kort meegeven dat bovenstaande machtsconcepten van FOUCAULT ook een bepaalde opvatting van het subject impliceren¹¹². In zijn genealogische periode kende FOUCAULT, als consequentie van zijn toenmalige machtsopvatting, weinig autonomie toe aan het subject. Dit blijkt reeds uit het feit dat hij in zijn genealogische werken eigenlijk nooit over het subject spreekt, maar in plaats daarvan steeds verwijst naar ‘het lichaam’. Het lichaam wordt daarbij opgevat in radicaal anti-essentialistische termen: “*The body bears the marks, the ‘stigmata of past experience’, on its surface. The body is the inscribed surface of events (traced by language and dissolved by ideas), the locus of a dissociated self (adopting the illusion of a substantial unity), and a volume in perpetual disintegration*”¹¹³. Deze benadering van het subject door FOUCAULT moet voor een deel

¹⁰⁷ MCNAY, L., *o.c.*, 124.

¹⁰⁸ ‘Government’ moet hier begrepen worden als ‘the conduct of conduct’: “*Government refers to all endeavours to shape, guide, direct the conduct of others*” en het verwijst ook naar “*the ways in which one might be urged and educated to bridle one’s own passions, to control one’s own instincts, to govern oneself*”. Het gaat dus om de relatie tussen twee polen: “*the forms of rule by which various authorities govern populations*” en “*the technologies of the self through which individuals work on themselves to shape their own subjectivity*”. ‘Government’ veronderstelt dus vrijheid, de individuele subjectiviteit wordt niet onderdrukt, maar gecultiveerd in het verlengde van de gouvernementele objectieven. DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 51-52; GARLAND, D., ‘Governmentality and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology’, *Theoretical Criminology*, 1997, 175.

¹⁰⁹ GARLAND, D., *l.c.*, 175.

¹¹⁰ MCNAY, L., *o.c.*, 123.

¹¹¹ *Ibid.*, 13.

¹¹² *Ibid.*, 5.

¹¹³ *Ibid.*, 90.

begrepen worden als een reactie op het subjectivisme van bepaalde vormen van het fenomenologische en hermeneutische denken die dominant waren in Frankrijk gedurende de jaren veertig en vijftig¹¹⁴.

Op deze manier wordt de idee van verzet echter zwaar ondermijnd, aangezien er geen categorie meer is waarrond een notie van ‘active agency’ kan worden geformuleerd¹¹⁵. Echter, net zoals de notie van ‘government’ een belangrijke vooruitgang betekende in FOUCAULTs machtsopvatting, betekende de introductie van de categorie van het ‘self’ een belangrijk instrument om individuen als actieve handelende personen te conceptualiseren. Het idee van ‘technologies of the self’ stelt FOUCAULT immers in staat om een theorie van verzet uit te werken waarbij individuen niet langer als louter gehoorzame lichamen worden voorgesteld. Desondanks blijft FOUCAULT het individu nog steeds eerder zien als een effect van machtsrelaties dan als een soort van ‘primitieve atoom’ waar macht kan op ingrijpen. *“I [...] believe that there is no sovereign, founding subject, a universal form of subject to be found anywhere. I believe, on the contrary, that the subject is constituted through practices of subjection, or in a more autonomous way, through practices of liberation, of liberty”*¹¹⁶.

Met zijn werk ‘governmentality’ ontwikkelde FOUCAULT dus een nieuw paradigma om de werking van de macht in de moderne samenleving te begrijpen¹¹⁷. De notie van ‘government’ vervangt echter de theorie van ‘disciplinaire biopower’ niet, maar nuanceert deze. Zo stelt FOUCAULT dat de moderne samenlevingen worden gekenmerkt door een trilateraal machtscomplex, namelijk ‘soevereiniteit’ (de discontinue uitoefening van macht door uitwendig vertoon en spektakel), ‘discipline’ (de continue uitoefening van macht via toezicht, individualisering en normalisering) en ‘governmentality’ (de maximale beheersing van het menselijke kapitaal van een bevolking)¹¹⁸. Kortom, FOUCAULTs werk rond ‘governmentality’ is belangrijk vermits het aantoont dat FOUCAULT in staat is om verder te denken dan de grenzen van zijn vorige werken en dat hij in zijn denken uitdagende en vaak verrassende, nieuwe wendingen durft nemen.

¹¹⁴ MCNAY, L., *o.c.*, 165.

¹¹⁵ *Ibid.*, 7.

¹¹⁶ *Ibid.*, 131.

¹¹⁷ *Ibid.*, 117.

¹¹⁸ BURCHELL, G., GORDON, C. en MILLER, P. (eds.), *o.c.*, 102.

DEEL 2: UITEENZETTING EN ANALYSE VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS.

HFST.1: UITEENZETTING VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS.

“[...] they don’t understand what I am saying [...] And in the moment when they cannot say: what he is doing is unacceptable, they say: what he is saying is false. But in order to say this they are obliged to lie and to make me say what I am not saying. For this reason, I don’t think there’s much to discuss concerning these words poured on top of my one”¹¹⁹.

FOUCAULT is duidelijk al vaak foutief begrepen¹²⁰, vandaar dat het in hoofdstuk 1 van dit onderdeel mijn bedoeling is om Foucaults bijdrage tot de theorievorming betreffende de gevangenis te schetsen zoals hij deze zelf verhaalt in ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’, met andere woorden, zonder tussenkomsten van andere auteurs. Hiervoor zal ik dan ook voornamelijk putten uit citaten van zijn werk.

Paragraaf 1: Overzicht van de belangrijkste pijnpunten binnen het gevangeniswezen volgens Foucault.

FOUCAULT gelooft niet, in tegenstelling tot andere auteurs, dat het concept van de gevangenis als sanctie ontstaan is als een zuiver en ideaaltypisch principe waar iedereen zich in kon vinden en dat slechts later gecorrumpeerd is geworden. Integendeel, volgens FOUCAULT “ging het principe van de detentie als straf tussen 1820 en 1845 direct vergezeld van een ontwerp voor een verbeteringstechniek. In diezelfde jaren ontstond ook de kritiek op

¹¹⁹ HOWE, A., o.c., 82.

¹²⁰ En dit in beide richtingen, waarmee ik wil zeggen dat er zowel een groep mensen bestaat die hem allerlei (onterechte) verwijten maakt op basis van een foute lezing van diens werken, alsook een groep mensen die dént het met hem eens te zijn, maar hem tegelijkertijd (onterecht) allerlei zaken toeschrijft die hij nooit beweerd heeft.

*de gevangenis en haar methoden, die ogenblikkelijk verstarde in een aantal vaste formules die tot op de dag van vandaag (op de cijfers na) vrijwel ongewijzigd worden herhaald*¹²¹.

Zo stelt FOUCAULT dat er vooreerst de kritiek is dat de gevangenis niet bijdraagt tot een vermindering van de criminaliteit¹²². *“We kunnen de gevangenis uitbreiden, vermenigvuldigen of transformeren, het aantal misdaden en misdadigers blijft stabiel of neemt zelfs toe”*¹²³.

Daarnaast wijst FOUCAULT op het feit dat detentie leidt tot recidive¹²⁴. *“Bij iemand die al eens in de gevangenis gezeten heeft, is de kans groter dat hij erin terugkeert. De veroordeelden zijn voor een aanzienlijk deel ex-gedetineerden”*¹²⁵. Dit was dus het geval in het verleden en het betreft met andere woorden geen nieuw fenomeen dat ons moet doen nadenken over de recente beleidsvoeringen. *“De gevangenis stelt dus geen verbeterde individuen op vrije voeten, maar verspreidt (gevaarlijke) delinquenten onder de bevolking”*¹²⁶.

Vervolgens stelt FOUCAULT dat de gevangenis onvermijdelijk delinquenten fabriceert¹²⁷. *“Allereerst door de levenswijze die ze de gedetineerden oplegt: of gedetineerden nu worden afgezonderd in hun cellen, dan wel gedwongen tot nutteloze arbeid waarmee ze nooit een betrekking kunnen vinden, in ieder geval wordt er geen rekening gehouden met de maatschappelijke mens. Integendeel er wordt een tegennatuurlijk, nutteloos en gevaarlijk bestaan geschapen. Van de gevangenis wordt verlangd dat ze de gedetineerde opvoedt, maar als het opvoedingssysteem op de mens is gericht, hoe kan het dan redelijkerwijs de wil van de natuur negeren? Daarnaast fabriceert de gevangenis tevens delinquenten doordat ze gewelddadige dwangmiddelen op de gedetineerde toepast. Terwijl de gevangenis is bestemd om de wet uit te voeren en er respect voor te kweken, staat haar hele functioneren in het teken van machtsmisbruik. Er heerst dan ook bestuurlijke willekeur. Het gevoel van onrecht dat bij de gevangene ontstaat, is één van de voornaamste oorzaken van de onbuigzaamheid van zijn karakter. Wanneer hij wordt blootgesteld aan pijnigingen die niet door de wet verordend of beschikt zijn, raakt hij in een toestand van permanente woede tegen zijn hele omgeving. Hij ziet de gezagsdragers enkel nog als beulen en hij gelooft niet langer in zijn eigen schuld, hij beschuldigt de justitie. Bovendien zijn de bewaarders vaak corrupt, angstig maar vooral onbekwaam. Verder worden de gevangenen uitgebuit door een strafarbeid die onder*

¹²¹ FOUCAULT, M., o.c., 367.

¹²² *Ibid.*, 367.

¹²³ *Ibid.*, 367.

¹²⁴ *Ibid.*, 367.

¹²⁵ *Ibid.*, 367.

¹²⁶ *Ibid.*, 368.

¹²⁷ *Ibid.*, 368.

dergelijke omstandigheden geen enkele opvoedkundige waarde bezit. Men protesteert tegen de handel in neger-slaven, maar worden de gedetineerden niet net als zij verkocht door ondernemers en gekocht door fabrikanten? Wordt de gevangenen hiermee rechtschapenheid bijgebracht? Worden ze niet juist gedemoraliseerd door deze voorbeelden van schandelijke uitbuiting”¹²⁸?

Verder stelt FOUCAULT dat de gevangenis de organisatie van een solidair en hiërarchisch milieu van delinquenten vergemakkelijkt en zelfs bevordert¹²⁹. *“Hierdoor ontstaat er, overal waar een gevangenis staat, een samensholling van even zovele antimaatschappelijke groepen en in deze groepen wordt de jonge delinquent, die voor het eerst veroordeeld is, opgevoed. Zijn eerste verlangen zal zijn om van de ervaren misdadiger te weten te komen hoe men aan de strengheid van de wet ontsnapt; zijn eerste les zal hij putten uit de harde logica van de dieven die de samenleving als vijand beschouwen; zijn eerste moraal zal het verklikken zijn, het bespioneren dat in onze gevangenissen hoog aangeschreven staat; zijn eerste hartstocht zal zijn jonge natuur ontstellen vanwege de beestachtigheden die in het cachot tot leven komen en die zich met geen pen laten beschrijven. Vanaf dat moment heeft hij gebroken met alles wat hem aan de samenleving bond”¹³⁰.*

Ook wijst FOUCAULT op het feit dat de voorwaarden waaraan de in vrijheid gestelde gedetineerde moet voldoen, hem onvermijdelijk veroordelen tot recidive¹³¹. *“Zo staat hij onder het toezicht van de politie, krijgt hij een verplichte woonplaats of een verblijfsverbod en komt hij uit de gevangenis met een paspoort dat hij overal moet tonen en waarin zijn veroordeling vermeld staat. Het negeren van de verbanning, de onmogelijkheid om werk te vinden en de landloperij zijn de meest voorkomende factoren die leiden tot recidive”¹³².* Vandaag de dag kunnen we gelijkaardige beperkingen terugvinden in het kader van de voorwaarden die (kunnen) worden opgelegd bij de voorlopige en voorwaardelijke invrijheidsstelling. Ook het strafblad staat nog al te vaak een toekomstige (legitieme) tewerkstelling in de weg.

Ten slotte concludeert FOUCAULT dat de gevangenis indirect delinquenten fabriceert door het gezin van de gedetineerde in de ellende te storten¹³³. *“Immers hetzelfde vonnis dat het hoofd van een gezin naar de gevangenis stuurt, veroordeelt tegelijkertijd de moeder tot*

¹²⁸ FOUCAULT, M., *o.c.*, 368-369.

¹²⁹ *Ibid.*, 369-370.

¹³⁰ *Ibid.*, 370.

¹³¹ *Ibid.*, 370.

¹³² *Ibid.*, 370.

¹³³ *Ibid.*, 371.

berooïdheid, de kinderen tot verwaarlozing, en het gehele gezin tot de bedelstaf en de landloperij. Aldus dreigt de misdaad zich voort te planten”¹³⁴.

FOUCAULT stelt verder dat het opvallend is dat “*deze monotone kritiek op de gevangenis zich constant in twee richtingen uit: [enerzijds] tegen het feit dat de gevangenis niet werkelijk verbeterend is, omdat de penitentiaire techniek rudimentair blijft; en [anderzijds] tegen het feit dat ze door verbeterend te willen zijn haar kracht als straf verliest, omdat de ware penitentiaire techniek de strengheid is*”¹³⁵. De gevangenis is volgens FOUCAULT dan ook in twee opzichten een economische mislukking, enerzijds door de intrinsieke kosten van haar organisatie en anderzijds door de kosten van de delinquentie die zij niet terugdringt¹³⁶.

Paragraaf 2: Overzicht van de belangrijkste hervormingsvoorstellen en -principes met betrekking tot bovengenoemde pijnpunten en diens impact op het gevangeniswezen volgens Foucault.

Het antwoord op deze kritieken is volgens FOUCAULT steeds hetzelfde, namelijk “*de principes van de penitentiaire techniek blijven onverkort gehandhaafd. Anderhalve eeuw lang is de gevangenis aldus gebruikt als remedie tegen zichzelf. De reactivering van de penitentiaire technieken was het enige middel om hun eigen eeuwige falen te compenseren; de verwezenlijking van het correctionele model was de enige methode om de feitelijke onmogelijkheid ervan te overstijgen*”¹³⁷. Hierbij verwijst FOUCAULT naar een aantal fundamentele principes waarvan nog steeds wonderen worden verwacht. “*Ze vormen al bijna 150 jaar de zeven universele maximen voor een juiste penitentiaire orde*”¹³⁸.

Vooreerst haalt FOUCAULT het principe aan dat stelt dat de voornaamste functie van de strafrechtelijke detentie de transformatie van het gedrag van het individu dient te zijn¹³⁹. Om aan te tonen dat dit geen recent beleidsvoorstel is, verwijst hij naar volgende standpunten: “*“De verbetering van de veroordeelde is als hoofddoel van de straf een heilig beginsel dat pas*

¹³⁴ FOUCAULT, M., *o.c.*, 371.

¹³⁵ *Ibid.*, 372.

¹³⁶ *Ibid.*, 372.

¹³⁷ *Ibid.*, 373.

¹³⁸ *Ibid.*, 373.

¹³⁹ *Ibid.*, 373.

recent tot het domein van de wetenschap en in het bijzonder tot dat van de wetgeving is getreden” (het tweede penitentiaire congres in Brussel, 1847). In mei 1945 herhaalt de Commissie Amor dit trouwhartig: “Het voornaamste doel van de vrijheidsstraf is de verbetering en de maatschappelijke reclassering van de veroordeelde”¹⁴⁰. Het betreft hier met andere woorden het principe van de verbetering.

Het tweede principe luidt volgens FOUCAULT als volgt: “De gedetineerden moeten geïsoleerd worden of althans ingedeeld naar de strafrechtelijke ernst van hun daad, maar vooral naar leeftijd, karakter, de verbeteringstechnieken die men op hen wil toepassen, en de fasen van hun verandering”¹⁴¹. Ook hier kan FOUCAULT aantonen dat het niets nieuw betreft: ““Bij het gebruik van middelen om te veranderen, dient rekening gehouden te worden met de grote fysieke en morele verscheidenheid van de veroordeelden, met de mate van verdorvenheid en de ongelijke kansen op verbetering” (februari 1850). In 1945: “In de penitentiaire instellingen dient de indeling van individuen met een straf van minder dan een jaar gebaseerd te zijn op het geslacht, de persoonlijkheid en de mate van verdorvenheid van de delinquent”¹⁴². Hier wordt, aldus FOUCAULT, gerefereerd aan het principe van de classificatie.

Het derde principe stelt dat het verloop van de straf aangepast moet kunnen worden aan de individuele gedetineerde en aan de (al dan niet) gemaakte vorderingen in diens resocialisatieproces¹⁴³. Ook bij dit principe wijst FOUCAULT op de antecedenten: ““Als het hoofddoel van de straf de hervorming van de schuldige is, zou het wenselijk zijn om iedere veroordeelde in vrijheid te stellen indien zijn zedelijke regeneratie voldoende gewaarborgd is” (Lucas, 1836). In 1945: “Binnen een progressief regiem wordt de behandeling van de gevangene aangepast aan zijn houding en aan de mate van zijn verbetering. Dit regiem verloopt van de cellulaire opsluiting tot de beperkte invrijheidstelling. De mogelijkheid van de voorwaardelijke invrijheidstelling moet worden uitgebreid over alle tijdelijke straffen”¹⁴⁴. Dit is het principe van de strafmodulatie of, in voor ons meer bekende woorden, het principe van de individualisering in functie van de resocialisatie.

Een volgend principe stelt dat arbeid een essentieel onderdeel moet vormen van de transformatie en de geleidelijke socialisatie van de gedetineerden¹⁴⁵. ““De strafarbeid dient niet te worden opgevat als aanvulling of verzwaring van de straf, maar veeleer als een

¹⁴⁰ FOUCAULT, M., o.c., 373.

¹⁴¹ *Ibid.*, 373.

¹⁴² *Ibid.*, 373-374.

¹⁴³ *Ibid.*, 374.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 374.

¹⁴⁵ *Ibid.*, 374.

verlichting die men hem niet mag ontzeggen. Deze arbeid biedt de mogelijkheid een beroep te leren of uit te oefenen om de gedetineerde en zijn gezin bestaansmogelijkheden te verschaffen” (Ducpétiaux, 1858). En in 1945: “Iedere gerechtelijk veroordeelde is verplicht tot arbeid. Niemand mag gedwongen worden tot ledigheid”¹⁴⁶. Dit komt neer op het principe van de arbeid als plicht en als recht.

Het vijfde principe luidt volgens FOUCAULT: “De opvoeding van de gedetineerde is voor het openbare gezag tegelijk een onontbeerlijke voorzorgsmaatregel in het belang van de samenleving en een plicht tegenover de gedetineerde”¹⁴⁷. Ook hier verwijst FOUCAULT naar eerdere standpunten: “De opvoeding is al een penitentiair instrument. Het probleem van de penitentiaire gevangenisstraf is een opvoedingsprobleem” (Lucas, 1838). In 1945: “De behandeling van de gevangene moet zich, buiten alle schadelijke contacten om, hoofdzakelijk richten op algemeen onderricht en beroepsonderwijs, en op zijn verbetering”¹⁴⁸. Hier wordt verwezen naar het principe van de penitentiaire opvoeding.

Als zesde principe noemt FOUCAULT: “Het gevangenisregiem dient, althans gedeeltelijk, uitgevoerd en gecontroleerd te worden door gespecialiseerd personeel, dat de morele en technische capaciteiten bezit om te waken over een goede ontwikkeling van de individuen”¹⁴⁹. Om zijn betoog te staven, haalt hij eerdere uitspraken aan, onder meer van FERRUS in 1850: “De medewerking van de gevangenisarts is bij alle vormen van gevangenisstraf van nut. Niemand kan op meer intieme wijze het vertrouwen van de gedetineerden winnen, niemand kan hun karakters beter leren kennen en effectiever op hun gevoelens inwerken, aangezien hij hun lichamelijke kwaliteiten verlicht en onderwijl gebruik kan maken van zijn overwicht om ze streng of bemoedigend toe te spreken”¹⁵⁰. Alsook van de Commissie Amor in 1945: “In iedere penitentiaire instelling dient een maatschappelijke en medisch-psychologische dienst te functioneren”¹⁵¹. Dit verwijst naar het principe van de technische controle op de detentie.

Het zevende principe ten slotte, verwijst naar de opvolging en de sociale controle van de gedetineerde na zijn invrijheidsstelling¹⁵². Hier verwijst FOUCAULT naar het volgende: “Hij dient na zijn vrijlating uit de gevangenis niet alleen onder toezicht te staan, maar ook steun en bijstand te ontvangen” (Boulet en Benquot in de Kamer van Parijs). En in 1945: “De

¹⁴⁶ FOUCAULT, M., o.c., 374.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 374.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 374-375.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 375.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 375.

¹⁵¹ *Ibid.*, 375.

¹⁵² *Ibid.*, 375.

gevangenen wordt bijstand verleend gedurende en na de straf teneinde hun reclassering te vergemakkelijken”¹⁵³. Hierbij wordt dus gewezen op het principe van de neveninstellingen.

Op deze manier komt FOUCAULT tot de uiteindelijke conclusie dat “*al meer dan een eeuw dezelfde fundamentele voorstellen ‘woordelijk’ worden herhaald. Telkens als een hervorming faalt, dienen zij zich aan als de eindelijk verworven, eindelijk aanvaarde formule voor een hervorming*”¹⁵⁴. In wezen betreffen het dus, zoals FOUCAULT heeft aangetoond, min of meer dezelfde kritieken en hervormingsvoorstellen die reeds aanwezig waren bij het ontstaan van de gevangenis als sanctie. Omwille van een zekere onkunde en/of onwil is men er tot op heden echter nog niet in geslaagd deze kritieken en hervormingsvoorstellen in de praktijk volwaardig te realiseren.

Paragraaf 3: Foucaults functionalistische visie op het gevangeniswezen.

Gezien bovenstaande vaststellingen (cf. de pijnpunten binnen het gevangeniswezen en het onvermogen om de hervormingsvoorstellen volwaardig te realiseren), zoekt FOUCAULT, net als vele anderen, een verklaring voor dit ‘falen’ van de gevangenis en ontwikkelt hij hierbij een functionalistische visie op het gevangeniswezen.

Zo stelt FOUCAULT dat we de geboorte van de gevangenis (met de detentie als straf), haar ‘falen’ en haar al dan niet correct uitgevoerde hervorming niet moeten opvatten als drie opeenvolgende stadia. We moeten eerder denken aan “*een simultaan systeem dat in de loop van de geschiedenis de juridische vrijheidsberoving heeft ingekapseld. Dit systeem bestaat uit vier elementen: enerzijds is er de disciplinerende ‘toevoeging’ van de gevangenis (het element van overmacht), anderzijds is er de productie van een objectiviteit en een techniek, een zogezegde penitentiaire ‘rationaliteit’ (het element van samenhangende kennis), daarnaast is er de feitelijke voortzetting, zo niet versterking van een criminaliteit die door de gevangenis eigenlijk vernietigd zou moeten worden (het element van omgekeerde effectiviteit) en ten slotte is er de steeds terugkerende ‘hervorming’ die ondanks haar ‘idealiteit’ isomorf is met het disciplinerende functioneren van de gevangenis (het element van utopische gespletenheid). Het is dus niet alleen de gevangenis als instelling, met zijn muren, personeel,*

¹⁵³ FOUCAULT, M., o.c., 375.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 375-376.

*reglementen en geweld, maar heel dit complexe systeem dat de vorm van de ‘gevangenschap’ bepaalt”*¹⁵⁵. Of met andere woorden: *“De gevangenschap verbindt in een enkel systeem discoursen en bouwwerken, dwingende reglementen en wetenschappelijke postulaten, concrete maatschappelijke effecten en onuitroeibare utopieën, programma’s ter verbetering van delinquenten en mechanismen die de delinquentie consolideren”*¹⁵⁶.

In dit opzicht meent FOUCAULT dat het zogenaamde falen van de gevangenis deel uitmaakt van haar functioneren. *“Het moet gerekend worden tot de machtheffingen die de discipline en de daarmee samenhangende technologie van de gevangenisstraf onder de noemer ‘gevangenschap’ hebben geïntroduceerd in het justitiële apparaat, en in de samenleving als geheel”*¹⁵⁷. FOUCAULT concludeert dan ook dat de gevangenis als instelling zo lang en zo onveranderlijk heeft kunnen bestaan, en dat het principe van de strafrechtelijke detentie nooit werkelijk ter discussie is gesteld omdat deze systematische gevangenschap diep geworteld was en minutieus functioneerde¹⁵⁸.

FOUCAULT toont dit aan door historisch gezien de frequentie van de detentiestrafen te vergelijken met het algemene niveau van de (geregistreerde) criminaliteit waarbij hij de vaststelling doet dat het falen van de gevangenis al 150 jaar vergezeld gaat van haar behoud. Hij vraagt zich logischerwijze dan ook af waartoe het falen van de gevangenis dient. *“Welk nut hebben al die verschijnselen die door de kritiek telkens weer worden aangeklaagd: de instandhouding van de delinquentie, het aanzetten tot recidive, de verandering van de gelegenheidsmisdadiger in een habituele delinquent, en de organisatie van een gesloten milieu van delinquenten”*¹⁵⁹.

FOUCAULT zoekt dit nut in *“wat zich verbergt achter het openlijke cynisme van de strafrechtelijke instelling die de veroordeelde nadat hij zijn straf heeft uitgezeten, blijft voorzien van een hele reeks merktekens (vroeger het van rechtswege opgelegde toezicht en het paspoort voor gevangenen, tegenwoordig het feitelijke toezicht en het strafblad) en dus de in vrijheid gestelde wetsovertreder als ‘delinquent’ blijft vervolgen”*¹⁶⁰. Hij ziet dit eerder als een logische consequentie dan als een contradictie. Voor hem zijn de gevangenis, en meer in het algemeen de straffen, niet bestemd om de overtredingen te bestrijden, maar veeleer om ze

¹⁵⁵ FOUCAULT, M., *o.c.*, 376-377.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 376.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 376.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 376-377.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 377.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 377-378.

in te delen en te gebruiken¹⁶¹. Zo zouden de gevangenis en de straffen zich niet zozeer richten op het gehoorzaam maken van diegenen die bereid zijn de wet te overtreden, maar meer op het inpassen van de wetsovertredingen in een algemene tactiek van onderwerping¹⁶². “*Het straffen is in dat geval een methode om de illegalismen te beheren, het straffen ‘onderdrukt’ dan niet slechts de illegalismen, maar het ‘differentieert’ ze en waarborgt hun algemene ‘economie’*”¹⁶³. FOUCAULT spreekt dan ook van een klassenjustitie, niet alleen omdat de wet en de manier waarop ze wordt toegepast de belangen van één klasse dienen, maar vooral omdat het differentiële beheer van de illegalismen deel uitmaakt van de overheersingsmechanismen¹⁶⁴. Op die manier kunnen we volgens FOUCAULT het ‘falen’ van de gevangenis beter begrijpen¹⁶⁵.

Het strafstelsel op basis van detentie fabriceert dus een gesloten, afgezonderd en nuttig illegalisme, wat volgens FOUCAULT zijn duurzaamheid verklaart. “*De kringloop van de delinquentie is geen bijproduct van een gevangenis die straft maar niet in staat is te verbeteren; het is een direct effect van een strafstelsel dat de illegalistische praktijken beheert door een aantal ervan in te kapselen in een mechanisme van ‘straf en reproductie’, waarvan de gevangenisstraf één van de voornaamste onderdelen is*”¹⁶⁶. Zo stelt FOUCAULT in een later interview immers: “*It was then that there took place, as always in the mechanics of power, a strategic utilisation of what had been experienced as a drawback. Prisons manufactured delinquents, but delinquents turned out to be useful, in the economic domain as much as the political*”¹⁶⁷.

Vervolgens vraagt FOUCAULT zich af hoe en waarom de gevangenis wordt ingeschakeld om een delinquentie te fabriceren die ze geacht wordt te bestrijden, en komt hij

¹⁶¹ Het is volgens HOWE een strategie van ‘niet nader gespecificeerde dominante groepen’ om hun ‘illegaliteiten’ (namelijk de uitbuiting van wettelijke achterpoortjes door dominante groepen) te onderscheiden van de ‘volkse illegaliteiten’ (bijvoorbeeld het protest tegen belastingen, opstanden voor ‘eerlijke prijzen’ enz...). Het zijn deze volkse illegaliteiten die tot de zogenaamde ‘strikte delinquentie’ moeten worden omgevormd in het carcerale systeem. HOWE, A., *o.c.*, 97. “*The ‘popular illegalities’ of the pre-modern period now needed to be eliminated in the interests of strict boundaries between legal and illegal. What was at stake was not the sovereignty of monarch or seigneur, which could surmount and tolerate ambiguities, but the profitability of capital which could not*”. LEA, J., *Crime & Modernity. Continuities in Left Realist Criminology.*, London, Sage Publications, 2002, 36.

¹⁶² Dit verwijst naar het concept ‘carceraal systeem’ dat algemeen in de literatuur wordt gebruikt om de cruciale rol van de gevangenis in de moderne samenleving aan te duiden. Met deze cruciale rol wordt bedoeld dat de gevangenis, naast onder meer de politie en de menswetenschappen, als een soort van ‘schakel’ vervat zit in een algemeen netwerk van discipline en toezicht dat de overheersingsstrategie van de dominante klassen uitmaakt. FOUCAULT, M., *o.c.*, 426.

¹⁶³ FOUCAULT, M., *o.c.*, 378.

¹⁶⁴ BUITELAAR, W. en SIERKSMA, R., *Gevangen in de gevangenis. Beschouwingen over gevangenis, misdaad en maatschappij*, Meppel, Koninklijke Uitgeverij Boom, 1972, 34, 36.

¹⁶⁵ FOUCAULT, M., *o.c.*, 376-378.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 385.

¹⁶⁷ FOUCAULT, M. en GORDON, C., *o.c.*, 40.

tot volgende vaststelling: *“De gevangenis maakt het mogelijk in vrijheid gestelde individuen te controleren, informanten te werven, de wederzijdse verklikking uit te breiden, wetsovertreders met elkaar in contact te brengen, en versnelt aldus de organisatie van een besloten en gemakkelijk te controleren delinquent milieu. En de desintegratie die haar vergezelt (werkloosheid, verblijfsverbod, huisarrest, terbeschikkingstelling), biedt vele mogelijkheden om de voormalige gedetineerden te dwingen tot de gewenste taken. Gevangenis en politie vormen dus complementaire voorzieningen; gezamenlijk garanderen ze de differentiatie, de isolatie en de exploitatie van de delinquentie binnen het totale domein van de illegalismen. Het systeem gevangenis-politie bakent binnen de illegalismen een hanteerbare delinquentie af, die door haar specifieke karakter zowel effect als radertje en instrument van dit systeem is. We zouden dus kunnen spreken van een complex waarvan de drie elementen (politie, gevangenis, delinquentie) elkaar ondersteunen en een kringloop vormen die nooit wordt onderbroken”*¹⁶⁸.

FOUCAULT stelt vervolgens vast dat we ook *“het strafrecht niet moeten beschouwen als een systeem dat bedoeld is om (met de politie als hulpmiddel en de gevangenis als strafinstrument) alle illegale praktijken te vervolgen en de ‘delinquentie’ als onverteerbare rest achterlaat. Veeleer is het criminele recht een instrument voor de differentiële controle op de illegalismen, waarbij het de rol speelt van bemiddelaar en legale waarborg. Het is een schakel in een algemene economie van de illegalismen, waarvan de andere onderdelen (politie, gevangenis en delinquentie) zich op hetzelfde niveau bevinden. De politieke overschrijding van de reguliere justitie en de inertie van de gevangenisinstelling zijn bijgevolg niet nieuw, noch zijn zij het effect van een verstarring of een geleidelijke verschuiving van de macht; het zijn structurele kenmerken van de strafmechanismen in de moderne maatschappijen”*¹⁶⁹!

Volgens FOUCAULT is het echter van fundamenteel belang in te zien dat de productie van de delinquentie en haar inkapseling door het strafrechtelijke apparaat niet moeten worden beschouwd als voor eens en voor altijd bereikte resultaten, maar als tactieken die zich voortdurend wijzigen zonder hun doel ooit geheel te bereiken¹⁷⁰. *“De scheiding tussen de delinquentie en de overige illegalismen, de functionele omkering van de delinquentie en haar kolonisatie door de illegalismen van heersende groepen zijn allen*

¹⁶⁸ FOUCAULT, M., o.c., 391.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 392.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 397.

duidelijk zichtbare effecten van de wijze waarop het systeem politie-gevangenis functioneert, maar ze blijven weerstand oproepen, reacties uitlokken en strijd veroorzaken”¹⁷¹.

Als voorbeeld verwijst FOUCAULT naar de arbeidersbeweging van de jaren 1830-1850, die ‘de delinquentie’ en haar repressie beschouwde als een belangrijk strijdpunt. De houding tegenover ‘de delinquenten’ was weliswaar vijandig, maar rond het strafsysteem woedde een strijd¹⁷². Hierbij ontstond de idee dat criminele processen aanleiding kunnen zijn voor een politiek debat, en dat geprofiteerd kan worden van processen rond de vrijheid van meningsuiting of van acties tegen arbeiders om het algemene functioneren van het strafrecht aan de kaak te stellen¹⁷³. Zo meende FOURIER in de delinquentie de meest strijdbare afwijzing van de wet te herkennen; *“hij idealiseerde niet zozeer de opstandige delinquenten, maar trachtte de delinquentie te bevrijden van de legaliteit en het burgerlijke illegalisme die haar hadden gekoloniseerd; hij wilde de politieke eenheid van de illegalismen van het volk herstellen of tot stand brengen*”¹⁷⁴.

Dit is echter geen eenvoudige opdracht vermits de gevangenschap volgens FOUCAULT het raamwerk vormt van een complex van kennis en macht, dat historisch de menswetenschappen heeft mogelijk gemaakt. *“Hierbij is de kenbare mens zowel object als effect van deze analytische inkapseling, van deze observerende overheersing*”¹⁷⁵. Dit verklaart volgens FOUCAULT dan ook de buitengewone duurzaamheid van de gevangenis, *“deze schamele vinding die al vanaf haar geboorte heftig gekritiseerd wordt. Was ze alleen maar een instrument om te verstoten of te vernietigen in dienst van een staatsapparaat, dan had men gemakkelijker haar al te opzichtige aspecten kunnen veranderen of een aanvaardbaar substituut kunnen vinden. Maar ze is zo diep ingebed in machtstechnieken en machtsstrategieën, dat ze tegenover degenen die haar willen veranderen haar aangeboren inertie stelt*”¹⁷⁶.

De gevangenis zit met andere woorden als een soort van ‘schakel’ vervat in een algemeen netwerk van discipline en toezicht en op deze wijze functioneert ze volgens FOUCAULT binnen een panoptisch regime¹⁷⁷. Dit betekent, aldus FOUCAULT, niet dat ze onveranderlijk is, of in een samenleving zoals de onze voor altijd onmisbaar is. Zo stelt hij immers: *“In de continuïteit van alle processen waarbinnen de gevangenis functioneert,*

¹⁷¹ FOUCAULT, M., *o.c.*, 397.

¹⁷² *Ibid.*, 400.

¹⁷³ *Ibid.*, 401-402.

¹⁷⁴ *Ibid.*, 408.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 425.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 425-426.

¹⁷⁷ *Ibid.*, 426.

kunnen we twee processen onderscheiden, die het gebruik van de gevangenis kunnen beperken en in staat zijn haar interne functioneren te veranderen. En beide processen zijn al ruimschoots in gang gezet. Het ene proces verkleint het nut (of vergroot de nadelen) van een delinquentie die ingericht is als een specifiek, gesloten en gecontroleerd illegalisme¹⁷⁸. Het andere proces is de uitbreiding van de disciplinerende netwerken, de toenemende uitwisselingen met het strafrechtelijke apparaat, en het groeiende aantal gerechtelijke functies en bevoegdheden dat aan hun wordt overgedragen. Dientengevolge verliest de gevangenis haar specifieke nut als scharnier, een functie die ze vervulde toen ze, over de kloof tussen haar penitentiaire discours en haar consolidering van de delinquentie, de straffende macht met de disciplinerende macht verbond. Te midden van het steeds hechter wordende netwerk van normaliserende voorzieningen, verliest de gevangenis haar verbindende rol¹⁷⁹.

FOUCAULT eindigt dan ook door te besluiten dat: *“als de gevangenis de inzet is van een politieke discussie, dan betreft het niet de vraag of zij al dan niet verbeterend werkt, uiteindelijk gaat het ook niet om een alternatief voor de afschaffing van de gevangenis. Tegenwoordig schuilt het probleem veeleer in de enorme toename van normaliserende voorzieningen, die door het formeren van een nieuwe objectiviteit de reikwijdte van hun machtseffecten vergroten”¹⁸⁰*. Het echte probleem is dus het stijgende aantal normaliserende en disciplinerende instellingen en dispositieven, hetgeen een gevolg is van de sterke uitbreiding van een aantal (nog vrij jonge) disciplines, zoals bijvoorbeeld de geneeskunde, de psychologie en de psychiatrie¹⁸¹.

¹⁷⁸ Met het eerste proces verwijst FOUCAULT volgens DE WIT naar het feit dat de nuttigheid van de ‘strikte’ delinquentie, als een specifiek mechanisme van het georganiseerde illegalisme, zal verminderen door de ontwikkeling van grote illegalismen op nationale en internationale schaal, direct geënt op de politieke en economische apparaten (cf. wapen- en drugtrafiek, allerhande financiële illegalismen, grondspeculatie enz.). Met andere woorden er is een tendens naar decriminalisering waar te nemen omdat ‘dé delinquentie’ als een georganiseerd illegalisme niet langer de andere (en meer bepaald dan de burgerlijke) illegalismen onder controle kan houden, precies door het (overmatige) gebruik dat deze burgerlijke illegalismen hebben gemaakt van het georganiseerde delinquentenmilieu. DE WIT, J., *Michel Foucault: Naar een structuralistische criminologie? Deel II: Foucaults’ bijdrage tot de psychiatriegeschiedenis en de penologie*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1975-1976, 120; zie ook FOUCAULT, M., o.c., 426.

¹⁷⁹ FOUCAULT, M., o.c., 426-427.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 427.

¹⁸¹ HOWE, A., o.c., 98.

HFST. 2: THEORETISCHE BETEKENIS VAN FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS BIJ PUBLICATIE.

Paragraaf 1: Wat heeft Foucault op theoretisch vlak betekend?

Het is niet overdreven om vast te stellen dat Michel FOUCAULT met zijn boek ‘*Surveiller et Punir*’¹⁸², een boek dat verschenen is in 1975, veel heeft betekend voor de bestraffingssociologie, maar ook daarbuiten. Zo stelt HUDSON dat dit boek de sociologische opvattingen rond de bestraffing in moderne industriële samenlevingen van gedaante deed veranderen¹⁸³. Het boek biedt immers een zeer diepgaande analyse van de relatie tussen vormen van bestraffing en de samenleving waarin deze zich voordoen. Er wordt dan ook bijna algemeen aanvaard dat: “*Whether they have been for or against Foucault, analysts interested in taking a critical or informed approach to punishment today have had to come to grips with this crucial text which, as Garland says: “has quite fundamentally changed the way in which intellectuals think about punishment and penal institutions [...] Virtually by itself, it has transformed a field of inquiry that was narrow, technically focused, and of little intellectual consequence into a flourishing, interdisciplinary area that has become a central concern for sociologists, historians and criminologists”*”¹⁸⁴.

De ommekeer die dit boek teweeg heeft gebracht in de bestraffingssociologie blijkt onder andere uit een kort artikel uit 1955 met de titel ‘*Hypotheses in the sociology of punishment*’. Hierin klaagt Donald CRESSEY over de bloedarmoede op het vlak van onderzoek in de bestraffingssociologie¹⁸⁵. Hoewel de criminologie volgens een definitie van SUTHERLAND drie aandachtspunten behoort te hebben -de studie van het wetgevingsproces, van de wetsovertreding, en van de reactie op de wetsovertreding- richt ze haar aandacht volgens CRESSEY voornamelijk op het tweede punt.

¹⁸² Dit boek verschijnt vanaf 1989 ook in het Nederlands onder de titel ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’, dit is tevens de versie waarop ik deze thesis heb gebaseerd.

¹⁸³ HUDSON, B. A., *Understanding justice: an introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Buckingham, Open University Press, 2003, 132.

¹⁸⁴ HOWE, A., *o.c.*, 83.

¹⁸⁵ CRESSEY, D. E., ‘Hypotheses in the sociology of punishment’ in MELOSSI, D., *The Sociology of Punishment. Socio-Structural Perspectives*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXX, Ashgate, Dartmouth, 1998, 97.

Sinds het boek ‘*Surveiller et punir*’ is verschenen, is hier echter (gedeeltelijk¹⁸⁶) verandering in gekomen. FOUCAULTs werk is immers origineel en stimulerend, maar ook complex. ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ is dan ook een fascinerende en tot nadenken stemmende visie op de ontwikkeling van de gevangenis als belangrijkste, moderne vorm van bestraffing, bovendien maakt dit boek deel uit van een breder filosofisch-sociologisch onderzoek naar denkwijzen en machtsuitoefening in de moderne samenleving¹⁸⁷. FOUCAULTs werk heeft dan ook een uitgebreide secundaire literatuur voortgebracht van uiteenzettingen en kritieken, en tegelijkertijd heeft het ook een aanzienlijk aantal mensen in de praktijk van het strafrecht en de sociale controle beïnvloed. Men mag dan ook terecht zeggen dat het voornamelijk sinds de verschijning van ‘*Surveiller et punir*’ is dat de wereld van de bestraffingssociologie beweegt.

FOUCAULTs gedetailleerde analyse van de mechanismen van de macht in de negentiende-eeuwse gevangenis bood immers een nieuwe manier van denken met betrekking tot de detentie op een moment dat een stemhebbende en steeds meer gepolitiseerde gevangenenbeweging zich aan het organiseren was¹⁸⁸. Zo stelt FOUCAULT in het begin van zijn boek ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ dat hij, in het licht van de gebeurtenissen uit de late jaren zestig alsook vanuit zijn onderzoek naar de geschiedenis van de gevangenis, had geleerd om de gevangenis te zien als een politiek fenomeen. Volgens VALIER is het dan ook in deze context dat we ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ moeten situeren¹⁸⁹. In dit kader stelt Barry SMART dat we gevangenisopstanden volgens FOUCAULT niet zozeer moeten beschouwen als een aanklacht tegen de slechte levensomstandigheden in de gevangenis, maar eerder als een aanklacht tegen de gevangenis als een instrument van de macht over het lichaam¹⁹⁰. Zo stelde FOUCAULT dat in het strafrechtstelsel de macht zich het meest duidelijk vertoont zoals ze is, maar dat deze machtstechnologieën zich ook buiten de gevangensmuren verspreiden¹⁹¹.

In ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ nam FOUCAULT ook een aanvang met een nieuwe kritische onderzoeksmethode, namelijk de ‘genealogie’ of

¹⁸⁶ Men kan immers nog steeds niet spreken van een rechtmatige verhouding, aangezien de balans duidelijk doorweegt in de richting van (voornamelijk toegepast, beleidsondersteunend) wetenschappelijk onderzoek naar concrete criminologische fenomenen waarbij de onderzoeksvraag bovendien maar al te vaak door de overheid wordt gedictieerd. HEBBERECHT, P. en PONSAAERS, P., ‘Vliegen zonder vleugels, wetenschap zonder theorie’, *Panopticon*, 1999, 505.

¹⁸⁷ HUDSON, B. A., *o.c.*, 133.

¹⁸⁸ VALIER, C., *o.c.*, 149.

¹⁸⁹ *Ibid.*, 150-151.

¹⁹⁰ SMART, B., *o.c.*, 72. Zie hiervoor ook: LIVROZET, S. en FOUCAULT, M., *De la prison à la révolte: essai-témoignage*, Paris, Mercure de France, 1973, 13-14.

¹⁹¹ HOWE, A., *o.c.*, 86.

‘de geschiedenis van het heden’¹⁹². Deze methode is er, zoals reeds eerder gesteld¹⁹³, op gericht om de courante, hervormingsgezinde geschiedschrijvingen van de gevangenis (die in de goede intenties en inspanningen van de hervormers een rechtvaardiging zoeken voor het heden) te problematiseren en te destabiliseren. FOUCAULT omschreef de genealogie als “*the critical ontology of ourselves*”¹⁹⁴. Hij wilde ook aantonen hoe datgene dat als vanzelfsprekend werd beschouwd ooit anders was geweest. Op deze manier wilde hij de evidentie van de gevangenisstraf ondermijnen. Deze strategie bleek uiteindelijk zeer effectief, onder meer doordat FOUCAULT zijn ideeën kon ondersteunen met gedetailleerde historische feiten¹⁹⁵.

Wat volgens FOUCAULT zelf ook vernieuwend is aan dit werk, is het analyseiniveau dat hij hanteert bij zijn studie van de bestraffing. Zo stelt hij dat de algemene mechanismen van de macht nooit werkelijk zijn bestudeerd door historici¹⁹⁶. Historici schrijven meestal een geschiedenis van individuen of groepen die de macht in handen hebben, een geschiedenis van instellingen of een geschiedenis van de bovenbouw in relatie met de onderbouw (of de economie). Macht in zijn verschillende strategieën, zowel op algemeen niveau als in detail, staat echter nooit centraal. Wat bovendien volgens FOUCAULT nog minder bestudeerd is, is de relatie tussen macht en kennis en hun onlosmakelijke verbondenheid. Het is volgens GARLAND dan ook vooral sinds FOUCAULT dat criminologen en andere analytici de repercussies van criminologische concepten en principes in het strafrechtelijke veld en daarbuiten ten volle beseffen¹⁹⁷.

Kortom, de publicatie van ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ heeft de ‘progressieve’ geschiedenissen van de strafrechtelijke verandering bezegeld en heeft tevens geleid tot een grote sociologische interesse in het strafdenken als een onderdeel van een bredere problematiek van sociale controle¹⁹⁸. Dit zou zich eventueel ook hebben kunnen voorgedaan zonder FOUCAULT. Het interactionistische perspectief had immers de criminologie van een nieuwe focus voorzien door criminaliteit te gaan bestuderen binnen een breder veld van ‘deviantie’ waardoor de klemtoon kwam te liggen op ‘deviantie en controle’ in plaats van op ‘criminaliteit en bestraffing’.

FOUCAULT situeert op zijn beurt echter het strafdenken binnen een power-knowledge strategie van normalisering en dat levert volgens HUDSON een belangrijke

¹⁹² VALIER, C., *o.c.*, 151.

¹⁹³ Zie hiervoor Deel 1, hoofdstuk 2.

¹⁹⁴ VALIER, C., *o.c.*, 151.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 151.

¹⁹⁶ FOUCAULT, M. en GORDON, C., *o.c.*, 51.

¹⁹⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 154.

¹⁹⁸ HUDSON, B. A., *o.c.*, 142.

aanvulling op deze sociologie van deviantie op een manier dat het interactionisme, met zijn beperktere visie op de bestraffing van criminaliteit, niet zou hebben gekund¹⁹⁹. Of de verschuiving van een ‘jurisprudentie van de bestraffing’ naar een ‘sociologie van controle’ zich ook zou hebben voorgedaan zonder FOUCAULTs interventie of niet, ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ was een boek van zijn tijd. Het reikte een taal aan om fenomenen die binnen het terrein vielen van de ‘nieuwe’ sociologie van deviantie en controle te conceptualiseren en te onderzoeken. Zoals RUSCHE en KIRCHHEIMER onmiskenbaar de periodieke overgang van wijzen van bestraffing vastlegden, zo heeft FOUCAULT op afdoende wijze zijn essentiële analytische bekommernissen aangeduid, namelijk “*The role played by penalty in the construction of social order, the furtherance of state control, and the constitution of individuals as social subjects*”²⁰⁰.

Paragraaf 2: In hoeverre was Foucault origineel met zijn theorie?

Om de vraag te beantwoorden in hoeverre FOUCAULT nu origineel was met zijn functionele theorie van de gevangenis, wil ik in eerste instantie verwijzen naar het begin van zijn boek ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ waar hij stelt: “*Overigens pretendeer ik niet de eerste te zijn die in deze richting heeft gewerkt*”²⁰¹. Net zoals FOUCAULT waren DURKHEIM, RUSCHE en KIRCHHEIMER immers ook reeds geïnteresseerd in de overgang in de bestraffingswijze van de lijfstraffen uit de prekapitalistische en pre-industriële periode naar de graduele, wettelijk vastgelegde straffen uit de periode van het industriële kapitalisme²⁰². Net zoals FOUCAULT hebben zij zich ondermeer toegelegd op de vraag “Waarom de gevangenis?”. FOUCAULTs werk integreerde zowel het verband van RUSCHE en KIRCHHEIMER tussen het ontstaan van de gevangenis en het kapitalistische economische systeem, als DURKHEIMS ideeën rond de vormen van autoriteit en solidariteit in moderne samenlevingen.

DURKHEIM, RUSCHE en KIRCHHEIMER hebben heel specifiek in dezelfde richting gewerkt als FOUCAULT en kunnen dan ook worden aangeduid als enkele van de gangmakers van FOUCAULTs denken met betrekking tot de gevangenis. Op meer algemeen

¹⁹⁹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 142-143.

²⁰⁰ *Ibid.*, 143.

²⁰¹ FOUCAULT, M., *o.c.*, 38.

²⁰² HUDSON, B. A., *o.c.*, 133.

sociologisch niveau denken we in eerste instantie aan NIETZSCHE en WEBER, hoewel ook talloze anderen, zij het minder expliciet, hun stempel hebben gedrukt op FOUCAULT's intellectuele uitgangspunten²⁰³.

Vooreerst is er dus de verwantschap met het befaamde boek van Georg RUSCHE en Otto KIRCHHEIMER *'Punishment and social structure'*²⁰⁴. Dit is volgens vele bestraffingssociologen één van de pionierswerken binnen de bestraffingssociologie²⁰⁵. Bij de eerste uitgave in 1939 was de aandacht uiterst beperkt en het was wachten tot de heruitgave in 1968 alvorens het werk de belangstelling kreeg die het verdiende²⁰⁶. Zo verwijst FOUCAULT expliciet naar hen in zijn boek en stelt dat we aan hen een aantal richtlijnen kunnen ontleen. *"Allereerst, stelt hij, dienen we ons te ontdoen van de illusie dat het strafrecht vooral, zo niet uitsluitend, een methode is om overtredingen te beletten, en dat het in deze rol, naargelang de maatschappijvorm en het politieke of godsdienstige systeem [kan verschillen] [...]. In plaats daarvan moeten we de concrete strafsystemen analyseren en bestuderen als maatschappelijke verschijnselen die niet door het juridische raamwerk van de samenleving, noch door haar fundamentele ethische keuzes afdoende worden verklaard"*²⁰⁷. Ze dienen juist in verband te worden gebracht met het gebied waarin ze functioneren en de functie die ze daarin vervullen.

RUSCHE en KIRCHHEIMER hebben volgens FOUCAULT een verband gelegd tussen de verschillende strafstelsels en de productiesystemen waarin ze werkzaam zijn²⁰⁸. Zo zouden de strafmechanismen in een op slavernij gebaseerde economie de functie hebben aanvullende arbeidskracht te leveren, om zo een soort van 'civiele slavernij' te grondvesten naast de slavernij waarin oorlog en handel voorzagen. In het feodale systeem, een periode waarin geld en productie nauwelijks een rol speelde, was men getuige van een plotselinge

²⁰³ Zo stelt FOUCAULT zelf in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* veel verschuldigd te zijn aan onder andere Gilles DELEUZE en aan het werk dat hij met F. GUATTARI heeft verricht, alsook aan P. NORA en R. CASTEL met zijn werk *'Psychanalyse'*. FOUCAULT, M., *o.c.*, 38.

²⁰⁴ RUSCHE, G., KIRCHHEIMER, O. en SELLIN, T., *Punishment and social structure*, New York, Russell and Russell, 1968, 268p.

²⁰⁵ VALIER, C., *o.c.*, 155; DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 23. HOWE merkt in dit kader wel op dat het een enigszins arbitraire keuze is om RUSCHE en KIRCHHEIMER aan te duiden als 'de pioniers van de bestraffingssociologie'. Zo stelt hij dat *"no doubt it will be objected that there are other more deserving contenders for the honour of father -if father there must be- of a sociological analysis which takes punishment or 'penalty' as a discrete object of knowledge"*. Als andere mogelijkheden overweegt HOWE bijvoorbeeld Willem BONGER met zijn *'Criminalité et conditions économiques'* uit 1905 of PASHUKANIS met zijn thesis *'Law and Marxism: A General Theory'* uit 1978 of zelfs Emile DURKHEIM die in de bestraffingssociologie veelvuldig wordt gehanteerd als een soort van referentiepunt. HOWE, A., *o.c.*, 6-7.

²⁰⁶ Deze hernieuwde aandacht moet volgens VALIER gezien worden in de context van de opkomende radicale criminologie in die periode. VALIER, C., *o.c.*, 155.

²⁰⁷ FOUCAULT, M., *o.c.*, 38-39.

²⁰⁸ *Ibid.*, 39-40.

toename van de lijfstraffen, het lichaam was in de meeste gevallen immers het enige goed waar men vat op had. Het huis van correctie, de gedwongen arbeid en de gevangeniswerkplaats zouden met de opkomst van de handelseconomie zijn ontstaan. Aangezien het industriële systeem echter een vrije arbeidsmarkt vereiste, zou in de negentiende eeuw het aandeel van de gedwongen arbeid in de strafmechanismen zijn afgenomen om plaats te maken voor een op verbetering gerichte detentie. De morele verbetering vormde in de ogen van RUSCHE en KIRCHHEIMER volgens DAEMS dan ook slechts een laagje make-up op de wangen van een instelling die haar ware functie -verbetering met het oog op het wegwerken van de schaarste op de arbeidsmarkt- verloren had²⁰⁹.

Hoewel op deze strikte correlatie tussen bestraffingswijze en productiewijze volgens FOUCAULT het nodige valt aan te merken, kunnen we er volgens hem toch als algemeen thema aan ontleen dat *“in de huidige maatschappijvormen de strafsystemen geplaatst dienen te worden binnen een gegeven ‘politieke economie’ van het lichaam”*²¹⁰. Het is dit ‘lichaam’ dat RUSCHE en KIRCHHEIMER volgens DAEMS centraal stellen in hun uitwerking van het verband tussen arbeidsmarkt en bestraffing²¹¹. Het betekent voor FOUCAULT dat het strafrechtelijke instituut, net als andere sociale instellingen, wordt belast met de transformatie van lichamen in arbeidskrachten²¹². De bestraffing heeft daardoor als doel het omvormen van rebellerende lichamen in productieve en onderworpen lichamen, lichamen met zowel de capaciteit als de bereidheid om te werken onder condities die zijn vastgelegd door de industriële economie²¹³. Als dusdanig heeft de gevangenis tot doel om gedetineerden aan te zetten tot een andere ingesteldheid, namelijk niet langer ‘profiteren van criminaliteit’ maar ‘verdienen door te werken’, evenals het aanleren van de nodige vaardigheden hiervoor en het doen aanvaarden van de (veelal slechte) arbeidsomstandigheden.

Een essentieel element in FOUCAULTs argument is echter dat de bestraffing congruent is met andere socialiserende instellingen, dat zij samen de ‘disciplinaire samenleving’ produceren²¹⁴. Hij wil met andere woorden aantonen dat de bestraffing slechts één strategie is binnen een breder project van normalisering. FOUCAULT gaat dus verder dan te zeggen dat scholen, gevangnissen, mentale instellingen en fabrieken allemaal hetzelfde (kapitalistische-industriële) doel dienen, en dat er gelijkaardigheden zitten in hun regimes. Hij

²⁰⁹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 25.

²¹⁰ FOUCAULT, M., *o.c.*, 40; VALIER, C., *o.c.*, 155; HOWE, A., *o.c.*, 86.

²¹¹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 24.

²¹² HOWE, A., *o.c.*, 93.

²¹³ HUDSON, B. A., *o.c.*, 136.

²¹⁴ *Ibid.*, 141-142.

gaat reeds verder dan MELOSSI en PAVARINI in hun boek *'The prison and the factory: origins of the penitentiary system'* uit 1981 waarbij de gevangenis en de fabriek aan elkaar worden gekoppeld als complementaire, disciplinerende dispositieven.

Wat FOUCAULT beweert, is dat het panoptische principe -het principe van disciplinerende regulering- het fundamentele principe is van de sociale regulering in de moderne samenleving. De straffende discipline wordt verspreid vanuit de gevangenis en gaat een onderdeel uitmaken van de overige moderne, 'niet-vrijheidsberovende' straffen, maar de essentiële karakteristieken ervan spreiden zich ook uit naar andere vormen van sociale relaties. Dit vloeit volgens HUDSON voort uit het feit dat FOUCAULT geen onderscheid maakt tussen detentie en vrijheid, en tussen straffende en niet-straffende instellingen en relaties, maar ons integendeel een netwerk van disciplinerende relaties toont. Hierdoor lijkt het alsof de burgers van de moderne, industriële samenleving als het ware inwoners zijn van een 'punitive city' in de, zoals HUDSON ernaar refereert, 'carceral archipelago'²¹⁵. Deze 'verspreiding van de discipline' is één van de meest kenmerkende en controversiële argumenten van FOUCAULT.

Deze visie is volgens HUDSON echter niet uniek of origineel aan FOUCAULT, maar was reeds goed ingeburgerd in de sociologie van sociale deviantie en controle. Zo had GOFFMAN reeds geschreven over de machtsrelaties tussen psychiaters en hun patiënten, en de 'labelling' benadering in zijn geheel had reeds de aandacht gevestigd op de manier waarop deviante identiteiten worden geconstrueerd (niet enkel door het stellen van deviant gedrag, maar ook door de uitspraken van rechters, maatschappelijke werkers en anderen die categoriseren en stigmatiseren). Het belang van FOUCAULT's bijdrage ligt hem echter in het lokaliseren van deze inzichten in een algemene politieke economie van de macht, én door bestraffing te beschouwen als een onderdeel van het modernistische 'normaliseringsproject'²¹⁶. Zo stelt hij dat het strafdenken in de moderne periode niet zozeer geïnteresseerd is in daden dan wel in daders, daarbij het normale, goed gesocialiseerde subject creërend. Op deze manier is de bestraffing congruent met andere socialiserende instellingen die geïnstalleerd of ge-universaliseerd werden in de loop van de negentiende eeuw. FOUCAULT verwijst hierbij naar instellingen zoals scholen, ziekenhuizen, mentale instellingen en fabrieken met hun functies en hun kennis georganiseerd rond de productie van 'de normale, goed functionerende burger-arbeider'.

²¹⁵ HUDSON, B. A., *o.c.*, 142. Het concept 'carceral archipelago' verwijst naar een radicalisering van het carcerale systeem. Zie hiervoor eerder, Deel 2, hoofdstuk 1, paragraaf 3.

²¹⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 140.

FOUCAULT's boek betreft dus volgens DAEMS in wezen, zij het in een veel rijkere context, de uitwerking van een thema dat RUSCHE al in 1933 aangesneden had (en dat later door KIRCHHEIMER verder werd uitgewerkt)²¹⁷. Desondanks stelt GARLAND dat “*he [Foucault] provides an analysis which is specifically about penal techniques and institutions and knowledges, showing a level of penological understanding and detail which easily surpasses that of Rusche and Kirchheimer or the others in that tradition*”²¹⁸.

Daarnaast integreerde FOUCAULT met ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ ook DURKHEIM'S ideeën rond de vormen van autoriteit en solidariteit in moderne samenlevingen²¹⁹. DURKHEIM gaat immers lang voor FOUCAULT reeds op zoek naar de latente functie van de gevangenisstraf. Zo stelt DURKHEIM dat deze moet gezocht worden in het gegeven dat strafrituelen enerzijds de heersende waarden in een samenleving bevestigen en anderzijds de gevoelens van solidariteit versterken bij de burgers die de wet wel gehoorzamen. De functie van het straffen ligt dus niet in de reductie van criminaliteit of in het verbeteren van de delinquent, maar wel in het intact houden van de sociale cohesie. Deze vaststelling wordt volgens BEYENS omschreven als DURKHEIM'S ‘*paradox of higher utility*’.

Straffen is volgens DURKHEIM desondanks een zuiver passionele reactie op een gedraging die het collectieve bewustzijn van een samenleving aanvalt: “*Passion ... is the soul of punishment and vengeance is the primary motivation which underpins punitive actions*”²²⁰. De expressieve functie van de straf primeert dus op de instrumentele en strikt gezien wordt er niet gestraft met een vooropgesteld doel voor ogen. Het gebeurt gewoonweg: “*Punishment is driven*”²²¹. Maar ondanks deze emotionele, expressieve en niet-utilitaire voedingsbodem van het straffen, wordt er uiteindelijk toch een functie vervuld, namelijk de bevestiging en versterking van de sociale cohesie²²².

Zowel DURKHEIM als FOUCAULT maken volgens GARLAND dus (ongerechtvaardigde) functionalistische veronderstellingen met betrekking tot de effecten van bestraffing (respectievelijk de bevestiging en versterking van de sociale cohesie, en de creatie

²¹⁷ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 24.

²¹⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 133.

²¹⁹ BEYENS, K., *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUB University Press, 2000, 109.

²²⁰ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 26.

²²¹ *Ibid.*, 26.

²²² BEYENS, K., *o.c.*, 106-121.

en het beheer van de zgn. ‘strikte’ delinquentie)²²³. Beiden maken volgens GARLAND ook gelijkaardige analyses van de bestraffingswijzen in het ancien regime en vervolgens van de discipline. Desondanks is FOUCAULTS analyse van de bestraffing in grote mate verschillend van DURKHEIMS benadering. Op bepaalde punten lijken ze elkaar zelfs tegen te spreken, maar voor het overgrote deel behandelt FOUCAULT fenomenen die in DURKHEIMS werk gewoonweg niet voorkomen. Zo benadrukt FOUCAULT de instrumentele en utilitaire aard van de moderne bestraffing en zegt hij bijna niets over de morele en emotionele componenten die een centrale plaats innemen bij DURKHEIMS analyse. Terwijl bij DURKHEIM bestraffing diep ingebed is in collectieve sentimenten, is het voor FOUCAULT een systeem van macht en regulering dat wordt opgelegd aan een bevolking en zijn analyse zegt weinig of niets over de bronnen van deze macht of over de steun aan deze macht (m.a.w. de vraag: welke bevolkingsgroepen maken gebruik van of steunen deze macht?)²²⁴.

Zoals reeds eerder vermeld²²⁵ was FOUCAULT immers niet geïnteresseerd in *wie* de macht uitoefent, maar wel in *de wijze waarop* de macht in de moderne samenleving wordt uitgeoefend. Het panopticon was voor hem een machine die door iedereen bediend kon worden²²⁶. FOUCAULT maakt vanaf het begin dan ook zeer duidelijk dat -bij het beschrijven van de strafrechtelijke praktijk- hij beschrijft, wat hij noemt, ‘technologieën van de macht’²²⁷. Hetgeen FOUCAULT in de eerste plaats wil onderzoeken, is dus de interne werking van instellingen die zijn voortgekomen uit de structurele imperatieven van het kapitalisme. Meer in het bijzonder wil hij aantonen hoe macht in dergelijke instellingen wordt uitgeoefend. Hij is dus niet, zoals DURKHEIM, voornamelijk geïnteresseerd in de aard en samenstelling van de morele autoriteit, noch, zoals de marxisten, in de logica van de kapitalistische economie²²⁸. Door al deze perspectieven echter vrijwel zonder meer te incorporeren, gaat hij ze volgens HUDSON als veel te vanzelfsprekend beschouwen. Dit leidt volgens haar dan ook tot een voorstelling van het recht als een soort van moderne, morele mythologie en een min of meer vanzelfsprekende behandeling van de symmetrie tussen economische relaties (de zgn. onderbouw) en andere elementen van de sociale structuren in de samenleving (de zgn. bovenbouw).

²²³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 132.

²²⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 139.

²²⁵ Zie hiervoor Deel 1, Hoofdstuk 2.

²²⁶ VALIER, C., *o.c.*, 154.

²²⁷ HUDSON, B. A., *o.c.*, 134.

²²⁸ *Ibid.*, 135.

Verder stelt GARLAND dat veel van FOUCAULTs thema's eigenlijk een verwerking inhouden van meer bekende Weberiaanse en Nietzscheaanse analyses en argumenten²²⁹. Zo stelt GARLAND in zijn boek *'Punishment and Modern Society'* dat *"it is quite possible to overstate its [Foucault's work] originality and its distinctiveness, and indeed [...] many of Foucault's themes are already well developed in the work of Friedrich Nietzsche and Max Weber"*²³⁰.

Zo neemt FOUCAULT volgens GARLAND onder andere het sceptische perspectief van NIETZSCHE over dat alles steeds in detail bestudeert op zoek naar tekens van een 'will to power'²³¹. Alle fenomenen worden dus geanalyseerd vanuit het perspectief van de macht. Daarnaast baseert FOUCAULT zijn onderzoeksmethode in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* ook op NIETZSCHEs genealogische methode. Het is een onderzoeksmethode waarbij het heden wordt geduid door de historische condities te bestuderen die het tot stand brachten en waarbij het 'lichaam' als een soort van analytische basiseenheid wordt gehanteerd²³². Ten slotte ontleent FOUCAULT aan NIETZSCHE ook diens suggestieve argumenten rond bestraffing. Zo stelde NIETZSCHE onder meer dat bestraffing een instrument is om 'zelfgedisciplineerde' individuen te construeren, onderworpen aan een hogere macht. De filosofische drijfveer is dus volgens GARLAND overheersend Nietzscheaans, net zoals zijn kernachtige stijl, zijn occasionele buitensporigheden, en zijn gebrek aan interesse voor evenwicht of voorzichtigheid in zijn analyses²³³.

Volgens GARLAND is FOUCAULTs gedetailleerde analyse (voornamelijk met betrekking tot de disciplineren) en zijn impliciete opvatting van moderniteit als een steeds meer gerationaliseerde organisatie van machten en bevoegdheden echter nog veel meer verschuldigd aan de invloed van de socioloog Max Weber²³⁴. Voor een stuk is dit volgens GARLAND een kwestie van methodologie (dit blijkt volgens hem onder meer uit FOUCAULTs voorzichtige positivisme en diens gebruik van wat in feite 'ideaaltypes' zijn), maar belangrijker is hun gedeelde interesse in de krachten van discipline, bureaucratie en rationalisering, en de impact van deze krachten op de sociale wereld en op menselijke relaties. Het belangrijke verschil is echter dat FOUCAULTs toon veel subversiever is, en dat hij de

²²⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 177.

²³⁰ *Ibid.*, 131.

²³¹ *Ibid.*, 177.

²³² MCNAY, L., *o.c.*, 90. Zie ook Deel 1, hoofdstuk 2.

²³³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 177.

²³⁴ *Ibid.*, 177.

gevestigde waarden in vraag stelt²³⁵. Zo beklemtoont hij in zijn analyse bijvoorbeeld de gezamenlijke bijdrage van het recht en de menswetenschappelijke disciplines in de opdracht van normalisering, en dit is voor FOUCAULT hét typerende kenmerk van de uitoefening van de macht in de industriële periode. Deze gezamenlijke bijdrage ontstaat als ‘de gouvernementele rationaliteit’ van de negentiende eeuw²³⁶. Deze interesse van FOUCAULT voor de samenhang tussen vormen van bestraffing en vormen van kennis (hierbij een symmetrie suggererend tussen epistemologie en strafrechtelijke praktijken) wordt door vele auteurs, waaronder HUDSON, aangeduid als een vernieuwend aspect in de bestraffingssociologie²³⁷. GARLAND ontkracht dit echter door in zijn boek *‘Punishment and Modern Society’* deze stelling op overtuigende wijze te linken aan WEBERs rationaliteitsdenken.

Het feit dat FOUCAULT zo sterk gesteund heeft op WEBERs historische sociologie is volgens GARLAND echter niet verrassend²³⁸. Zo stelt GARLAND dat WEBERs sociologische concepten, en voornamelijk zijn analyse van de moderniteit, vanzelfsprekende elementen zijn geworden binnen het moderne sociale denken, zelfs in die mate dat de meeste analyses van moderne instellingen een ‘Weberiaanse taal’ spreken zonder dat men de nood voelt deze als zodanig te omschrijven. Bovendien wordt dit nog vergemakkelijkt door het feit dat WEBER in zijn werk specifieke analyses en beschrijvingen biedt, eerder dan een holistisch denksysteem; met andere woorden, men is niet gebonden aan een gesloten doctrine. WEBER, net zoals FOUCAULT trouwens, benadrukt immers de noodzaak om sociale relaties en sociale instellingen te analyseren, los van een op zichzelf staande ‘vaste’ opvatting van het sociale geheel.

De thema’s die in *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* aan bod komen, zijn dus in essentie dezelfde als in andere sociale geschiedenissen van de bestraffing. Zij zijn gericht op de relatie tussen de moderne bestraffingswijzen en de structuur en het karakter van de moderne samenleving. Naast de rijkere, intellectuele context waarin FOUCAULT zijn verhaal van de strafvormen plaatst, is het grote verschil tussen *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* en de andere werken echter FOUCAULTs methodologische benadering.

²³⁵ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 134.

²³⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 141.

²³⁷ *Ibid.*, 133.

²³⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 177-178.

Terwijl DURKHEIM en de marxistische sociologen (waaronder RUSCHE en KIRCHHEIM) volgens HUDSON structuralisten zijn die de deductieve methoden van de positivistische sociologie hanteren, maakt FOUCAULT in zekere zin gebruik van de fenomenologische methode²³⁹. Met andere woorden, bij de deductieve methode zijn de uiteenzettingen top-down: er wordt gekeken naar samenlevingen in hun geheel en naar abstracte, theoretische zaken met slechts hier en daar verwijzingen naar concrete praktijken als bewijs voor, of als voorbeeld van, de geformuleerde hypotheses met betrekking tot de algemene aard en functies van bestraffing. FOUCAULT daarentegen stárt vanuit een gedetailleerd onderzoek naar strafrechtelijke praktijken. Dat is dus de fenomenologische methode. Dit houdt in dat de fenomenen zelf worden beschreven en dat op basis van deze beschrijvingen getracht wordt een beeld te vormen van hun algemene karakteristieken, hun verschillen, hun onderlinge relaties en de contexten waarin zij voorkomen. Met andere woorden, theorie en verklaringen worden opgebouwd uit gemeenschappelijke kenmerken en patronen die voorkomen.

Desondanks betreft het zeker geen zuiver fenomenologisch onderzoek aangezien FOUCAULT, zoals boven reeds aangehaald²⁴⁰, ook elementen van het structuralisme hanteert (als reactie op een te ver doorgedreven fenomenologie). Het kan dan ook eerder worden omschreven als een postfenomenologisch structuralisme vermits FOUCAULT in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* tevens op zoek gaat naar de grote systemen en structuren waarin het individu verdwijnt. Zo stelt HUDSON immers dat FOUCAULT weliswaar niet de eerste auteur is die dergelijke fenomenologische methode toepast op de bestraffing, maar dat hij wel zeker de eerste belangrijke wetenschapper is die de analyse van de bestraffing verbonden heeft aan de voornamelijk Franse traditie van de fenomenologische, sociale en politieke filosofie²⁴¹.

Concreet gesteld, bouwt FOUCAULT zijn karakterisering van het moderne strafrechtsdenken op uit de beschrijving van twee bestraffende fenomenen, namelijk de publieke executie en het tot in de puntjes geregelde regime van een 'moderne' gevangenis²⁴². FOUCAULT stelt vervolgens dat deze twee fenomenen beiden een zekere strafrechtelijke stijl definiëren ondanks het feit dat zij niet hetzelfde type criminaliteit of dezelfde soort overtreders bestraffen. Vervolgens beschrijft hij en differentieert hij deze strafrechtelijke stijlen en toont hij aan hoe beiden verbonden zijn aan een aantal fundamentele

²³⁹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 133-134.

²⁴⁰ Zie hiervoor Deel 1, Hoofdstuk 1.

²⁴¹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 134.

²⁴² *Ibid.*, 134.

karakteristieken van de samenleving waarin zij voorkomen, nl. het ancien régime en de moderne industrieel-kapitalistische staat. Zo stelt hij dat het einde van het ancien régime tevens het einde van de publieke executie is en dat de opkomst van de ‘fabriekssamenleving’ tevens de opkomst van de ‘opsluitende’ samenleving betekent.

Deze eigen benadering van de bestraffing maakt dat deze studie van FOUCAULT, ondanks belangrijke voorafgaande werken, toch een vernieuwend perspectief opent binnen het onderzoeksveld van de bestraffingssociologie²⁴³. GARLAND heeft dan ook gesteld dat het niet zozeer de originaliteit van zijn thema’s en zijn conclusies is die het belang uitmaken van FOUCAULTs bijdrage, dan wel de aanwending van het detail van de (post)fenomenologisch structuralistische methode met betrekking tot de dagelijkse werking van het strafrechtelijk beleid en de praktijk²⁴⁴. *“Thus whatever else is distinctive about the Foucauldian approach to punishment and society, its chosen level of analysis and its tendency to move from institutional detail to broader social pattern -rather than vice versa- mark it off from other traditions in this field”*²⁴⁵.

Enige opmerkingen en kritieken op FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis en de daarbij gehanteerde analysemethode komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

²⁴³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 131.

²⁴⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 134.

²⁴⁵ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 131.

HFST. 3: KRITIEKEN OP FOUCAULTS FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE GEVANGENIS.

FOUCAULTS functionalistische theorie van de gevangenis is vaak onderhevig geweest aan kritieken, zowel in zijn geheel, als met betrekking tot bepaalde onderdelen. Vooral FOUCAULTS stellingen over het (disciplinaire) karakter van de moderne samenleving worden vaak betwist. Sommige kritieken zijn persoonlijk en hebben geen groot draagvlak, anderen hebben dan weer betrekking op FOUCAULTS normatief standpunt ten opzichte van de moderniteit, maar bekritisieren in wezen stellingen uit andere werken dan *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'*²⁴⁶. Ik zal mij in wat volgt slechts concentreren op die kritieken die gesteund worden door een grote groep bestraffingssociologen en die specifiek betrekking hebben op argumenten uit *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'*.

De discussies die het meest worden gevoerd onder sociologen en criminologen gaan volgens HUDSON over FOUCAULTS periodisering van de bestraffingswijzen, zijn gekozen analysemethode, een aantal tekortkomingen in, en een zekere eenzijdigheid van zijn analyse, zijn uiteindelijk functionalistische benadering van bestraffing, en dus niet over FOUCAULTS bredere politieke en filosofische argumenten²⁴⁷. In wezen hebben critici zijn relaas betwist met betrekking tot waar en wanneer bepaalde strafrechtelijke veranderingen zich voordeden, alsook de mate en de oriëntatie van deze veranderingen, het negeren van aspecten van bestraffing die geen uiting zijn van 'machtsgeilheid' en van 'controle over subjecten', én het naar voren schuiven van 'diepgaande' of 'geheime' functies als antwoord op het zogenaamde falen van de gevangenis. Deze kritieken hangen natuurlijk in belangrijke mate met elkaar samen. Ik zal ze hierna één voor één behandelen.

²⁴⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 143.

²⁴⁷ *Ibid.*, 143.

Paragraaf 1: Kritieken met betrekking tot Foucaults gehanteerde periodisering van de bestraffingswijzen en zijn gekozen analysemethode.

“I’m delighted that historians found no major error in ‘Surveiller et punir’²⁴⁸,” was de ietwat voorbarige uitroep van FOUCAULT in 1987, één jaar na de publicatie van de Engelstalige versie van zijn werk. Het is zeer interessant om na te gaan hoe historici omgaan met FOUCAULTS werk en de talrijke historische claims die het maakt. Hoewel ik in de eerste plaats FOUCAULTS algemene perspectief wil testen op zijn soliditeit, wil ik toch ook even stil staan bij de historische details van zijn verhaal aangezien beide uiteindelijk toch op elkaar steunen. Zoals in elk historisch werk is het immers de impliciete theorie die de criteria levert waarop gegevens, op basis van hun relevantie, worden geselecteerd en worden ingepast in het algemene beeld. Met andere woorden, elke kritiek op FOUCAULTS ‘sociologie’ heeft implicaties voor zijn benadering van de ‘geschiedenis’ en omgekeerd²⁴⁹.

Het is dan ook heel opvallend dat sociologen voornamelijk de neiging hebben om voort te bouwen op FOUCAULTS studie (door zijn concepten te hanteren, zijn logica verder te ontwikkelen en deze toe te passen op andere studiegebieden), en historici daarentegen op dit vlak veel terughoudender zijn²⁵⁰. Zij hebben veel meer de neiging om zijn stellingen te wijzigen door alternatieve, minder algemene, interpretaties naar voren te schuiven die volgens hen meer in lijn zijn met het voor handen zijnde bewijsmateriaal. Zo luidt er vooreerst de kritiek dat bepaalde strafrechtelijke gebeurtenissen zich niet voordeden op de plaats en het tijdstip dat FOUCAULT zei dat ze zich voordeden²⁵¹. Het sterkste argument hiervoor wordt aangebracht door SPIERENBURG in zijn boek ‘*The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900*’ uit 1984²⁵². Hierin toont SPIERENBURG immers aan dat de ondergang van de lijfstraffen meer gradueel en fragmentarisch verliep dan FOUCAULT erkent en dat er lange periodes waren waarin er oude en nieuwe elementen naast elkaar bestonden. De wortels van de gevangenis moeten volgens SPIERENBURG dan ook worden gezocht in de eerste carcerale instellingen die vanaf halfweg de zestiende eeuw in

²⁴⁸ HOWE, A., *o.c.*, 105.

²⁴⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 157-158.

²⁵⁰ *Ibid.*, 158.

²⁵¹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 143-144; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 158; HOWE, A., *o.c.*, 106; DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 5-6.

²⁵² SPIERENBURG, P. (ed.), *The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900*, Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1984, 187p.

Europa opdoken²⁵³. Dat het geen rechtlijnige evolutie was, blijkt onder meer uit de restauratie van de lijfstraffen door het Napoleontische regime en meer recent de ‘chain gang’ in Arizona in 1994. Zelfs tot op de dag van vandaag worden lijfstraffen in bepaalde (waaronder zeer geavanceerde, industriële) staten nog steeds gehandhaafd²⁵⁴. Op deze manier wordt FOUCAULTs stelling -dat de gevangenisstraf de opvolger is van de publieke executie- dan ook ondergraven.

De werkelijke verschuiving is dan niet zozeer de overgang van lijfstraffen naar de gevangenisstraf, maar van ‘bestrafing in de publieke sfeer’ naar ‘bestrafing achter de gevangensmuren’²⁵⁵. Ook FOUCAULT benadrukt deze verschuiving van ‘zichtbare’ naar ‘verborgen’ bestrafing en in *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* wordt minstens evenveel waarde gehecht aan de plaats van de bestrafing als aan de tijdsperiode waarin deze veranderingen zich voordeden. Zo beschrijft hij bijvoorbeeld uitvoerig het panoptische principe in de gevangenisarchitectuur en de voordelen die dit met zich mee bracht, alsook de verschuiving in het aanwezige publiek bij de bestrafing (cf. van het volk, aanwezig bij de openbare executies, naar de professionele beroepskrachten, aanwezig in de gevangenis).

Volgens GARLAND moet de oorzaak van FOUCAULTs discontinue interpretatie (van de overgang van de lijfstraffen naar de gevangenisstraf) echter vooral gezocht worden in zijn achterliggende doelstellingen²⁵⁶. FOUCAULTs analyse van het ontstaan van de gevangenis had immers tot doel het politieke karakter van de hervormingen bloot te leggen. Hiertoe werd het hervormde strafsysteem geplaatst binnen een sociale context die gekenmerkt werd door industrialisering, urbanisatie, klassenstrijd en de sociale crisissen van het vroege kapitalisme. Beschrijvingen van het vroegmoderne strafsysteem fungeerden louter als contrastpunt om het verschil met het nieuwe strafsysteem extra in de verf te zetten.

Tot op zekere hoogte kunnen kritieken met betrekking tot FOUCAULTs gekozen tijdsafbakening ook begrepen worden als een verkeerd begrijpen van of onbegrip voor zijn gehanteerde analysemethode²⁵⁷. FOUCAULT tracht immers niet op dezelfde wijze het overgangsproces in de bestrafing aan te tonen als bijvoorbeeld SPIERENBURG. Zo geeft FOUCAULT de lezer geen uitgebreide, gedocumenteerde geschiedenis van de veranderingen

²⁵³ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 6; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 158-159.

²⁵⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 143; HOWE, A., *o.c.*, 107.

²⁵⁵ HUDSON, B. A., *o.c.*, 143-144.

²⁵⁶ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 6.

²⁵⁷ HUDSON, B. A., *o.c.*, 144.

in de wetgeving, het beleid en de praktijk. Integendeel, FOUCAULT bouwt zijn analyse op rond de twee momentopnames van bestraffing waarmee hij zijn boek start, namelijk de publieke executie en het tot in de puntjes geregelde regime van een ‘moderne’ gevangenis (cf. de beschrijving van een dagindeling van een instelling voor jonge gedetineerden)²⁵⁸.

In plaats van een longitudinale studie te maken van hoe het ene het andere verving, biedt FOUCAULT de lezer een horizontale, ‘genealogische’ analyse waarbij hij ons toont welke ideeën, praktijken, principes en technologieën aan beide bestraffingswijzen verbonden zijn²⁵⁹. FOUCAULT wil op deze manier onze aandacht vestigen op de context van deze bestraffingswijzen, en op de aard en de betekenis van het strafdenken waar zij deel vanuit maken. Het verschil in benaderingswijze betreft dus niet zozeer het feit dat FOUCAULT voornamelijk geïnteresseerd is in discontinuïteiten in plaats van in continuïteiten of dat hij gebruik maakt van de typisch Franse traditie waarbij men eerder aandacht geeft aan de ‘breekpunten’ dan aan de ‘longue durée’, maar ligt volgens HUDSON voornamelijk in FOUCAULTS gebruik van momentopnames en de bedoeling die hierin besloten ligt²⁶⁰. Met andere woorden, zijn (post)fenomenologische, structuralistische benaderingswijze in zijn genealogisch onderzoek.

GARLAND concludeert dan ook dat ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’, ondanks FOUCAULTS uitvoerig gebruik van historische bronnen en materialen, in eerste instantie geen historische tekst is²⁶¹. Het moet volgens hem eerder beschouwd worden als een werk van sociale theorie en culturele kritiek dat een nieuwe manier van denken propageert over sociale instellingen, en deze nieuwe manier van denken wil illustreren aan de hand van een historisch relaas. Het centrale element van ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ is dan ook het machtspectief dat hierin wordt ontwikkeld en het is vooral dit perspectief dat zo invloedrijk is geweest in plaats van de specifieke historische claims. Dit leidt er voor IGNATIEFF toe om te besluiten dat “*while Foucault’s work ‘irritates historians’, it at least ‘dared to treat the prison and the asylums, not in and for themselves, but as sites for the study of the knowledge-power relation’*. In this sense at least, Foucault remained faithful to the ‘true subject’ of the new social history of institutions, namely, ‘the historical relation between the inside and the outside’”²⁶².

²⁵⁸ FOUCAULT, M., *o.c.*, 10-15.

²⁵⁹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 144.

²⁶⁰ *Ibid.*, 144.

²⁶¹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 162.

²⁶² HOWE, A., *o.c.*, 105.

Paragraaf 2: Kritieken met betrekking tot onvolledigheden in, en een zekere eenzijdigheid van Foucaults analyse.

FOUCAULTs gehanteerde onderzoeksmethode in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* heeft echter als consequentie dat het aanleiding kan geven (én geeft) tot een overgeneralisering van specifieke voorbeelden²⁶³. Zo stelt FOUCAULT in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* dat een nieuwe, normaliserende en disciplinaire benadering dominant werd in het strafrechtelijke systeem sinds de opkomst van de veralgemeende detentie in de negentiende eeuw. Hiervoor kan hij volgens GARLAND echter, los van een aantal voorbeelden en illustraties, niet het nodige bewijsmateriaal aanreiken²⁶⁴. Integendeel, FOUCAULT somt volgens GARLAND louter op wat hij denkt dat de individuele, disciplinaire karakteristieken zijn van de 'moderne bestraffing' en suggereert dat deze reeds min of meer aanwezig zijn sinds het begin van het 'carcerale tijdperk', bijna 200 jaar geleden.

Zo haalt FOUCAULT bijvoorbeeld de instelling voor jonge overtredders (cf. het opvoedingsgesticht of de tuchtschool) aan als voorbeeld van het disciplinaire strafdenken²⁶⁵. Hierbij toont hij aan hoe jonge overtredders onderworpen werden aan een controleregime waarbij de delicten eerder werden 'behandeld' dan 'gestraft' en waarbij de rechtswaarborgen werden veronachtzaamd (beslissingen werden genomen door speciale rechtbanken en tribunaten -die minder juridisch waren geschoold- en deze beslissingen konden verregaande implicaties met zich brengen: zo konden zij maatregelen van toezicht en interventie opleggen met een onbepaalde duur). Dit betreft echter een specifiek voorbeeld dat volgens HUDSON niet veralgemeend kan worden, het is immers net ten aanzien van deze jonge overtredders dat de (disciplinaire) verbeteringsidee die FOUCAULT beschrijft, het meest ontwikkeld is. Er wordt FOUCAULT dan ook verweten dat hij selectief voorbeelden aanhaalt om zijn stellingen te bewijzen²⁶⁶.

²⁶³ HUDSON, B. A., *o.c.*, 144-145.

²⁶⁴ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 161-162.

²⁶⁵ HUDSON, B. A., *o.c.* 144-145.

²⁶⁶ Het is volgens HUDSON echter wel zo dat de voornaamste critici in het debat met betrekking tot de realiteit en de omvang van de 'verspreiding van de discipline' op een (gelijkaardige) selectieve wijze verwijzen naar volwassen- of jeugdstraffen, afhankelijk van het standpunt dat zij verdedigen. Dit is volgens HUDSON bijvoorbeeld zeer duidelijk waarneembaar bij COHEN die in zijn Foucaultiaanse beschrijvingen van de verspreiding van de discipline in de jaren zestig en zeventig in grote mate steunt op programma's en instituties ontwikkeld voor jeugddelinquenten. Dit in tegenstelling tot BOTTOMS die volgens HUDSON vindt dat de 'verspreiding van de discipline' thesis tekort komt, of op zijn minst flink is overdreven, en hierbij verwijst naar

Daartegenover negeert FOUCAULT in zijn analyse, op een onbegrijpelijke wijze zoals HUDSON correct aankaart, een andere groep (dan de jeugddelinquenten) waarop de ideeën van normalisering en disciplineren van toepassing zijn, namelijk de vrouwen²⁶⁷. Op ongeveer hetzelfde ogenblik dat *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* werd gepubliceerd, toonde een ontluikende 'sociologie van de sociale controle van vrouwen' de continuïteit aan tussen de bestraffing van criminaliteit, de controle van seksualiteit en de controle van het leven van vrouwen door een psychiatrische labelling. Vrouwelijke overtreeders werden behandeld als pathologisch en als irrationeel en hun strafrechtelijke behandeling had als doel hen om te vormen tot 'normale' vrouwen. Bovendien werden vrouwen in een strafrechtelijk proces vaak beoordeeld op het feit of ze goede echtgenoten en moeders waren in plaats van op basis van het door hun gepleegde delict. Studies rond de bestraffing van vrouwen hebben dan ook een 'familiaal' justitiemodel onthuld waarbij straffen sterker correleren met familiale omstandigheden (cf. hoederecht over kinderen of niet) dan met de omstandigheden rond het misdrijf en de gerechtelijke achtergrond²⁶⁸.

Het analytische kader van de disciplinaire methode lijkt echter minder goed te passen wanneer het wordt toegepast op de volwassen, mannelijke overtreeders²⁶⁹. Gevangenis voor volwassen, mannelijke gedetineerden, zijn immers lang niet altijd duidelijk hervormend van aard. Hier lijkt volgens HUDSON een verklaring op basis van de arbeidsmarkt meer aanvaardbaar. Deze verklaring suggereert dat gevangenis hervormend van aard zijn wanneer er een hoge vraag is naar arbeidskrachten, maar verworpen tot loutere 'opslagplaatsen' in geval van een overaanbod aan arbeidskrachten.

Een andere manier waarop FOUCAULT volgens HUDSON een overgeneralisering heeft gemaakt, is geografisch van aard²⁷⁰. FOUCAULT's relaas van het strafdenken, waarbij de diagnoses van de experts de waarden van het recht gingen vervangen, past beter bij het continentale Europese (sociale verweer-) denken dan bij de Engelse situatie waar, met uitzondering van de jeugddelinquenten, het strafdenken altijd een zeer sterk retributiegehalte heeft behouden. Algemeen stellen zowel HOWE als VALIER dat FOUCAULT's geschiedschrijving een aantal universele pretenties heeft, terwijl dit in de eerste plaats toch

het feit dat de boete, die niet-disciplinair van aard is (i.t.t. de probatie of de gemeenschapsdienst), de meest voorkomende bestraffing is. De boete is echter de meest voorkomende bestraffing voor *volwassen* overtreeders.; HUDSON, B. A., *o.c.*, 145.

²⁶⁷ HUDSON, B. A., *o.c.*, 145.

²⁶⁸ *Ibid.*, 146.

²⁶⁹ *Ibid.*, 145.

²⁷⁰ *Ibid.*, 145.

een Europese geschiedenis betreft²⁷¹. Deze universaliserende tendens komt volgens hen tot uiting in het privilegiëren van Westerse institutionele vormen en periodisering van bestraffingswijzen. Zo spreekt FOUCAULT van ‘*master social patterns*’ van strafrechtelijke controle, hierbij de indruk creërend dat zijn werk niet alleen de *Westerse* penale geschiedenis herschreef, maar die van de *meeste* landen. FOUCAULT negeert op deze manier volgens SAID de imperiale context van zijn theorie²⁷².

HUDSON concludeert dan ook dat indien FOUCAULT zijn stelling van ‘een stijgende normalisering en disciplineren’ meer had genuanceerd naargelang de sociale groep in de samenleving waar deze betrekking op had, dan had FOUCAULT de ontwikkeling van zijn ideeën rond normalisering en discipline kunnen verrijken²⁷³. Het is immers zeer belangrijk om te weten in welke mate en op welke manier deze ideeën anders worden toegepast op groepen die van elkaar verschillen op basis van andere zaken dan de aard van hun uitgeoefende ‘illegalisme’.

Bovendien heeft bijkomend onderzoek volgens GARLAND aangetoond dat de verspreiding van deze individualiserende, normaliserende methoden pas werkelijk startte in het begin van de twintigste eeuw en dat deze methoden er zelfs nu nog niet in geslaagd zijn om andere, niet-disciplinaire sancties (waaronder de boete) van hun centrale positie in de penale praktijk te verstoten²⁷⁴. Nog belangrijker zelfs is dat deze trend van normaliserende, disciplinaire sancties nooit werkelijk het punitieve, emotionele karakter van het strafrechtelijke proces heeft verdrongen. Doorheen de twintigste eeuw hebben de strafrechtbanken en de strafrechtsinstellingen immers hun punitief en moreel karakter behouden, zelfs in die jaren waarin het behandelingsideaal zijn hoogtepunt bereikte. Dit is zeker het geval in de volwassen rechtbanken waar de figuur van de ‘rationele crimineel’ nooit werkelijk is vervangen. Maar zelfs in de sfeer van het jeugdrecht én ten aanzien van vrouwen -waar het rehabilitatieve ideaal het meest duidelijk is ingevoerd en waar de punitieve taal vrijwel afwezig is- staan normaliserende technieken nog steeds op gespannen voet met een zekere mate van punitiviteit, waardoor de effecten van deze normalisering worden gelimiteerd. De laatste jaren kan men zelfs spreken van een stijgende punitieve tendens ten aanzien van deze groepen.

De ontwikkeling van discipline in de strafrechtelijke praktijk is in werkelijkheid dus trager en meer gelimiteerd verlopen dan ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de*

²⁷¹ HOWE, A., *o.c.*, 44-45; VALIER, C., *o.c.*, 168.

²⁷² SAID, E. W., *Cultuur en imperialisme*, Amsterdam, Uitgeverij Atlas, 1994, 336.

²⁷³ HUDSON, B. A., *o.c.*, 146.

²⁷⁴ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 161.

gevangenis' verhaalt en dit stelt op zijn beurt FOUCAULTs bredere notie van de 'disciplinaire samenleving' in vraag²⁷⁵. De grootste kritiek die zo ontstaat op FOUCAULTs werk, en die door verschillende critici op onafhankelijke wijze is gesteld, betreft diens overschatting van de politieke dimensie van bestraffing. FOUCAULTs theorie schuift immers een verklaring in termen van machtsstrategieën naar voor, soms zelfs zonder enig ondersteunend bewijsmateriaal, waar andere historici alternatieve verklaringsfactoren meer gepast vinden. De reden voor deze eenzijdige geschiedenis ligt volgens GARLAND in het feit dat FOUCAULT uitgaat van een gelijkaardig, eenzijdig begrip van bestraffing en penale instellingen.

Zo stelt GARLAND dat het strafdenken niet reduceerbaar is tot een uiting van 'the will to power', ongeacht het feit dat bestraffing essentieel de macht van de staat over het individu vereist, de macht van één individu over een ander²⁷⁶. Het strafdenken is immers niet *louter* een machtstechnologie, ofschoon het wel een machtstechnologie *is*. Een machtsreductionisme zou dan ook dezelfde fouten herhalen als die van het economisch reductionisme²⁷⁷. Het leidt tot dezelfde vragen naar een 'active agency', vragen naar de beoefenaars van macht, vragen naar de doelen waarvoor macht wordt aangewend. Zelfs indien we FOUCAULTs structurele of relationele benadering van macht aanvaarden, moeten we nog steeds weten hoe mensen in een machtspositie reageren en hoe ze daar in de eerste plaats terecht kwamen²⁷⁸. Met betrekking tot deze cruciale vragen blijft FOUCAULT echter opvallend stil. Soms hanteert hij abstracte termen uit de marxistische terminologie (cf. 'de dominante klasse', 'de staat', 'de bourgeoisie'), andere keren verwijst hij naar 'de rechters', 'de psychiatrische experts', of 'de administratie', maar meestal probeert hij deze kwestie gewoon te vermijden door passieve, grammaticale constructies te hanteren die geen subjecten aanwijzen.

Zijn falen om actoren en beleidsmakers aan te duiden, of zelfs een herkenbaar proces van beleidsmaking, maakt het moeilijk om zijn gebruik van termen zoals 'strategieën' en

²⁷⁵ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 158-159, 161-162.

²⁷⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 147.

²⁷⁷ De sociale-controle thesis beloofde aanvankelijk een zeer bevrijdend effect te hebben op de traditionele wetenschapsbeoefening. Waar anderen axioma's aanvaardden, stelden sociale-controle aanhangers provocatieve vragen. De sociale-controle thesis lijdt echter aan een aantal serieuze tekortkomingen (zie boven) waardoor ook dit geen valabel alternatief vormt. Wat wel positief is aan deze stroming, is het feit dat er eindelijk aandacht wordt besteed aan het feit dat de bevolking geen homogeen blok is, maar bestaat uit verschillende lagen, die verschillende belangen nastreven (wat vaak leidt tot conflicten tussen dezen). WILLIAM, A., 'The Social-Control Theory in American History: A Critique' in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, 3-7

²⁷⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 170.

‘tactieken’ te aanvaarden, die toch wel essentieel zijn in zijn theorie²⁷⁹. Op deze manier ontstaat er immers een eerder vaag gedefinieerd conflict tussen een heersende klasse en zij die overheerst worden, maar komt de lezer bijna niets te weten met betrekking tot de krachten die werkzaam zijn in het dagdagelijkse penale beleid en de praktijk. In dit opzicht is FOUCAULTs opvatting van de macht vreemd genoeg apolitiek. “*It appears as a kind of empty structure, stripped of any agents, interests, or grounding, reduced to a bare technological scaffolding*”²⁸⁰.

Een ander probleem in deze analyse is het feit dat FOUCAULT zijn oorspronkelijk positieve opvatting van de macht moeilijk kan volhouden en bijgevolg gedurende zijn werk regelmatig verglijdt in een grotendeels overheersend model van de macht²⁸¹. FOUCAULT slaagt er immers niet in een onderscheid te maken tussen enerzijds de concrete machtsrelaties die de allesoverheersende instellingen karakteriseren waarop hij zijn model van de disciplinaire macht heeft gebaseerd, en anderzijds de meer open en wederkerige vormen van machtsrelaties die meestal in de andere institutionele sectoren van de samenleving opereren. TAYLOR oordeelt echter, op basis van GOFFMANS ‘*Asylums*’, dat dergelijke allesoverheersende instituties opmerkelijk verschillend zijn van andere sociale contexten²⁸².

De neiging om terug te vallen op een overheersend negatieve notie van macht -dat voortvloeit uit de generalisering van de idee van discipline- wordt volgens MCNAY nog verergerd door FOUCAULTs eenzijdige analyse van de institutionele macht²⁸³. Machtsrelaties worden enkel onderzocht vanuit het perspectief van hoe deze worden geïnstalleerd in instellingen en worden niet geanalyseerd vanuit het gezichtspunt van zij die onderhevig zijn aan deze macht. Dit leidt er dan ook toe dat FOUCAULT de effectiviteit van de disciplinaire vormen van controle ernstig overschat. Zo hebben critici van ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ opgeworpen dat er in FOUCAULTs focus op de werkingsmechanismen van de macht geen plaats is voor verzet²⁸⁴. Historisch onderzoek heeft echter aangetoond dat er reeds bij het ontstaan van de gevangenis als straf een hele reeks

²⁷⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 170-171.

²⁸⁰ *Ibid.*, 171; Dit verklaart FOUCAULT zelf vanuit het feit dat hij net een algemeen proces wil beschrijven. Men kan zich echter afvragen wat de waarde hiervan is als hij het niet wil vergelijken met de concrete samenleving van nu. Waarschijnlijk vindt FOUCAULT dat we hier zelf over moeten nadenken, hij wil de lezer slechts alarmeren. Zoals GARLAND heeft gezegd: FOUCAULT leert ons de juiste, kritische vragen stellen, maar wij moeten zelf meer gebalanceerde antwoorden zoeken.

²⁸¹ MCNAY, L., *o.c.*, 100.

²⁸² TAYLOR, I., *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*, Cambridge, Polity press, 1999, 197.

²⁸³ MCNAY, L., *o.c.*, 101; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 169-170.

²⁸⁴ VALIER, C., *o.c.*, 156.

van praktijken bestond “to test and thwart the eye of power”²⁸⁵. In ‘*The Will To Knowledge*’ verduidelijkte FOUCAULT zijn positie door te stellen dat “resistances were ‘inscribed in the latter [power] as an irreducible opposite’”²⁸⁶. Desondanks stelde Lois MCNAY dat FOUCAULTs klemtoon op een ‘lichamelijk’ geconcentreerde disciplinaire macht een ‘verarmde’ opvatting van verzet opleverde²⁸⁷. CONIN bekritiseerde dan ook het feit dat het door FOUCAULTs begrip van subjectiviteit onmogelijk werd om een welomlijnde sociale locatie voor de uitoefening van macht te bepalen. Zo stelde hij: “Foucault’s divorcing of the notion of strategy from that of the intentional subject was illuminating, but ultimately obscured the question of purposefulness. “One does not know whether M. Foucault describes a machinery or a machination””²⁸⁸.

GARLAND stelt dan ook dat er andere bepalende elementen bij de straffervormingen spelen, die zeer duidelijk legale en culturele wortels hebben, en die in beschouwing moeten worden genomen naast de politieke krachten die FOUCAULT beschrijft²⁸⁹. Deze elementen kunnen immers niet worden genegeerd of gereduceerd tot loutere kwesties van macht. Zo stelt SPIERENBURG dat de afname van de lijfstraffen en de publieke executies verbonden was met algemene veranderingen in de samenleving²⁹⁰. Hij verwees naar bepaalde gevoeligheden en attitudes ten aanzien van geweld die kunnen worden teruggebracht tot de formatie van de staten en hun interne pacificatieproces. Ook andere wetenschappers hebben volgens GARLAND problemen met FOUCAULTs stelling dat politieke noodsituaties de voornaamste oorzaak zijn van de penale veranderingen²⁹¹. Deze wetenschappers oordelen daarentegen dat veranderingen in het bewijsrecht waarschijnlijk de voornaamste redenen vormden voor het

²⁸⁵ VALIER, C., *o.c.*, 156.

²⁸⁶ *Ibid.*, 156.

²⁸⁷ De problemen rond FOUCAULTs theorie van verzet kunnen gelinkt worden aan diens falen (als gevolg van het vervangen van het subject door het concept van het lichaam) om een meer volledige theorie van subjectiviteit uit te werken. Hij stelt namelijk dat de menselijke ziel, en aanverwante concepten van persoonlijkheid en subjectiviteit niet veel meer zijn dan het resultaat van de werking van de macht op het lichaam. De categorie van de ziel is daarom instrumenteel in het proces waarmee de disciplinaire macht zichzelf verandert in een verraderlijk, normaliserend regime van waarheid. Het voordeel van een dergelijke visie is dat het begrip van de menselijke subjectiviteit wordt gedenaturaliseerd door de aandacht te vestigen op zijn essentieel geconstrueerde natuur en, als gevolg, zijn ‘niet-vastomlijndheid’ en ‘veranderlijkheid’. Het probleem van een dergelijke benadering is echter de neiging om alle vormen van het psychische innerlijke, en de diversiteit van de menselijke ervaring en creativiteit te reduceren tot een unificerende lichamelijke discipline. Subjecten worden dus begrepen als arbitrair geconstrueerde en manipuleerbare, ‘gehoorzame’ lichamen, eerder dan als personen met de capaciteit voor autonome ervaringen en handelingen. MCNAY, L., *o.c.*, 102-104.

²⁸⁸ HOWE, A., *o.c.*, 107.

²⁸⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 159.

²⁹⁰ *Ibid.*, 158-159.

²⁹¹ Zo stelde FOUCAULT onder meer dat publieke executies niet langer mogelijk of geoorloofd waren gezien de ordeverstoringen die deze meer en meer met zich mee brachten. SPIERENBURG daarentegen stelde dat dit altijd al een wijdverspreid fenomeen was geweest en dat dit derhalve op zichzelf geen voldoende reden was om deze praktijk te verlaten.

verlaten van de praktijk van de lijfstraffen, en dat het hele biechtsysteem, waarin deze praktijk was gegrondvest, steunde op een set van religieuze en psychologische overtuigingen die moesten worden aangepast vooraleer er enige veranderingen in de penale praktijk konden plaatsvinden²⁹².

FOUCAULTs tegenzin om het belang van andere waarden dan die van macht en controle te erkennen in het proces van de ontwikkeling van bestraffing heeft ook nog andere gevolgen²⁹³. In het bijzonder leidt het hem ertoe om de politieke en ideologische krachten te negeren die een principiële weerstand vormen tegen de invoering en uitbreiding van disciplinaire praktijken²⁹⁴. Zoals boven reeds werd gesteld, zijn de disciplinaire strategieën slechts gedeeltelijk geïmplementeerd in de meeste moderne penale systemen en bestaan zij, in de praktijk, slechts binnen een nog steeds overheersend legaal en juridisch kader. Deze beperkingen met betrekking tot de implementatie zijn voornamelijk het resultaat van een volgehouden verzet van het progressieve politieke establishment, en in het bijzonder van de juridische stand en de rechterlijke macht²⁹⁵. Allerlei principes, gebaseerd op onder andere de algemene rechtsbeginselen en de mensenrechten, hebben het historische tegengewicht gevormd tegen een verregaande disciplinerings. Dit verzet kwam niet alleen uit de zogezegde doelgroep van deze discipline, namelijk de lagere sociale klassen, maar ook vanuit belangrijke secties uit de dominante klasse. Uiteraard stelt GARLAND dat een deel van dit verzet berust op een onenigheid met betrekking tot hoe men het best de macht uitoefent, maar ook andere factoren spelen hier een rol, en deze hebben als doel de macht te begrenzen, eerder dan deze te ‘verbergen’ of ‘uit te breiden’. Of, zoals een andere invloedrijke filosoof, Jürgen HABERMAS, heeft gesteld: “*Foucault ignores the guarantees provided by modern law and philosophies of right that counterbalance the forces of discipline*”²⁹⁶.

FOUCAULTs neiging om de verspreiding van de discipline te bespreken alsof er op politiek vlak geen weerstand is, vormt dan ook een serieus hiaat in zijn werk²⁹⁷. Hoewel FOUCAULT dit uiteraard nergens expliciet stelt, gebruikt hij wel termen zoals ‘de disciplinaire samenleving’ of de ‘controle samenleving’ die duidelijk de indruk wekken dat het disciplinaire programma zonder weerstand of toegevingen werd gerealiseerd²⁹⁸. Zijn theorie is dan ook een ‘worst-case scenario’ die de kracht van de contraststromingen negeert.

²⁹² Zo was de praktijk van de lijfstraffen in het ancien regime één van de belangrijkste middelen om uit te maken of iemand schuldig was aan een misdrijf of niet.

²⁹³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 167.

²⁹⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 149-150.

²⁹⁵ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 167.

²⁹⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 149.

²⁹⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 167.

²⁹⁸ VALIER, C., *o.c.*, 159.

FOUCAULT stelt echter dat “my point is not that everything is bad, but that everything is dangerous”²⁹⁹. Zo kan men oordelen dat FOUCAULTs werk nuttig is waar hij de mogelijke gevaren van de strafrechtelijke sancties benadrukt, maar volgens GARLAND verliest het een deel van zijn waarde doordat het deze dreiging niet voldoende nuanceert op basis van hun actuele gebruikswijze en de beperkingen die ze het hoofd moeten bieden³⁰⁰. “He provides no principled distinction, so far as I can see, between the Gulag and the carceral archipelago. Nor does he provide a genealogy of the Gulag and, what is probably more important, his account of the carceral archipelago contains no hint of how or why our society stops short of the Gulag. For such an account would require what Foucault always resist: some positive evaluation of the liberal state”³⁰¹. WALZER beschrijft FOUCAULT echter als zijnde ‘belangrijk verkeerd’³⁰². Hij is ‘verkeerd’ in die zin dat hij de verschillen tussen detentie en het leven buiten de gevangenis niet erkent, maar zijn werk is ‘belangrijk’ vermits het de aandacht richt op één van de grootste gevaren van het hedendaagse project, namelijk de productie van de ‘normale’ persoon en de gedisciplineerde, productieve bevolking.

Historici hebben volgens GARLAND ook bezwaren gemaakt met betrekking tot FOUCAULTs weergave van de rol van de hervormers bij de ontwikkeling van de gevangenisstraf in de late achttiende eeuw³⁰³. Zo stelde FOUCAULT in ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ dat de hervormers, ondanks hun voorwendsels rond humaniteit en de mensenrechten, er voornamelijk op waren gericht “to insert the power to punish more deeply into the social body”³⁰⁴. WILLIAM stelt echter terecht dat het humanisme een werkelijke kracht was in de negentiende en twintigste eeuw³⁰⁵. Het was niet louter propaganda of een ‘vals bewustzijn’, gemanipuleerd door de middenklasse, om anderen te misleiden. WILLIAM pleit er dan ook voor om de sociale wortels van het humanisme te bestuderen door het te plaatsen binnen de context van het wereldbeeld van de middenklasse, en door te onderzoeken wat de rol van het humanisme was bij het rechtvaardigen en het rationaliseren van een nieuwe sociale en economische orde. Men moet immers erkennen dat het humanisme een belangrijk deel uitmaakte van de ideologie van de middenklasse, en dat dit het geloof van de bourgeoisie (alsook dat van andere klassen) heeft versterkt in hun claim dat

²⁹⁹ DEFLEM, M. (1999/04) ‘Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault’ in Mathieu Deflem’s Publications site [WWW]. Mathieu Deflem’s Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].

³⁰⁰ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 167.

³⁰¹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 150.

³⁰² *Ibid.*, 149-150.

³⁰³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 159.

³⁰⁴ *Ibid.*, 159; WILLIAM, A., *l.c.*, 9.

³⁰⁵ WILLIAM, A., *l.c.*, 10.

zij het algemeen belang vertegenwoordigt en dat zij deel uitmaakt van een progressieve beweging in de geschiedenis.

WILLIAM stelt dan ook dat als we willen begrijpen wat de hervormers werkelijk wilden en geloofden we de dynamieken van de ideologie van de middenklasse moeten leren kennen. Ideologie is immers geen eenduidig iets³⁰⁶. *“What most sharply distinguishes a propagandistic from an ideological presentation and interpretation of the facts is [...] that its falsification and manipulation of the truth is always conscious and intentional. Ideology, on the other hand, is mere deception -in essence self-deception- never simply lies and deceit. It obscures truth in order not so much to mislead others as to maintain and increase the self-confidence of those who express and benefit from such deception”*³⁰⁷. De rol van ideologie, en zijn aandeel in zelfbedrog, en het creëren van een ‘vals bewustzijn’, samen met zijn interactie met materiële belangen, culturele tradities en andere manieren van denken is te complex en te belangrijk om gereduceerd te worden tot simplistische, directe socio-economische belangen. Het bewijst enkel dat ‘ideeën’ niet rondzweven in de ruimte, maar geworteld zijn in materiële en klassenbelangen. FOUCAULT, net als vele andere sociale-controle historici, is echter niet in staat om deze complexe mix van reële en valse, werkelijke en schijnbare voordelen in de hervormingen van de middenklasse genuanceerd te benaderen. Hij veronderstelt dat de hervormers wisten of zouden hebben moeten weten welke reële hervormingen nodig waren en dat zij bewust de verkeerde hervormingen hebben gekozen.

Elementen van moralisering en van schuldtoeschuiving zijn hier dan ook sterk aanwezig³⁰⁸. Echter, hoe kan een idealist (wat FOUCAULT overduidelijk is) de mogelijkheid van idealisme afwijzen? Hoe kan een verontwaardigde moralist de legitimiteit van moralisme ontkennen? FOUCAULT ontzegt iedereen goede intenties, maar schrijft zijn werken zelf wel vanuit een zekere morele visie die hij bij anderen weigert te erkennen³⁰⁹. De ironie van de sociale-controle theoretici is dat zij zichzelf zien als materialisten en realisten, maar geïnspireerd worden door idealisme en emotionalisme. Zoals Hauser opmerkelijk vaststelde: *“the study of ideology implies its application to its own assertions. Deliberating upon ideology inevitably leads to the recognition that the critics of ideologies themselves think ideologically. Such criticism is only valid if it is also aware of the limits of its own point of view”*³¹⁰. De sociale-controle historici hebben dan wel de juiste vragen gesteld en hebben

³⁰⁶ WILLIAM, A., *l.c.*, 10.

³⁰⁷ *Ibid.*, 10.

³⁰⁸ *Ibid.*, 10-11.

³⁰⁹ VALIER, C., *o.c.*, 152.

³¹⁰ WILLIAM, A., *l.c.*, 11.

uiteraard ook een deel van de waarheid naar boven gebracht, maar hun conceptuele schema, namelijk het toeschrijven van bewuste manipulatie van ideeën met als doeleinde sociale controle, is te primitief en te simplistisch³¹¹. Zij hebben terecht vragen gesteld bij klassenverschillen, machtsverschillen, ideologie en de relatie tussen idealen en socio-economische realiteiten, maar zij hebben zichzelf volgens WILLIAM ook verloren in moralisme, verontwaardiging en hun verlangen om hun onderzoek direct bruikbaar te maken voor de huidige, politieke hervormingsbewegingen.

GARLAND pleitte er in zijn boek uit 1990 dan ook voor om de inspanningen van de hervormers een meer centrale plaats toe te kennen bij het bestuderen van bestraffing in zijn sociale context³¹². Terwijl FOUCAULT mildheid in bestraffing interpreteert als een misleiding door de macht (waardoor een invloedrijkere controle kan plaatsvinden), beschouwt GARLAND dit (zoals de alternatieve benaderingen van SPIERENBURG, ROTHMAN en IGNATIEFF) als een oprecht doel dat wordt nagestreefd omwille van een daadwerkelijke liefdadigheid en/of een oprechte religieuze overtuiging. Dat dergelijke intenties soms resulteerden in het soort resultaten die FOUCAULT beschrijft in zijn analyse, wordt door deze analytici niet ontkend. Integendeel, zij stellen dat *“the dictates of ‘conscience’ can in practice become routines of ‘convenience’ for other purposes”*³¹³. Desondanks benadrukken ze dat deze humanitaire intenties en ideologieën werkelijk invloed hebben gehad in de praktijk en dat zij daarom een belangrijk element vormen in het begrijpen van penale instellingen, en processen van penale verandering. Bovendien stelt SPIERENBURG dat *“it is perfectly possible to combine a desire for more humane treatment with a demand for greater control, and there is no reason why one should be reduced to the other”*³¹⁴. In zijn boek *‘The Culture of Control’* uit 2001 nuanceerde GARLAND dit standpunt echter: *“My argument will be that the new institutional arrangements [de opkomst van de gevangenisstraf als sanctie in de negentiende eeuw] originated as problem-solving devices growing out of the practical experience of government agencies and their constituencies rather than the ideological programmes of reformers”*³¹⁵.

Desondanks oordeelt GARLAND dat FOUCAULTS analyse, op basis van het bewijsmateriaal dat hij hiervoor kan aanreiken, de instrumentele aspecten van bestraffing (cf. de transformatie van ongehoorzame lichamen in volgzame, productieve lichamen en de

³¹¹ WILLIAM, A., *l.c.*, 12.

³¹² GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 159.

³¹³ *Ibid.*, 159.

³¹⁴ *Ibid.*, 159.

³¹⁵ GARLAND, D., *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 72.

productie van de zogenaamde ‘strikte’ delinquentie) te zeer beklemtoont en de expressieve of betekenisvolle aspecten van de bestraffing te veel negeert³¹⁶. Met andere woorden, GARLAND verwijt FOUCAULT een zekere eenzijdigheid in zijn analyse. Desondanks stelt HUDSON dat veel van FOUCAULTs argumenten met betrekking tot de differentiatie van de illegalismen en de constructie van de delinquentie de expressieve rol van bestraffing op een vrij duidelijke, Durkheimiaanse wijze benaderen. Zo legt hij volgens HUDSON wel degelijk de nadruk op de grenzen aan de tolerantie van de samenleving.

Maar zelfs indien men toegeeft dat FOUCAULTs analyse complementair is aan die van DURKHEIM of die van de marxisten (volgens HUDSON zijn er sterke aanwijzingen binnen de tekst zelf om aan te nemen dat dit het geval is), blijft *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* veel meer bezig met de instrumentele dan de expressieve rol van bestraffing³¹⁷. Indien FOUCAULTs analyse dus onvolledig is, in die zin dat het bepaalde functies en voorbeelden van bestraffing onderzoekt en andere niet, is deze met andere woorden ook bevooroordeeld in die zin dat het een verhaal is vanuit een bepaald standpunt, namelijk het standpunt van de macht³¹⁸.

GARLAND meent zelfs dat *“Foucault writes as someone who is absolutely ‘against’ power. His critique is not of one form of power in favour of another, but is rather an attack upon power itself. [He] refuses to make discerning judgments about the different purposes to which ‘power’ can be put, and, in so doing, implies that one is no better than any other”*³¹⁹. Dit verklaart volgens GARLAND dan ook waarom FOUCAULT de kritische toon in *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* nooit heeft omgevormd tot een werkelijk kritisch argument dat aantoont dat alternatieve vormen van regulering ook mogelijk zijn en zelfs te verkiezen zijn boven die vormen van controle die hij in zijn studie beschrijft³²⁰. Hij duidt volgens GARLAND ook nooit zijn positie van waaruit hij zijn kritiek levert, aangezien dit volgens GARLAND zou vereisen dat hij de noodzaak van macht zou erkennen en een keuze zou moeten maken tussen diens ‘verschijningsvormen’. FOUCAULTs werk is volgens GARLAND dan ook geschreven alsof FOUCAULT ‘vrij’ van macht(sinvloeden) is en daarom ‘buiten’ de samenleving staat³²¹.

³¹⁶ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 160.

³¹⁷ HUDSON, B. A., *o.c.*, 147.

³¹⁸ *Ibid.*, 147.

³¹⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 173.

³²⁰ Het is echter eigen aan FOUCAULT dat hij alternatieve actieplannen niet zomaar op een schaalte aan zijn lezers presenteert. Hij biedt de lezer analyses en inzichten en vindt dat het uitdenken van mogelijke strategieën en kritische oplossingen iets is dat ieder voor zich moet doen. MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

³²¹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 169-170.

GARLAND argumenteert echter dat de uitmuntendheid van ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ ten opzichte van de verschillende sociale geschiedenissen van de bestraffing die zijn geproduceerd in de jaren zeventig en tachtig ertoe heeft geleid dat wat was bedoeld als *een* weergave van het strafdenken behandeld is geworden als *dé* weergave³²². Zo kan het dus best geweest zijn dat het FOUCAULTs intentie was om de overige invalshoeken aan te vullen in plaats van ze te verdringen, maar in de realiteit is zijn theorie de overige gaan overschaduwen, en zelfs verdringen. “*We now think of punishment as power and not just in terms of power. A consequence of this may be to mistake a deliberately partial account (in both senses of ‘partial’)* for a general one which cannot really stand on its own”³²³. Zo stelt FOUCAULT zelf dat hij slechts *een* visie wil brengen, maar GARLAND oordeelt dat “*behind this modest denial lies the very clear affirmation that the power perspective which he develops is in fact a fundamental one, undermining and enveloping all competing explanations*”³²⁴.

Paragraaf 3: Kritieken met betrekking tot het functionalisme.

FOUCAULT wordt ook bekritiseerd omwille van zijn functionalistische benadering, voornamelijk in verband met zijn stelling dat de gevangenis ‘positieve’ (in de zin van ‘nuttige’) effecten creëert als antwoord op het zogezegde ‘falen’ van de gevangenis³²⁵. FOUCAULT weigert immers te aanvaarden dat een disfunctionele instelling als de gevangenis eeuwenlang kon (en kán) overleven zonder een positieve functie te vervullen. Hij gaat dan ook op zoek naar wat zich achter die ‘mislukking’ verbergt³²⁶. Op basis van zijn onderzoek besluit hij dat bestraffing een instrument is van sociale controle dat de ‘lichamen’ van individuen ‘bestuurt’ en, door middel van deze individuele lichamen, het ‘politieke lichaam’³²⁷. Deze opvatting van ‘bestrafing als sociale-controle’ verwijst dan niet enkel naar de intenties van de hervormers of de doeleinden van de bestuurders, maar verwijst naar de wijze waarop het sociale systeem in zijn geheel werkt. De kracht van deze theoretische

³²² HUDSON, B. A., *o.c.*, 147; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 154-155.

³²³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 155.

³²⁴ *Ibid.*, 155.

³²⁵ HUDSON, B. A., *o.c.*, 148.

³²⁶ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 28.

³²⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 162-163.

vooronderstelling is zodanig dat FOUCAULT weigert te aanvaarden dat er elementen van het penale systeem zijn die gewoonweg slecht functioneren en als dusdanig geen efficiënte vormen van sociale controle zijn of zelfs nooit zijn opgezet om te functioneren als instrumenten ter bevordering van de sociale controle. In tegenstelling tot DURKHEIM die stelt dat de dynamieken van bestraffing zeer irrationele en emotionele elementen met zich brengen (met als gevolg dat bestraffing vaak zeer slecht aangepast is aan de controledoeleinden), stelt FOUCAULT dat er in het bestraffingsproces geen ruimte is voor niet-rationele fenomenen. Wanneer zulke fenomenen zich toch lijken voor te doen, is FOUCAULTS reactie *“to look more closely, to examine them from every angle, to keep searching until he discovers their hidden utility for power”*³²⁸.

Deze notie van bestraffing, ontdaan van enige irrationele of contraproductieve kenmerken, en exclusief gericht op het reguleren van gedrag, komt zeer dicht in de buurt van het utilitaire ideaal dat werd uitgedacht door de filosoof Jeremy BENTHAM³²⁹. Uiteraard is het strafrechtelijke beleid het voorwerp van strategische planning en een rationeel bestuur, en is de controle van het gedrag van (potentiële) daders één van zijn centrale doeleinden, maar dit zijn, zoals zelfs BENTHAM verplicht was te erkennen, allesbehalve de enige bepalende factoren. Bestrafing wordt immers gevormd door een reeks van doeleinden, en moet hierbij een compromis zoeken tussen rationele strategieën en de eisen van de rechtscultuur, maatschappelijke gevoeligheden en tradities. Om deze redenen verwordt bestraffing dan ook altijd tot iets anders dan pure controle.

Bovendien stelt SPIERENBURG dat het instrumentele gebruik van penale maatregelen altijd op gespannen voet staat met sociale en psychologische krachten die duidelijke limieten stellen met betrekking tot wat aanvaardbaar is als straf³³⁰. De punitieve aspecten worden vaak gezien als een versterking van de controle-elementen van het systeem, maar zij kunnen ook een tegenovergesteld effect hebben. Het zou volgens GARLAND zelfs een verklaring kunnen bieden voor het feit dat onze penale instellingen zo slecht zijn in het uitoefenen van sociale controle en het verbeteren van het gedrag van daders. De voorstanders van rehabilitatie hebben deze stelling reeds lang verdedigd, maar vonden het in de praktijk heel moeilijk om de traditionele punitiviteit te vervangen door meer ‘rationele’ vormen van controle³³¹.

³²⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 163.

³²⁹ *Ibid.*, 163-164.

³³⁰ *Ibid.*, 164.

³³¹ *Ibid.*, 164.

Veel van de problemen rond FOUCAULTs theorie vloeien volgens MCNAY voort uit het feit dat een veelheid aan verschillende fenomenen wordt ondergebracht onder een ‘totaliserende’ en een essentieel ‘ongedifferentieerde’ notie van de macht³³². Kortom, FOUCAULTs concept van macht is volgens MCNAY zodanig veralgemeend dat het elke analytische kracht verliest. Vele marxisten hebben FOUCAULT dan ook beschuldigd van een gebrek aan differentiatie in zijn theorie van de macht, wat volgens hen heeft geleid tot een reductionistische en functionalistische weergave van processen van sociale controle. Dit is uiteraard lichtjes ironisch aangezien FOUCAULT net het marxistische machtsconcept aanpaste omwille van het economische reductionisme dat hierin besloten lag³³³. Het éézijdige verhaal van ‘biopower’ vergeet echter de complexe relaties die er bestaan tussen de strafrechtelijke- en andere vormen van institutionele macht, en reduceert de geassocieerde kwesties van legitimiteit en illegitimiteit tot een technische kwestie van controle³³⁴. FOUCAULT en de marxistische benaderingen bezondigen zich aldus aan een ‘hermeneutics of suspicion’, waarbij de bedoelingen van strafhervormers steevast van tafel worden geveegd als ondergeschikt aan de imperatieven van de wil tot macht of de economie. De belangrijke rol die culturele waarden en gevoeligheden spelen in het vormgeven van strafpraktijken en het stellen van grenzen aan het gebruik van strafmaatregelen, komen in deze benaderingen dan ook niet aan bod³³⁵.

HUDSON stelt dat IGNATIEFF één van de sterkste criticasters is op dit vlak³³⁶. IGNATIEFF argumenteert namelijk dat ondanks het feit dat de gevangenis enkele nuttige effecten ressorteert, zij desondanks faalt volgens de dominante strafrechtelijke principes uit de modernistische fase van de samenleving waarin zij zich ontwikkelde én dat zij enkel blijft voortbestaan omdat er nog niets anders is ontdekt dat betere resultaten produceert³³⁷. SPIERENBURG haalt zijn ideeën met betrekking tot dit debat bij Norbert ELIAS en diens studie over het civilisatieproces. Zo stelt ELIAS dat het civilisatieproces een transformatie op lange termijn is van het menselijke gedrag en het emotionele leven, die zich in de westerse wereld vanaf de middeleeuwen heeft voorgedaan, en waarbij de controle van de samenleving

³³² MCNAY, L., *o.c.*, 104-105.

³³³ Zie hiervoor Deel 1, hoofdstuk 2.

³³⁴ MCNAY, L., *o.c.*, 106.

³³⁵ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 28.

³³⁶ HUDSON, B. A., *o.c.*, 148.

³³⁷ MATHIESEN stemt hier grotendeels mee in, in die mate dat hij stelt dat de gevangenis faalt volgens *alle* strafrechtelijke principes en dat dit beter zou worden erkend. “*The prison does not have a defence, the prison is a fiasco in terms of its own purposes*”. MATHIESEN, T., *Prison on Trial. A Critical Assessment*, London, Sage Publications, 1990, 137.

op het individu zich heeft verstrakt en gedifferentieerd. Het verwijst naar een verfijning van het gedrag en een verhoogd niveau van psychische inhibitie³³⁸. Een belangrijke, bijkomende evolutie is de toeigening door de staat van de controle over ordeverstoring. Ook de uitoefening van geweld is onderhevig aan hetzelfde proces en verdwijnt steeds meer achter de schermen³³⁹. SPIERENBURG werkt dit uit in zijn boek *'The spectacle of suffering'*. In dit boek situeert hij deze neergang van publieke lijfstraffen en de verhoging van de gevoeligheden in een breder kader van staatsvormingen en pacificatie. Hij toont dan ook hoe instrumentele bestraffingsoverwegingen steeds op gespannen voet staan met culturele en psychische krachten die grenzen stellen aan de aanvaardbaarheid van strafvormen en de hoeveelheid leed die ze voortbrengen³⁴⁰.

Ook Herman FRANKE laat zich in zijn boek *'Twee eeuwen gevangen: misdaad en straf in Nederland'* uit 1990 volgens DAEMS leiden door het denkkader dat ELIAS aanreikt³⁴¹. In zijn studie levert FRANKE kritiek op de functionalistische benadering van FOUCAULT door te stellen dat het proces van toenemende disciplineren, dat door FOUCAULT omschreven werd als een nieuwe strategie van de macht, gezien moet worden als het onbedoelde gevolg van menselijke strevingen. Door disciplineren te benaderen als een strategie die gericht was op het verstevigen van de machtsgreep op de lastige en criminele bevolkingsgroepen, onderkent FOUCAULT volgens FRANKE het verschil niet tussen bedoelde en onbedoelde gevolgen van menselijke strevingen en plannen. Het is dan ook interessant om te zien hoe dezelfde ontwikkelingen door beide auteurs vanuit hun specifieke invalshoek in een totaal ander daglicht gesteld worden: FOUCAULT beschrijft ze in termen van een machtsvergroting van de straffende elite, FRANKE in termen van een emancipatieproces van de gedetineerden.

Critici verwijten FOUCAULT met andere woorden dat hij 'onbedoelde gevolgen' (die eventueel wel positieve gevolgen hebben voor de heersende elite) verwart met 'beoogde effecten'³⁴². Een dergelijke wijze van redeneren noemt men '*sociological functionalism*' of '*sociologisch functionalisme*'³⁴³. Hieronder verstaat men de veronderstelling dat elke sociale instelling die blijft voortbestaan functioneel *moet* zijn, en, indien zij disfunctioneel is, uitsterft. Een dergelijke manier om naar sociale instellingen te kijken, geeft echter aanleiding

³³⁸ BEYENS, K., *o.c.*, 145.

³³⁹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 28.

³⁴⁰ *Ibid.*, 28-29.

³⁴¹ *Ibid.*, 29.

³⁴² HUDSON, B. A., *o.c.*, 148.

³⁴³ Zie hiervoor ook Deel 1, hoofdstuk 2.

tot het negeren van werkelijk ‘disfunctionele’ aspecten en het verwacht effecten met doeleinden. Als het effect van de gevangenis, volgens de functionalistische redenering, het produceren van een delinquente subgroep is, dan móet dat de bedoeling zijn. Door zijn functionalisme ondermijnt FOUCAULT volgens HUDSON echter één van zijn eigen aangehaalde voornemens bij het schrijven van *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’*, namelijk het ondermijnen van de ‘vanzelfsprekendheid’ van de gevangenis. FOUCAULT bereikt zo, volgens HUDSON, net een versterking van de vanzelfsprekende status van gevangenen door aan te tonen dat ondanks zijn falen, het in feite een sociaal nuttige, en dus onmisbare, instelling is³⁴⁴. FOUCAULT stelt echter overduidelijk voor wie deze instelling nuttig en onmisbaar is, en dat is zeker en vast niet te veralgemenen naar de gehele bevolking. Op die manier doet hij wel degelijk afbreuk aan de vanzelfsprekende status van de gevangenis.

Het probleem van voluntarisme en determinisme vindt men volgens WEISS ook terug in de vroege debatten met betrekking tot de betekenis van criminaliteit³⁴⁵. Zo stelt hij dat onder andere de thesis van RUSCHE en KIRCHHEIMER uit 1939 en andere materialistische analyses werden bekritiseerd omwille van het feit dat ze de functionele noodzakelijkheden van het kapitalistische systeem belangrijker achtten dan de complexiteit van politiek en ideologie. FOUCAULT heeft wel een poging ondernomen om deze dubbele valkuil van instrumentalisme en economisme te ontlopen³⁴⁶, en heeft zodoende een analyse gemaakt die verder gaat dan de klassenstrijd en die tegelijkertijd het machtsconcept verbreedt, maar critici zoals Patricia O’BRIEN argumenteren dat FOUCAULT het economische determinisme heeft vervangen door een ‘nieuw functionalisme’³⁴⁷. FOUCAULT’s theorie is volgens haar immers niet volledig ‘sociaal’ en slaagt er niet in om de structurele transformatie afdoende te verklaren. O’BRIEN stelt dan ook dat andere factoren in deze analyse moeten worden geïntroduceerd om te mediëren tussen het strafrechtssysteem en de bredere sociale fenomenen.

Zo stelt GARLAND dat FOUCAULT haast niet anders kan dan concluderen dat bestraffing een sociale-controle instrument is, aangezien FOUCAULT de detentie beschouwd

³⁴⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 149.

³⁴⁵ WEISS, R. P., ‘Introduction’ in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, xix.

³⁴⁶ LEA, J., *o.c.*30.

³⁴⁷ O’BRIEN, P., ‘Crime and Punishment as Historical Problem’ in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, 409-412.

als een ‘politieke tactiek’³⁴⁸. Deze stelling is echter onhoudbaar aangezien deze niet ondersteund kan worden door voldoende bewijsmateriaal³⁴⁹. Het is best mogelijk dat de gevangenis de neiging heeft om gedemoraliseerde en recidiverende delinquenten te produceren, maar ongeacht het belang dat dit creëert voor de autoriteiten, het moet steeds afgewogen worden tegenover de continue bron van gêne en kritiek die de hoge recidivecijfers en de stijgende kosten van detentie met zich brengen. Bovendien oordeelt GARLAND dat we met betrekking tot het evalueren van het nut van de gevangenis niet zo snel moeten zijn in het aanvaarden van het conventionele antwoord dat de gevangenis een ‘mislukking’ is.

Zo stelt GARLAND dat dit een dergelijk algemeen aanvaarde opvatting is dat dit oordeel niet langer in vraag wordt gesteld³⁵⁰. Het is echter belangrijk om na te gaan op basis van welke criteria men tot dergelijk oordeel besluit. Als dit gebeurt op basis van de utopische ambities van de vroege gevangenisvormers dan is het duidelijk dat de gevangenis faalt, maar deze verwachtingen (van criminaliteitsreductie en morele verbetering van de gedetineerde) waren volgens GARLAND altijd al onrealistisch en vormen geen goede standaard om de werking van de gevangenis vandaag de dag mee te evalueren. Als dit daarentegen gebeurt op basis van een vergelijking met de prestaties van andere complexe, sociale instellingen (zoals de school, het ziekenhuis, het welzijnswerk en de sociale zekerheidsvoorzieningen) dan is diens falen volgens GARLAND lang niet meer zo evident³⁵¹.

Alle instellingen brengen immers sociale kosten met zich en slagen slechts gedeeltelijk in het nastreven van hun veelvuldige doelen. Een oordeel met betrekking tot hun prestaties hangt volgens GARLAND echter af van een goed inzicht in hun doeleinden en de verwachtingen die hieraan worden gekoppeld³⁵². Zo stelt hij dat de gevangenis geëvalueerd kan worden op basis van zijn vermogen om daders van hun vrijheid te beroven in overeenstemming met een rechterlijk bevel, om hen voor een tijdje af te zonderen van de

³⁴⁸ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 164.

³⁴⁹ *Ibid.*, 165.

³⁵⁰ *Ibid.*, 165.

³⁵¹ Het lijkt mij echter sterk om te oordelen dat de gevangenis niet faalt in zijn doelstellingen louter omdat zij een vergelijkbaar falingsniveau heeft met andere sociale instellingen, zoals de school, het ziekenhuis, ..., die niet als ‘falende’ instellingen worden beschouwd. Bovendien is het falen van de gevangenis nu ook niet zo’n algemeen aanvaard oordeel, er zijn immers nog steeds mensen overtuigd van haar nut. Dergelijke conclusies zijn dan ook voornamelijk populair bij criminologen en andere sociale analytici. Toegegeven, sinds bestraffing en de werking van justitie de laatste jaren zo’n belangrijk item is geworden, zijn er meer en meer mensen die vinden dat er van alles schort aan de gevangenis. Het falen van ziekenhuizen, scholen en andere sociale instellingen daarentegen zou misschien ook veel duidelijker worden moest er evenveel aandacht aan hen worden besteed (cf. Hans Achterhuis en Ivan Illich). In elk geval ontstaat er op deze manier een belangrijke vraag, hoe het namelijk komt dat de gevangenis zoveel meer in de schijnwerpers staat. Is dit omdat het controle-aspect daar veel groter is? Moeten we dus blij zijn dat er meer aandacht aan wordt besteed of spelen hier andere (zwaarder doorwegende, politieke) belangen die deze mediatieke aandacht verklaren.

³⁵² GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 165.

samenleving, of om hen mentaal leed toe te brengen om een punitief publiek tevreden te stellen. In dit opzicht vormen volgens hem de enige pijnpunten de occasionele ontsnappingen en de ongewenste mildheid en lijkt de gevangenis veel minder te ‘falen’ dan FOUCAULT, en met hem een lange traditie van kritische hervormers, hebben willen doen geloven. Dergelijke redenering heeft volgens GARLAND niet de bedoeling om de gevangenis als instelling te verdedigen aangezien deze, opgevat als ‘gefaalde instelling’ of ‘punitief succes’, nog al te vaak onder de minimum standaard van waardigheid valt die we als beschaafde mensen toch moeten aanvaarden. Het punt is volgens GARLAND echter dat “*when seen against its real social background of popular concerns and political demands the prison is much less anachronistic and much less of a ‘failure’ than Foucault assumes*”³⁵³.

Er zijn volgens GARLAND dan ook veel betere verklaringen te vinden voor het voortbestaan van de gevangenis dan FOUCAULTs veronderstellingen³⁵⁴. Het kan zijn dat, zoals DURKHEIM suggereert, het een algemeen verspreid (of een juridisch) verlangen bevredigt om bestraffing op te leggen aan wetsovertreders en om hen af te zonderen van het normale, sociale leven, ongeacht de kosten of gevolgen op lange termijn. Het kan ook zijn dat elk penaal systeem uiteindelijk een ultieme sanctie nodig heeft waarbij men de weerspannige dader kan uitschakelen en waarbij men gevaarlijke individuen uit de samenleving kan weren. Als gevolg van de neergang van de doodstraf (in de meeste Westerse landen) en de verbanning, vormt de gevangenis het enige beschikbare en cultureel aanvaarde middel hiervoor. Het kan echter ook gewoon zijn dat, eens men de geweldige infrastructuur van de gevangenis uitgebouwd had, dit een investering impliceerde (in termen van gebouwen, administratieve structuren en professionele carrières) die gewoonweg te kostelijk is om zomaar op te geven, maar die tegelijkertijd ook flexibel genoeg is om zichzelf aan te passen aan de verschillende penale beleidsopties die in voege kwamen³⁵⁵. De gevangenis kan dus behouden blijven om tal van redenen (een punitieve onderstroom in de samenleving, economische redenen, of eenvoudigweg een gebrek aan een beter alternatief) die op zich allemaal weinig te maken hebben met een verborgen functie van sociale controle of politieke strategieën. Binnen dit complexe systeem is sociale controle ongeacht een belangrijk doel, maar dan één dat altijd gecompromitteerd wordt door andere beweegredenen, net zoals macht meestal verdeeld is en intern gecontesteerd wordt door de verschillende instanties die erbij betrokken zijn.

³⁵³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 166.

³⁵⁴ *Ibid.*, 166.

³⁵⁵ *Ibid.*, 167.

FOUCAULTs historisch relaas kan dan, ook met betrekking tot dit punt, worden bekritiseerd voor het onvoldoende aanreiken van bewijsmateriaal voor de stellingen die het maakt³⁵⁶. Dit is voornamelijk het geval voor de periode op het einde van de negentiende eeuw toen de detentie voor het eerst een algemene beleidsoptie werd, alsook met betrekking tot het niet nader gespecificeerde punt later die eeuw toen de penale strategie herdacht werd om het ‘falen’ van de gevangenis om te vormen tot een nuttig politiek fenomeen. In het eerste geval stelt FOUCAULT dat de detentie als straf zijn weg vond in de wetgeving als het gevolg van een wijdverspreide disciplinaire strategie, eerder dan als het resultaat van specifieke penale theorieën. GARLAND wijst ons echter op het feit dat men bij een dergelijk subversieve stelling toch wel mag verwachten dat het op afdoende wijze wordt aangetoond met bewijsmateriaal, namelijk “*drawn from the actual legislative process, showing how ‘disciplinary’ considerations entered the discussions and shaped policy decisions*”³⁵⁷. Dergelijke bewijsvoering kan men echter niet terugvinden in FOUCAULTs werk.

Een gelijkaardige opmerking kan men, met zelfs nog meer kracht, maken ten aanzien van FOUCAULTs tweede stelling, namelijk dat de creatie van de zogenaamd ‘strikte delinquentie’ een bewuste politieke strategie vormde³⁵⁸. FOUCAULT stelt immers niet dat dit een onbedoeld gevolg is, maar dat het een gevolg is van strategische berekening, een beleid uitgedacht en in werking gesteld om dit te bewerkstelligen. Er mag dan al veel discussie zijn omtrent wat FOUCAULT nu precies bedoelt met de term ‘strategie’ en men kan aannemen dat het niet noodzakelijk verwijst naar één of andere alwetende ‘strateeg’ die bepaalde operaties stuurt volgens één of ander masterplan. Maar of hij nu een individu, een instelling, of zelfs een verspreid patroon van cumulerende beslissingen in gedachten heeft, hij moet toch één of andere vorm van bewijsmateriaal aanbrengen om aan te tonen dat dergelijke strategische plannen werkelijk plaatsvinden. Bovendien gaat het reeds magere bewijs dat FOUCAULT hiervoor aanbrengt niet verder dan de politieke situatie in Frankrijk in de jaren 1840 en 1850³⁵⁹. Het vertelt ons niets over de bestaansredenen van de gevangenis in de twintigste eeuw, tenzij FOUCAULT gelooft dat dezelfde politieke omstandigheden in deze periode nog steeds gelden. Of er nu bewijs bestaat om (een deel van) FOUCAULTs claim te staven, volgens GARLAND moet het duidelijk zijn dat “*a quite different argument would be necessary to explain the use of the prison in two quite different periods, a century apart*”³⁶⁰.

³⁵⁶ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 160.

³⁵⁷ *Ibid.*, 160.

³⁵⁸ *Ibid.*, 160.

³⁵⁹ *Ibid.*, 160; FOUCAULT, M. en GORDON, C., *o.c.*, 9.

³⁶⁰ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 160.

Ondanks bovenstaande bemerkingen wil ik toch eindigen met een positieve noot aangezien ik FOUCAULT's analyse als zeer waardevol beschouw. De reden hiervoor ligt in het feit dat FOUCAULT's analyse van penale technieken ons voorziet van een onschatbare fenomenologie van de vormen van macht en kennis die geactiveerd zijn in de penale sfeer³⁶¹. Meer dan eender welke theoreticus geeft hij ons immers een overzicht van de micro-fysica van de penale macht en de wijzen waarop deze macht ingrijpt op individuen en deze onderwerpt aan processen van discipline, normalisering en bestraffing. Zoals bovenstaande opmerkingen hebben geprobeerd aan te tonen, is het echter een vergissing om *een* analyse met betrekking tot hoe macht is georganiseerd in de penale sfeer te generaliseren naar de stelling dat bestraffing niet meer is dan macht. Een dergelijk radicaal perspectief is vaak onthullend en biedt veel nieuwe inzichten, en wanneer het wordt aangewend met een zekere inventiviteit en subtiliteit kan het tot geweldige resultaten leiden³⁶². Het werkt echter, net zoals elk diepgaand scepticisme, het best als een 'heuristic device', hierbij vragen en interpretaties creërend die later afgewogen moeten worden ten opzichte van het beschikbare bewijsmateriaal en alternatieve verklaringen. "*It does not work well as a general theory of interpretation*"³⁶³. Het is echter op een dergelijk algemene en dogmatische wijze dat FOUCAULT volgens GARLAND het machtspectief heeft aangewend, zowel in '*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*' als ook gedeeltelijk in zijn latere werken. Zoals GARLAND heeft gesteld: "*To say -correctly- that punishment is a form of power, immediately raises the question: 'What kind of power?' Is it authorized? Does it command popular support? What values does it convey? Which objectives does it seek? How is it shaped by sensibilities and in what kind of culture and morality is it grounded? But even to ask such questions is already to go beyond the limits which Foucault's critical theory sets for itself*"³⁶⁴.

FOUCAULT zelf maakte rond al deze kritieken die tijdens zijn leven nog werden geformuleerd blijkbaar weinig drukte³⁶⁵. De dominante toon van zijn antwoorden was er één van onverschilligheid "*as if he were saying, with a shrug of his shoulders: 'what matter who's criticising?'*"³⁶⁶. Volgens HOWE had FOUCAULT op het einde van zijn leven dan ook een attitude van onverschilligheid, "*indifference to the obligation of saying everything, even to satisfy the jury of assembled specialists*"³⁶⁷. Verder was het ook niet vreemd voor

³⁶¹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 174-175.

³⁶² *Ibid.*, 163.

³⁶³ *Ibid.*, 163.

³⁶⁴ *Ibid.*, 175.

³⁶⁵ HOWE, A., *o.c.*, 108.

³⁶⁶ *Ibid.*, 108.

³⁶⁷ *Ibid.*, 108.

FOUCAULT om kritiek op zijn werk te ontwijken door te stellen dat “*as he was not an historian, his work should not be read as history*”³⁶⁸. De vraag is echter of FOUCAULT aan deze kritieken kan ontsnappen door continu de toedracht van ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ te herformuleren of door strategisch te spelen met kwesties van waarheid en fictie³⁶⁹.

Zo stelde hij immers in een interview in 1981: “*I have never written anything but fictions. I do not mean to say, however, that truth is therefore absent. It seems to me that the possibility exists [...] for a fictional discourse to induce effects of truth [...] one ‘fictions’ history on the basis of a political reality that makes it true, one ‘fictions’ a politics not yet in existence on the basis of a historical truth*”³⁷⁰. “*I like to open up a space of research, try it out, and then if it doesn’t work, try again somewhere else... What I say ought to be taken as ‘propositions’, ‘game opening’ where those who may be interested are invited to join in; they are not meant as dogmatic assertions that have to be taken or left en bloc. My books aren’t treatises in philosophy or studies of history: at most, they are philosophical fragments put to work in a historical field of problems*”³⁷¹.

³⁶⁸ HOWE, A., *o.c.*, 108.

³⁶⁹ *Ibid.*, 104.

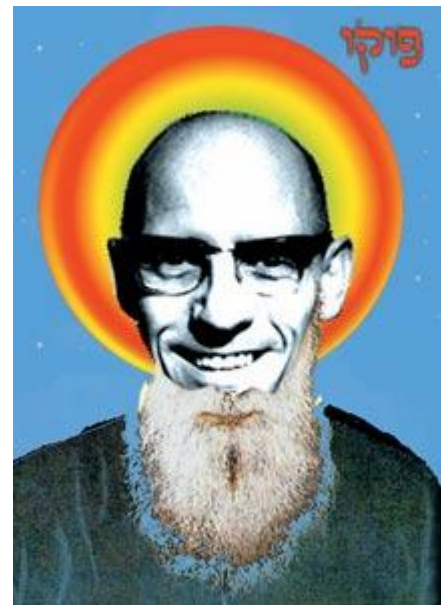
³⁷⁰ FOUCAULT, M. en GORDON, C.O., *o.c.*, 193.

³⁷¹ HOWE, A., *o.c.*, 104.

DEEL3: DE HEDENDAAGSE, CRIMINOLOGISCHE
RELEVANTIE VAN FOUCAULTS
FUNCTIONALISTISCHE THEORIE VAN DE
GEVANGENIS.

HFST. 1: NALATENSCHAP VAN FOUCAULT.

“Yet no matter how devastating or dismissive these critiques are, they all serve to confirm the Foucault effect. The most savaged of the new social historians of punishment and yet the most influential, Foucault survives the barbs of the Marxist Pharisees and lives on secure in the role of the quintessential Messiah of penality - sacrificed for his excesses, bearing the cross of the attack of lesser lights, but liberating all who would follow the Foucauldian light out of dungeon darkness”³⁷².

In het vorige hoofdstuk heb ik FOUCAULT's functionalistische theorie van de gevangenis geëvalueerd aan de hand van een aantal auteurs uit de bestraffingssociologie. In dit onderdeel wens ik (gedeeltelijk op basis van wat het vorige hoofdstuk ons heeft geleerd) de nalatenschap van FOUCAULT tot dusver te bespreken. HOWE stelt in dit kader dat niettegenstaande de vele kritieken op *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'*, dit werk van FOUCAULT veel betekend heeft voor de sociale historici, *"it is the necessary backdrop against which they rewrite penal history"*³⁷³. Uiteindelijk wordt immers altijd wel een vruchtbare invalshoek gevonden van waaruit een eigen onderzoek gestart kan worden, zo groot is het 'Foucault-effect'.

HOWE stelt zelfs dat er sprake was, én nog steeds is, van een religie³⁷⁴. De Foucaultiaanse industrie met zijn 'productielijn' van oneindig vele verklarende (hand)boeken

³⁷² HOWE, A., *o.c.*, 111.

³⁷³ *Ibid.*, 108.

³⁷⁴ *Ibid.*, 82.

en artikels met betrekking tot de ‘grand master theorist’ rond penaliteit (alsook rond discipline, macht, seksualiteit en subjectiviteit), heeft immers dermate grote proporties bereikt dat het wel degelijk een religie genoemd kan worden³⁷⁵. Het bleek achteraf gezien dan ook veel te vroeg om één van deze collecties van artikels en interviews ‘*The final Foucault*’ te titelen, aangezien hij nog steeds ‘in leven is’ en alles behalve ‘afgerond’. Al deze teksten kunnen volgens HOWE dan ook beschouwd worden als één van de vele getuigenissen van de kracht van FOUCAULTs werk, of, indien ze na zijn dood in 1984 gepubliceerd zijn, als een herdenking van een intellectuele ‘Messias’³⁷⁶. Het werk dat echter het meeste aandacht heeft verkregen, betreft ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’, FOUCAULTs meesterwerk rond de transformaties van de Westerse bestraffingsregimes, dat bijna algemeen ‘de status van een Bijbel’ wordt toegekend³⁷⁷. Het verleidde Stanley COHEN er zelfs toe te stellen dat “*to write today about punishment and classification without Foucault, is like talking about the unconscious without Freud*”³⁷⁸.

De argumenten uit ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ hebben dan ook een enorme impact gehad op een hele reeks van intellectuele strekkingen³⁷⁹. Om dit gedetailleerder te onderzoeken, moet men haast een uitgebreide geschiedenis maken van de hedendaagse intellectuele cultuur. Zo hebben onder meer zijn stellingen met betrekking tot de aard en de locatie van macht corrigerend gewerkt ten aanzien van de orthodoxe stellingen van zowel het liberalisme als het marxisme, door hen te doen afzien van de dogmatische opvattingen afkomstig uit de negentiende eeuwse politieke cultuur (cf. ‘de staat vs. het individu’ en ‘het kapitaal vs. de arbeid’). Ook FOUCAULTs opvatting van de macht als een lokaal (maar niet-lokaliseerbaar), positief en productief fenomeen bevordert volgens GARLAND politieke analyses van de huidige (staats)instellingen, zoals de instanties voor de gezondheid, het verzekeringswezen, de sociale zekerheid, het onderwijs enzovoort. Zij gaan immers steeds meer onze levens reguleren, maar dan op een wijze die eigenlijk moeilijk als ‘repressief’ omschreven kan worden. Op een gelijkaardige wijze heeft FOUCAULTs power-knowledge paradigma geleid tot een beter begrip van de verschillende menswetenschappen alsook van de ‘normaliserende’ instanties waarin deze kennisvormen opereren.

³⁷⁵ VALIER, C., *o.c.*, 168.

³⁷⁶ HOWE, A., *o.c.*, 83.

³⁷⁷ MCNAY, L., *o.c.*, 85.

³⁷⁸ COHEN, S., *Visions of social control: crime, punishment and classification*, Cambridge, Polity press, 1985, 10.

³⁷⁹ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 151-152.

In het kader van deze thesis zal ik mij echter voornamelijk toelagen op de enorme impact die *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* heeft gehad op de sociale geschiedschrijving van de bestraffing, en vervolgens op de politieke agenda in de meeste Westerse landen vanaf de jaren zeventig³⁸⁰. Natuurlijk is het achteraf gezien veel moeilijker om in te schatten wat voor een aardverschuiving dit werk heeft teweeg gebracht in de bestraffingssociologie, temeer deze sindsdien niet stil gestaan heeft. HOWE stelt echter dat *"social history, or rather 'true social history' - 'the history of the historically inarticulate lower classes of society' written, of course, with the politics left in- transformed the discipline of history and, crucially, our understanding of processes of social control instigated by the state in the West"*³⁸¹. Deze analyse van FOUCAULT heeft dus, tenminste in het Westen, een cruciale rol gespeeld in het opwekken van een kritische interesse in het heden en het verleden van penale regimes³⁸². Zo heeft FOUCAULT op basis van zijn eigen onderzoek naar de dagelijkse strafrechtelijke praktijken en de complexiteiten van het institutionele leven, de penologie voorzien van een nieuw en zeer werkbaar perspectief³⁸³. Hierin wordt onder meer gesteld dat bestraffing een interne en zeer nauwe band heeft met macht, in tegenstelling tot de meer conventionele visies die poneren dat bestraffing louter occasioneel een instrument van de macht is of louter occasioneel diens bondgenoot vormt.

Zonder dit op feiten gebaseerde, kritische verhaal zou bestraffing vandaag de dag nog steeds een niet-theoretisch en apolitek object van analyse zijn, gegijzeld als het ware door empirische sociologieën en administratieve geschiedschrijvingen (die uitgaan van een evolutionaire geschiedenis)³⁸⁴. Het is dus mede dankzij FOUCAULT dat bestraffing vandaag een gepolitiseerd fenomeen is. De bestraffing is immers tot een kenbaar object gemaakt en de macht om te straffen wordt niet langer opgevat als een natuurlijk fenomeen, integendeel het strafrechtelijke instituut staat bloot aan evaluatie en kritiek. FOUCAULT heeft het fenomeen van de bestraffing op deze manier ontdaan van zijn vanzelfsprekende status. Vanaf de jaren zeventig werd bestraffing aldus ontmaskerd als een sociaal en politiek fenomeen, onherroepelijk gekleurd door de belangen en strategieën van de machtsgroepen in de samenleving. Desondanks oordeelt HOWE dat FOUCAULT *"the blood, pain, suffering and resistance of the ruled"* veel te weinig aan bod laat komen in zijn verhaal, een verhaal dat

³⁸⁰ HOWE, A., *o.c.*, 52; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 152.; TAYLOR, I., *o.c.*, 198.

³⁸¹ HOWE, A., *o.c.*, 52.

³⁸² *Ibid.*, 80.

³⁸³ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 153.

³⁸⁴ HOWE, A., *o.c.*, 80-81.

claimt ‘sociaal’ geïnspireerd te zijn³⁸⁵. Los daarvan is het er volgens HOWE wel in geslaagd te verzekeren dat “*punishment history can never be less than the story of who rides whom, and how*”³⁸⁶.

Bovendien is het ook belangrijk dat dit nieuwe, Foucaultiaanse perspectief ten tonele kwam op een moment dat de gebeurtenissen in de praktijk dezelfde richting uitgingen³⁸⁷. In de jaren zeventig werden de beleidsopties van ‘behandeling’ en ‘rehabilitatie’ immers doorheen Europa, Scandinavië en Noord-Amerika onderworpen aan een continue, politieke kritiek, net zoals de individuele, positivistische criminologieën waarop dit beleid was gebaseerd. In deze context bleek ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’ een doeltreffend instrument om de structuren en instellingen van het bestraffingswezen, die als zeer onderdrukkend werden ervaren, aan te klagen. Ondanks het soms nogal cryptische karakter van FOUCAULTs analyse, biedt zijn werk immers een inzicht in de vele frustraties en de weerstand die men kan aantreffen bij gedetineerden, door ons meer alert te maken voor het ‘power-knowledge’ systeem waartegen de gedetineerden zich collectief verzetten. FOUCAULTs provocatieve argumenten speelden dan ook een belangrijke rol bij het opnieuw in leven blazen van de kritische criminologieën op het einde van de jaren tachtig³⁸⁸.

Vele historici zijn verder gegaan op dit Foucaultiaanse pad, waardoor men tegenwoordig kan spreken van, zoals HOWE het noemt, een “*sea of Foucaults*”³⁸⁹. Hoe uiteenlopend deze historici ook mogen zijn -en hoe ridicuul het soms ook is om de éne als Foucaultiaans te bestempelen en de andere niet- diegenen die als Foucaultiaans worden bestempeld, hebben allen met elkaar gemeen dat ze “*the master’s direction*” gevolgd hebben om zijn boeken te hanteren als “*little tool boxes*”³⁹⁰. Zij bouwen dan ook allen voort op FOUCAULTs krachtige, intellectuele tools -waaronder zijn opvatting van macht, kennis en discipline, en de wijze waarop deze met elkaar interageren- om bestraffing te analyseren³⁹¹. Om het ‘Foucault-effect’ ten volle te kunnen begrijpen, is het echter nodig om na te gaan hoe zijn werk werd ontvangen en gehanteerd als een nieuwe invalshoek bij de studie van bestraffing, die buiten de lijntjes kleurde van de conventionele opvattingen van bestraffing³⁹².

³⁸⁵ HOWE, A., *o.c.*, 80-81.

³⁸⁶ *Ibid.*, 81.

³⁸⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 153-154.

³⁸⁸ VALIER, C., *o.c.*, 168.

³⁸⁹ HOWE, A., *o.c.*, 105.

³⁹⁰ *Ibid.*, 108, 111; ROBERT, L., ‘Foucaults <<boîte à outils>>. Gereedschap voor criminologen’, *Panopticon*, 2005, 79.

³⁹¹ HUDSON, B. A., *o.c.*, 150; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 154.

³⁹² HOWE, A., *o.c.*, 114-116.

Vanaf de late jaren zeventig hebben allerlei wetenschappers dus gebruik gemaakt van FOUCAULTs argumenten met betrekking tot de disciplinaire macht om het karakter van de samenleving en de verschillende vormen van criminaliteitscontrole en bestraffing te duiden³⁹³. In vergelijking met al deze Foucaultiaanse analyses, levert COHENs ‘*Visions of Social Control*’ uit 1985 misschien wel het meest krachtige relaas van de verschillende transformaties, uitdiepingen en versterkingen dat het ‘sociale-controle net’ had ondergaan sinds FOUCAULT³⁹⁴. Hierin beschreef COHEN onder meer de ‘verspreiding van de discipline’ in de evolutie naar meer ‘buurtgerichte straffen’³⁹⁵. Zo stelde hij dat men -eerder dan te benadrukken dat de ‘decarceratiebeweging’³⁹⁶ een meer humane behandeling en minder staatsinterventie met zich bracht- de wijze moest onderzoeken waarop gemeenschapscontrole dezelfde dwingende kenmerken in de samenleving reproduceerde als het vorige systeem van detentie. COHEN beweerde met andere woorden dat de meer softe ideologie van de ‘gemeenschapsgerichte bestraffing’ het eigenlijke dwangkarakter verdoezelde. Zo schreef hij dat de gevangenis, als een afgesloten instelling, de controle onzichtbaar maakte, maar tegelijkertijd wel voor duidelijke, ruimtelijke grenzen zorgde. Sinds de ontwikkeling van de ‘gemeenschapscontrole’ daarentegen, was het niet langer mogelijk te stellen waar de gevangenis ‘eindigde’ en waar de gemeenschap ‘begon’.

Verder stelde hij dat de ‘gemeenschapscontrole’ zowel het aantal overtreders deed stijgen dat werd opgenomen in het systeem, alsook de mate van interventie dat op deze werd uitgeoefend³⁹⁷. COHEN identificeerde deze ‘gemeenschapsgerichte sancties’ dan ook als een verdere uitbreiding van de zogezegde ‘carceral archipelago’ die FOUCAULT had beschreven in ‘*Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis*’. Uitdrukkingen zoals ‘net widening’ en ‘vervagende grenzen’ werden door COHEN gebruikt in verband met allerlei programma’s uit de praktijk (cf. programma’s voor jeugddelinquenten, zogezegde ‘therapeutische regimes’ in de gevangnissen en het elektronisch toezicht). Volgens HUDSON schetste COHEN hierbij echter een scenario waarbij de intenties van strafhervormers, wetgevers en praktijkmensen -of ze nu goed of slecht waren- altijd

³⁹³ VALIER, C., *o.c.*, 160.

³⁹⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 151; TAYLOR, I., *o.c.*, 199.

³⁹⁵ COHEN, S., *o.c.*, 77-78.

³⁹⁶ Met de ‘decarceratiebeweging’ bedoel ik de omslag waarbij de gevangenis -als cruciale schakel binnen de disciplineringsstrategie- een minder dominante plaats inneemt in de samenleving. “*Dientengevolge verliest de gevangenis haar specifieke nut als scharnier, een functie die ze vervulde toen ze, over de kloof tussen haar penitentiaire discours en haar consolidering van de delinquentie, de straffende macht met de disciplinerende macht verbond*”. FOUCAULT, M., *o.c.*, 426-427.

³⁹⁷ COHEN, S., *o.c.*, 68-69.

resulteerden in meer controle, minder vrijheid en meer personen onder toezicht, en dit voor een groter deel van hun leven, omwille van de onverbiddelijke krachten van normalisering³⁹⁸.

In de wetenschappelijke wereld volgde er dan ook een debat met betrekking tot de toepasbaarheid van de Foucaultiaanse stellingen³⁹⁹. Sommigen argumenteerden dat het wijdverspreide gebruik van de boete in tegenspraak was met COHENs thesis, aangezien het een schoolvoorbeeld was van een neo-klassieke vorm van bestraffing en niet de bedoeling had om de dader te hervormen of te verbeteren. De ‘boete’, volgens deze strekking de dominante sanctie in de samenleving, hield dus een ander type straf in en dit vormde voor deze wetenschappers de aanleiding om FOUCAULTs (eenzijdige) beeld van de uitbreiding van de disciplinaire samenleving in vraag te stellen. Anderen oordeelden dan weer dat de ‘alomtegenwoordigheid’ van de discipline (die geïntegreerd was in de sociale relaties) het meest pertinente kenmerk van FOUCAULTs stelling was en stelden dat de disciplinaire samenleving wel degelijk een sociale realiteit vormde. Het werd al snel duidelijk dat er verschillende interpretaties van FOUCAULT mogelijk waren. Bovendien kwam er met betrekking tot deze these over de verspreiding van de discipline ook kritiek vanuit feministische zijde.

Feministische theoretici stelden immers vragen bij deze ongenueanceerde stelling dat de samenleving steeds meer gedisciplineerd werd⁴⁰⁰. Vrouwen zijn immers altijd gecontroleerd en gedisciplineerd geweest, zowel door de staat⁴⁰¹ -zoals beschreven door de Foucaultiaanse sociale-controle theoretici- als in het private leven. Het schrikbeeld van een stijgende staatscontrole is dan ook niet bepaald evident voor vrouwen. Hun ervaringen in de familie, een plaats van onderdrukking en controle voor veel vrouwen, heeft immers aangetoond dat er niets inherent progressiefs is aan het verdedigen van ‘a sphere of private, individual relations, autonomous of regulation’. Desondanks staat *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* open voor een meer feministische interpretatie, voornamelijk door FOUCAULTs ideeën over de niet-lokalisierbaarheid van macht en sociale controle⁴⁰². FOUCAULT ziet de verspreiding van de discipline en de controle dan ook veel breder dan enkel uitgaande van de staat. Zijn opvatting van het ‘carcerale netwerk’, opgevat als een uitbreiding van het toezicht en de normalisering doorheen de samenleving, kan dan

³⁹⁸ HUDSON, B. A., *o.c.*, 151.

³⁹⁹ VALIER, C., *o.c.*, 160-161.

⁴⁰⁰ HOWE, A., *o.c.*, 114-116.

⁴⁰¹ Zo stelt ZEDNER dat hoewel de bestraffingsidee de laatste jaren sterker in zwang is dan de behandelingsidee, vrouwen nog steeds gemakkelijker dan mannen geheroriënteerd worden van het strafrechtelijke naar het gezondheids- en welzijnssysteem. HUDSON, B. A., *o.c.*, 151.

⁴⁰² Zie ook Deel 1, hoofdstuk 2.

ook gemakkelijk gekoppeld worden aan feministische sociologieën van de sociale controle van vrouwen. Op deze manier kan er dan ook een analytische ruimte worden gecreëerd waarbij vrouwen eindelijk worden ingesloten in een werkelijk ‘sociale’ analyse van bestraffing. Desondanks hebben feministen zich stevast meer gefocust op de disciplinaire these van FOUCAULT dan op zijn ideeën rond de penale praktijken, waardoor er volgens HOWE toch een zekere lacune bestaat in de feministische analyses van bestraffing⁴⁰³.

Ondanks bovenstaande opmerkingen hebben de Foucaultiaans geïnspireerde werken - in het bijzonder COHENs krachtige werk- toch een verbeterend effect gehad op vele overenthousiaste strafrechtelijke professionelen, en heeft het er tevens toe geleid dat bepaalde professionele groepen (waaronder bijvoorbeeld de probatie-officieren en de maatschappelijke werkers uit het jeugdrecht) zich inspanden om hun eigen bijdragen aan het disciplinerende netwerk terug te schroeven⁴⁰⁴. Het heeft volgens HUDSON echter ook bijgedragen aan een zekere pessimistische sfeer op het vlak van bestraffing, die zich ontwikkelde in de jaren tachtig, en tot een hernieuwd enthousiasme voor een retributieve bestraffing. Sociologisch gezien, hebben deze reacties op de Foucaultiaanse werken volgens HUDSON op hun beurt het pad geëffend voor de opkomst van het ‘links realisme’⁴⁰⁵. Het ‘links realisme’ beschuldigde werken zoals die van COHEN ervan onmogelijk realiseerbaar te zijn en zich te bezondigen aan de visie dat elke poging tot een meer humane en meer efficiënte wijze van bestraffing gedoemd was om uit te monden in ‘meer discipline, meer controle en minder vrijheid’.

Recentelijk hebben volgens VALIER ook een aantal wetenschappers geoordeeld dat een analyse van de wijze waarop criminaliteit en bestraffing wordt ingebeeld en voorgesteld, cruciaal is om de betekenis van criminaliteitscontrole en penaliteit te begrijpen⁴⁰⁶. Zo stellen deze analisten dat er zich met het ontstaan van de massamedia de laatste twee eeuwen een geweldige explosie heeft voorgedaan van de circulatie van informatie en beelden. Aangezien

⁴⁰³ HOWE, A., *o.c.*, 109-110.

⁴⁰⁴ HUDSON, B. A., *o.c.*, 151-152; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 154.

⁴⁰⁵ Het ‘left realism’ of ‘links realisme’ is een stroming binnen de criminologie die ontstaan is in Groot-Brittannië als een respons op het neoconservatieve beleid van de regering Thatcher (1979-1997). Een aantal kritische criminologen wilden door middel van hun werk een impact creëren op het desastreuze beleid van de regering Thatcher door aan te tonen dat de officiële criminaliteitsstudies het slachtofferschap van de lagere sociale klassen alsook het slachtofferschap van vrouwen onderschatten. Zij bepleiten dan ook een aantal sociale maatregelen om de marginale, maatschappelijke positie van deze groepen te verbeteren. Met betrekking tot deze maatregelen wil ik verwijzen naar de internetlink: X (z.d.) ‘Left Realism’ in Online Dictionary of the Social Sciences [WWW]. Athabasca University en ICAAP: <http://bitbucket.icaap.org/dict.pl?alpha=L> [13/05/06]. In deze context is het vooral van belang om op te merken dat deze groep van kritische criminologen een ‘realistische’, in tegenstelling tot ‘idealistische’, benadering van criminaliteit propageren. Deze realistische benadering trachten zij ondermeer te realiseren aan de hand van Jock YOUNG’s ‘Square of Crime’. TAYLOR, I., *o.c.*, 225-226.

⁴⁰⁶ VALIER, C., *o.c.*, 167.

FOUCAULT oordeelde dat de disciplinaire macht direct ingreep op en vorm gaf aan 'het lichaam', vond hij het niet nodig om de wijze waarop macht gemedieerd werd doorheen het bewustzijn van het individu te theoretiseren⁴⁰⁷. Dit werd volgens VALIER echter fel bekritiseerd door ondermeer Guy DEBORD en Jean BAUDRILLARD⁴⁰⁸. Zij willen immers de aandacht richten op de belangrijke rol van 'bemiddeling' in sociale relaties, door te stellen dat macht zijn invloed kan uitbreiden door het manipuleren van voorstellingen. Om het heden te begrijpen, moeten we dan ook kijken naar de virtuele realiteiten die rondom ons ontstaan, immateriële werelden die onze stoffelijke wereld gaan vervangen als 'our living reality'. Deze auteurs oordelen met andere woorden -op basis van de enorme proliferatie van beelden rond criminaliteit en bestraffing- dat bestraffing in onze tijd veel minder 'verborgen' verloopt dan FOUCAULT ons wil doen geloven. Zo stelt SARAT "*it may very well be ... that the more punishment is hidden, the less visible it is, the more power it has to colonize our imaginative life*"⁴⁰⁹. Zij oordelen dan ook dat dergelijke beelden als het ware de functie van het vroegere publieke schouwspel rond de lijfstraffen gaan vervangen.

Ook Thomas MATHIESEN heeft kritiek op FOUCAULT. Zo stelt hij dat FOUCAULT niet voldoende aandacht heeft besteed aan het ontstaan van moderne technologieën (zoals kranten en televisie) die het mogelijk maken dat "*the many watch the few*"⁴¹⁰. MATHIESEN argumenteert dat de mate van toezicht en controle overdreven werd door FOUCAULT doordat hij geen rekening hield met de nieuwe vormen van openbaarheid die ontstaan zijn sinds de ontwikkeling van de communicatiemedia. MATHIESEN stelt immers dat er zich, parallel aan het panoptische proces, een uniek en enorm uitgebreid systeem ontwikkelde (en nog steeds ontwikkelt), namelijk het *Synopticisme*, dat de massa in staat stelt om de elite te zien en te beschouwen, met name de massamedia. "*In a two-way and significant double sense of the word we thus live in a viewer society*"⁴¹¹. Hierdoor wordt volgens hem het gevaar van de elite die de massa beheerst en controleert voor een groot deel gecounterd door de moderne massamedia. Dit betreft echter een redelijk eenzijdige visie op de rol van massamedia als 'objectieve' mediator. De massamedia vormen immers geen neutrale elementen in de samenleving, maar spelen daarentegen een actieve rol in het vormgeven van het dominante discours. Dit laatste is ondermeer het gevolg van een steeds

⁴⁰⁷ Zie Deel 1, hoofdstuk 1 en 2.

⁴⁰⁸ VALIER, C., *o.c.*, 167.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, 168.

⁴¹⁰ MATHIESEN, T., 'The viewer society. Michel Foucault's 'Panopticon' revisited', *Theoretical Criminology*, 1997, 220-221.

⁴¹¹ *Ibid.*, 221.

verdergaande ‘vermarkting’ van de media waardoor hun functie, als bron van belangeloze en correcte informatie en als forum van rationeel debat, steeds meer in het gedrang komt.

Ondanks de kritieken blijven FOUCAULTs ideeën echter in omloop. In de jaren negentig bijvoorbeeld, hebben een aantal wetenschappers gebruik gemaakt van FOUCAULTs theorie (onder andere met betrekking tot het Panopticon) om de uitbreiding van nieuwe visuele-, communicatie- en informatietechnologieën te begrijpen, zoals camera’s en computer gestuurde criminaliteitsdatabases⁴¹². Er ontstond een ‘sociologie van toezicht’. Wetenschappers waarschuwden dan ook voor de komst van een ‘Big Brother’ samenleving op basis van deze snelle ontwikkeling van elektronische technologieën. Deze ontwikkelingen creëerden immers steeds meer mogelijkheden voor de staat om toezicht en controle uit te oefenen. Zo stelde VALIER dat, dankzij de hoogtechnologische vernieuwingen, de informatiesystemen vrij werden van beperkingen in tijd en ruimte, en zo als het ware een ‘Superpanopticon’ realiseerden. Dergelijke literatuur overdreef echter volgens VALIER soms de alomtegenwoordigheid van toezicht. Dit was volgens haar niet zo vreemd aangezien FOUCAULT ook nergens concreet naging in hoeverre zijn visie nu werkelijk overeenstemde met de realiteit. Allison YOUNG’s *‘Imagining Crime’* uit 1996 daarentegen poogde dit volgens VALIER wel te doen. Zo maakte zij het belangrijke onderscheid tussen enerzijds het werkelijke bestaan van de ‘controle-samenleving’ en anderzijds de zogenaamde ‘will to watch’⁴¹³.

Sommige theoretici claimen echter dat we nu zijn aanbeland in een ‘post-disciplinair tijdperk van controle’ waarbij de macht niet zozeer voortvloeit uit een externe blik of uitwendige controle, maar uit een gedisciplineerde, zelfcorrigerende en toezichthoudende bevolking⁴¹⁴. Deze wetenschappers stellen bovendien dat we hieraan gecorreleerd ook een evolutie kunnen waarnemen waarbij de gevangenis -als cruciale schakel binnen de disciplineringsstrategie- in de samenleving een minder belangrijke plaats gaat innemen. Dergelijke werken baseren zich op het latere werk van FOUCAULT, met betrekking tot ‘governmentality’⁴¹⁵, om deze recente transformatie in de sociale regulering beter te duiden. FOUCAULTs werk rond ‘governmentality’ is immers opgebouwd rond het thema “*the government of others and the government of one’s self*”⁴¹⁶. De verwaarlozing van de staat en

⁴¹² VALIER, C., *o.c.*, 161.

⁴¹³ *Ibid.*, 162.

⁴¹⁴ *Ibid.*, 163.

⁴¹⁵ Zie hiervoor Deel 1, hoofdstuk 1.

⁴¹⁶ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 51.

de neiging om individuen aan te duiden als ‘gehoorzame lichamen’ -twee kritieken die geleverd werden op zijn vroeger werk rond discipline- komen in dit werk aan bod⁴¹⁷.

‘Government’ moet volgens DAEMS begrepen worden als ‘the conduct of conduct’. Het verwijst met andere woorden naar “*all endeavours to shape, guide, direct the conduct of others*”, alsook “*the ways in which one might be urged and educated to bridle one’s own passions, to control one’s own instincts, to govern oneself*”⁴¹⁸. Het gaat volgens DAEMS dus om de relatie tussen twee polen: “*the forms of rule by which various authorities govern populations*” en “*the technologies of the self through which individuals work on themselves to shape their own subjectivity*”⁴¹⁹. ‘Government’ veronderstelt bovendien vrijheid, het is niet de bedoeling om de capaciteiten van mensen te fnuiken en te verpletteren, maar juist om deze te erkennen en ze te gebruiken voor de eigen doelstellingen⁴²⁰. De individuele subjectiviteit wordt met andere woorden niet onderdrukt, maar gecultiveerd in het verlengde van de *gouvernementele* objectieven⁴²¹. “*The argument was that forms of subjectivity are not imposed upon passive subjects, but on free subjects who participate knowingly in their own self-fashioning: ‘power is not so much a matter of imposing constraints upon citizens as of “making up” citizens capable of bearing a kind of regulated freedom*”⁴²². ‘Government’ kan volgens FOUCAULT echter onmogelijk beperkt worden tot het niveau van de staat, aangezien “*the state is no more than a composite reality and a mythicized abstraction, whose importance is a lot more limited than many of us think*”⁴²³. FOUCAULT stelde dan ook duidelijk dat de mogelijkheden voor deze ‘self-fashioning’ werden aangeboden aan het individu door diens cultuur, samenleving en sociale klasse⁴²⁴.

Het ‘governmentality’ perspectief richt zich onder meer op de huidige trend van de staat om een aantal van haar bevoegdheden te delegeren aan meer lokale machtsinstanties⁴²⁵. Nikolas ROSE spreekt op dit vlak van ‘state rule at a distance’: “*political forces instrumentalize forms of authority other than those of ‘the state’ in order to ‘govern at a distance’ in both constitutional and spatial senses*”⁴²⁶. Dit betekent volgens DAEMS niet dat

⁴¹⁷ GARLAND, D., *l.c.*, 175.

⁴¹⁸ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 52.

⁴¹⁹ *Ibid.*, 52.

⁴²⁰ VALIER, C., *o.c.*, 163.

⁴²¹ GARLAND, D., *l.c.*, 175.

⁴²² VALIER, C., *o.c.*, 163.

⁴²³ BURCHELL, G., GORDON, C. en MILLER, P. (eds.), *o.c.*, 103.

⁴²⁴ VALIER, C., *o.c.*, 163.

⁴²⁵ *Ibid.*, 164.

⁴²⁶ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 52.

staatsfuncties eenvoudigweg afgestoten worden, de staat behoudt immers zijn traditionele functies en doet zelfs steeds meer een beroep op zijn instellingen, maar daarenboven tracht de staat via een coördinatie en activering van meer lokale (waaronder ook niet-staats) actoren tegemoet te komen aan veranderende sociale, economische en culturele factoren⁴²⁷. De staat heeft dan een sturende en een min of meer toezichhoudende functie, eerder dan een continue en intensieve interventietaak⁴²⁸. Dit blijkt onder meer uit de huidige trend waarbij de staat steeds meer verantwoordelijkheden in het kader van de veiligheid delegeert aan steden en gemeenten enerzijds en aan allerlei privé-organisaties en privé-instanties anderzijds. De overheid kan immers niet meer autonoom instaan voor de veiligheid van haar burgers. De toename van de interesse voor het veiligheidsthema gaat volgens DAEMS dan ook gepaard met een afname van de slagkracht van de overheid op dit gebied⁴²⁹.

Het 'governmentality' perspectief wordt verder ook gebruikt om het nieuwe type van sociale controle te beschrijven en om welbepaalde penale praktijken te verklaren⁴³⁰. VALIER verwijst hiervoor naar '*Government and Control*', een essay van Nikolas ROSE uit 2000. ROSE beschrijft in dit essay een nieuwe wijze van controle die vrijwel onzichtbaar is en die opereert door middel van het managen van risico's. ROSE beschrijft twee soorten controlestrategieën die respectievelijk gericht zijn op individuen die 'ingesloten' zijn in of 'uitgesloten' zijn van de samenleving. Hij claimt dat het eerste type van controlepraktijken ingebouwd zijn in de dagdagelijkse praktijken: "*it is not a question of instituting a regime in which each person is permanently under the alien gaze of the eye of power exercising individualising surveillance [...] Conduct is continually monitored and reshaped by logics immanent within all networks of practice. Surveillance is 'designed in' to the flows of everyday existence*"⁴³¹. ROSE toont bijgevolg aan dat de totalitaire controle -impliciet in Foucaultiaanse stellingen zoals de 'maximum security society' en het 'electronic Panopticon'- onder meer wordt bereikt door middel van een selectieve toegang tot circuits van consumptie en burgerschap. Zo worden kredietkaarten bijvoorbeeld geweigerd aan risicovolle consumenten.

De tweede categorie van controlestrategieën, met betrekking tot de individuen die uitgesloten worden van de samenleving, komen volgens ROSE neer op een vorm van

⁴²⁷ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 56-57.

⁴²⁸ HUDSON, B. A., *o.c.*, 159-160.

⁴²⁹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 50; HUDSON, B. A., *o.c.*, 159.

⁴³⁰ VALIER, C., *o.c.*, 164-165.

⁴³¹ *Ibid.*, 164.

risicomanagement. Het betreffen immers individuen die, volgens een neoliberale logica, niet in staat zijn om zichzelf op een verantwoordelijke wijze te ‘besturen’⁴³². Hierbij hanteert hij de notie van een ‘actuariële penologie’ en stelt dat “*the gaze of the control professional becomes formatted by the objectives of risk management, [...] the ‘risk gaze’*”⁴³³. Met andere woorden, de elementen die de professionele beroepskracht aandroeg, op basis van de etiologische criminologie, ter verklaring van criminaliteit, krijgen nu een andere betekenis: ze zijn niet langer relevant voor de verklaring van crimineel gedrag, maar spelen een rol als ‘risico-verhogende factoren’⁴³⁴. Het beheersen van risicovolle fenomenen vraagt immers een grondige kennis van de maatschappelijke realiteit en inzicht in de dynamiek ervan opdat gepast gereageerd kan worden op wat er gebeurt, en opdat men zich kan voorbereiden op wat er te gebeuren staat⁴³⁵. Binnen de nieuwe penologie is er bovendien geen plaats meer voor de rehabilitatie van de individuele dader. Het identificeren en managen van risicovolle segmenten van de bevolking vervangt de oude penologische doelstelling⁴³⁶. ROSE stelt dan ook dat “*The pervasive image of the perpetrator of crime is not one of the juridical subject of the rule of law, nor that of the social and psychological subject of criminology, but of the individual who has failed to accept his or her responsibilities as a subject of moral community*”⁴³⁷.

Ook Malcolm FEELEY en Jonathan SIMON beschrijven een opkomende nieuwe penologie die actuariael van aard is, op basis van FOUCAULTs inzichten met betrekking tot de verwevenheid van macht en kennis⁴³⁸. De nieuwe penologie, die in de jaren tachtig voet aan de grond krijgt, wordt volgens hen gekenmerkt door transformaties op drie gebieden⁴³⁹. Vooreerst vervangt de actuariële taal van waarschijnlijkheidsberekeningen, statistische distributies en risico-analyses, het vroegere discours van klinische diagnose en morele oordelen. Ten tweede wordt in het gebied van doelstellingen in toenemende mate voorrang gegeven aan de efficiënte controle van interne systemische processen in plaats van aan de traditionele doelstellingen van rehabilitatie en criminaliteitscontrole. Ten slotte moeten de

⁴³² VALIER, C., *o.c.*, 165.

⁴³³ *Ibid.*, 165.

⁴³⁴ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 61.

⁴³⁵ VANDER BEKEN, T., ‘Denken over de toekomst en scenario’s in de criminologie’, *Panopticon*, 2005, 1.

⁴³⁶ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen.* (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 55; HUDSON, B. A., *o.c.*, 161-163.

⁴³⁷ VALIER, C., *o.c.*, 165.

⁴³⁸ FEELEY, M. M. en SIMON, J., ‘The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications.’, *Criminology*, 1992, 449-450.

⁴³⁹ *Ibid.*, 450.

traditionele individualiserende technieken plaats ruimen voor technieken die plegers van misdrijven als groep benaderen. Zo stellen zij dat “*actuarial penology held out new modes of subjectification, as individuals are constructed ‘not as coherent subjects, whether understood as moral, psychological or economic agents, but as members of particular sub-populations and the intersection of various categorical indicators’*”⁴⁴⁰. FEELEY en SIMON argumenteren dan ook dat er op dergelijke wijze een soort van ‘bewaard continuüm’ ontstaat, eerder dan een ‘correctioneel continuüm’ zoals FOUCAULT suggereerde. Met het concept ‘bewaard continuüm’ verwijzen zij naar het feit dat de gevangenis op deze manier een opslagruimte vormt voor die groep in de samenleving die het hoogste risico vormt⁴⁴¹.

David GARLAND heeft ook gebruik gemaakt van het ‘governmentality’ perspectief aangezien het volgens hem een aantal bruikbare inzichten verschaft in de recente verschuivingen op het vlak van bestraffing⁴⁴². Zo ontleent hij bijvoorbeeld het inzicht dat “*crime control practices embody a conception of the subjects they seek to govern [...]. The new economic rationality attempts to make up new kinds of individuals, or rather, to create and impart new forms of subjectivity, which individuals and organizations will adopt for themselves*”⁴⁴³. In dit kader verwijst GARLAND bijvoorbeeld naar de *homo prudens*, een ‘veiligheidsbewust’ en ‘criminaliteitsvoorkomend’ subject dat ontstaan is uit het recente responsabiliseringsdiscours dat ‘bewuste’ en ‘verantwoordelijke’ burgers wil creëren. Desondanks heeft GARLAND ook een aantal problemen met het ‘governmentality’ perspectief. Zo stelde GARLAND dat het concept van de maakbaarheid van de mens weinig vertelt met betrekking tot *wie* bepaalde persoonlijke stijlen aanneemt en met betrekking tot de *processen* waardoor een eigen identiteit wordt aangenomen⁴⁴⁴. Bovendien stelde hij dat de ‘governmentality’ studies problemen conceptualiseren vanuit het gezichtspunt van de autoriteiten en derhalve geen onafhankelijke analyse of alternatieve verklaring van de sociale realiteit kunnen bieden. Ook MCNAY bekritiseerde FOUCAULT omwille van het feit dat hij geen aandacht besteedde aan ‘the oppressed other’ bij de wijze waarop individuen vorm geven aan zichzelf. Zo concludeerde zij dan ook dat FOUCAULTs latere werk -ondanks pogingen om een minder reductionistisch verhaal weer te geven van de relatie tussen subjectiviteit, kennis en macht- doordrongen was met dezelfde problemen⁴⁴⁵.

⁴⁴⁰ VALIER, C., *o.c.*, 166.

⁴⁴¹ FEELEY, M. M. en SIMON, J., *l.c.*, 458-459.

⁴⁴² GARLAND, D., *o.c.*, 2001, 125-126.

⁴⁴³ GARLAND, D., *l.c.*, 190.

⁴⁴⁴ *Ibid.*, 190-191.

⁴⁴⁵ MCNAY, L., *o.c.*, 131.

Een andere reeks van kritieken richt zich volgens VALIER op de punitieve omslag die zich heeft voorgedaan in de hedendaagse cultuur, en de daaraan gekoppelde vraag in hoeverre de Foucaultiaanse theorie geschikt is om deze te duiden⁴⁴⁶. Hierbij verwijst VALIER naar John PRATT die in 2000 argumenteerde dat het tijd werd om de Foucaultiaanse sociologie van bestraffing achter ons te laten. Zo schreef hij dat er sinds de jaren negentig immers geen sprake meer was van een voorgewende positieve benadering van criminaliteit (in de zin van opvoedende en beschermende benaderingen). Integendeel, er ontstond een ‘get tough on crime’ houding en bijgevolg oordeelde hij dat het niet langer nodig was om, zoals FOUCAULT in *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’* had gedaan, de achterliggende controledoeleinden bloot te leggen. Dit betekende volgens PRATT dan ook dat er nood was aan een nieuw sociologisch referentiekader waarbij meer aandacht wordt besteed aan de emotionele en culturele elementen van bestraffing. Ook GARLAND is op dit vlak heel duidelijk en steunt PRATTs visie dat FOUCAULT alléén, met zijn eenzijdige, op macht gerichte analyse, géén verklaring kan bieden voor de huidige tendensen⁴⁴⁷.

Deze houding kan volgens HOWE gerekend worden tot de zogenaamde “*third response to Foucaults analysis of punishment*”⁴⁴⁸. Deze benadering claimt immers een stadium verder te willen gaan dan zowel de voor- als tegenstanders van FOUCAULT. DAEMS stelt dan ook dat GARLAND “*om die reden [...] in 1990 in de pen [kroop] om de denkbelden van FOUCAULT te confronteren met die van DURKHEIM, precies uit angst dat de bestraffingssociologie, die als discipline nog in de kinderschoenen stond, overheerst zou worden door de magistrale studie van FOUCAULT. Een eenzijdige gerichtheid op het werk van FOUCAULT zou de bestraffingsociologie immers kunnen verenigen tot een sceptische ‘sociology of control’ die zich beperkt tot het ontmaskeren van de wijze waarop het strafgebeuren de regulerende macht van de staat en de sociale instituties vorm geeft en versterkt*”⁴⁴⁹. Zo bepleitte GARLAND in *‘Punishment and Modern Society’* dan ook een volledig sociologisch begrip van het strafdenken waarbij de inzichten geleverd door al de bestaande perspectieven worden gebundeld, namelijk het Durkheimiaanse, Weberiaanse, marxistische en Foucaultiaanse perspectief⁴⁵⁰.

HOWE vindt het hierbij echter opvallend dat GARLAND het concept bestraffing opvat als een complex *legaal* proces, een proces dat hij wil onderbrengen onder

⁴⁴⁶ VALIER, C., *o.c.*, 166-167.

⁴⁴⁷ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 157-158.

⁴⁴⁸ HOWE, A., *o.c.*, 116-117.

⁴⁴⁹ DAEMS, T., ‘Bestraffingsociologie en herstelrecht. Een wederzijdse bevraging’, *Panopticon*, 2003, 442.

⁴⁵⁰ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 13, 158.

FOUCAULT's concept van 'penaliteit'⁴⁵¹. Dit is een concept dat GARLAND bijgevolg niet alleen ontleent aan FOUCAULT, maar volgens HOWE bovendien schamteloos toeigent als het zijne, het definiërend als zijnde *“the network of laws, processes, discourses, representations and institutions which make up the penal realm”*⁴⁵². Terwijl FOUCAULT's analytische interesses verder gingen dan de legale vormen van bestraffing, wil GARLAND voornamelijk *“legal punishment and its social foundations”* bestuderen⁴⁵³. Hiertoe focust GARLAND zich op die bestraffingswijzen die worden gemachtigd door het recht; de niet-legale, maar vaak routineuze vormen van bestraffing (waarbij HOWE verwijst naar de 'impliciete' vormen van bestraffing die men kan aantreffen in de praktijken bij de politie en de rechtbank), worden daardoor niet in beschouwing genomen. Het strafrechtelijke instituut mag dan een sociale instelling zijn, GARLAND is enkel geïnteresseerd in diens legale of 'gemachtigde' manifestaties⁴⁵⁴. Bovendien stelt HOWE dat hij bij het ontwikkelen van zijn 'nieuwe' pluralistische benadering van bestraffing zou moeten inzien dat het 'sociale' in hoge mate genderbepaald is en dat een masculien perspectief op bestraffing even beperkt is als FOUCAULT's controleperspectief. Stanley COHEN vindt dan ook dat GARLAND wel de zwaktes in de analyse van FOUCAULT blootlegt, maar tegelijkertijd op onvoldoende wijze de intellectuele schuld, die hij bij Foucault heeft, erkent. Dit in tegenstelling tot COHEN die duidelijk stelt: *“this book could not have been written without Foucault”*⁴⁵⁵.

Meer algemeen vraagt HOWE zich af of GARLAND wel gelijk heeft om het Foucaultiaanse perspectief nu reeds af te schrijven⁴⁵⁶. Zo is hij van mening dat het kritische project, waartoe FOUCAULT zoveel heeft bijgedragen, nog niet volledig is uitgeput. HOWE oordeelt immers dat deze kwestie afhangt van de sociale positie en het theoretische standpunt van waaruit je vertrekt. Zo stelt hij dan ook heel duidelijk dat *“those at the bottom, those more likely to be on the receiving end of legal punishment, might not be as sanguine as Garland about the ‘cultural’ values and ‘social sentiments’ which are enshrined in his new synthesis. Those on the receiving end of disciplinary practices, whether these occur within or without the criminal justice system, might be less inclined than Garland to narrow the analytical parameters of ‘penalty’ to ‘authorised’ punishments”*⁴⁵⁷. Onderzoek naar vrouwelijke daders alsook vrouwelijke slachtoffers binnen het Westerse strafrechtelijke kader tonen volgens

⁴⁵¹ HOWE, A., o.c., 117.

⁴⁵² *Ibid.*, 117.

⁴⁵³ *Ibid.*, 117.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, 117.

⁴⁵⁵ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 45.

⁴⁵⁶ HOWE, A., o.c., 117.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, 117.

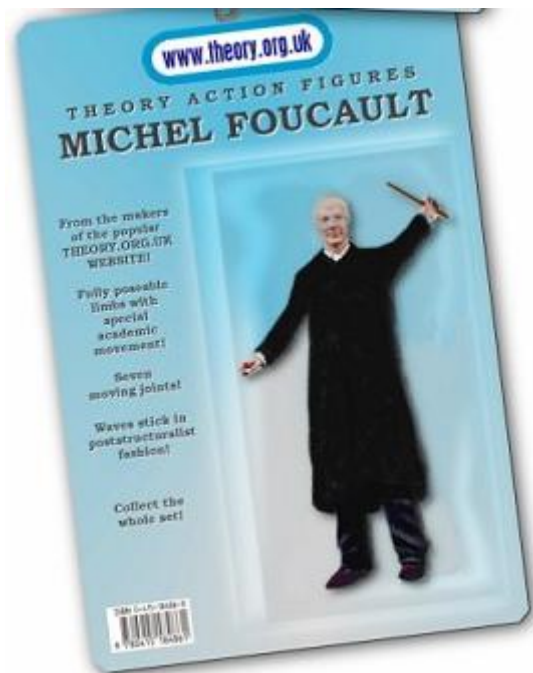
HOWE immers aan dat het precies de niet-legale vormen van bestraffing zijn (cf. de ‘impliciete’ vormen van bestraffing) die vrouwen het meeste straffen⁴⁵⁸. De resultaten van dergelijke studies tonen volgens HOWE dan ook aan dat FOUCAULTs disciplinaire thesis nog steeds relevant is en dat het kritische project, dat de controle-aspecten van bestraffing benadrukt, verre van uitgeput is.

⁴⁵⁸ HOWE, A., *o.c.*, 117-118.

HFST. 2: DE WAARDE VAN FOUCAULT VOOR DE CRIMINOLOGIE VAN VANDAAG.

“I would like my books to be a kind of tool-box which others can rummage through to find a tool which they can use however they wish in their own area [...] I would like the little volume that I want to write on disciplinary systems to be useful to an educator, a warden, a magistrate, a conscientious objector. I don't write for an audience, I write for users, not readers”.

(Michel Foucault, 1974)⁴⁵⁹

Vele wetenschappers, waaronder criminologen, maken vandaag nog regelmatig gebruik van FOUCAULTs concepten en ideeën. Deze conceptuele bruikbaarheid was dan ook iets dat FOUCAULT zelf maar al te vaak gesuggereerd had, namelijk *“that his books be ‘used’ rather than read”*, zelfs indien *“the tools he himself forged be somehow turned against his own writings”*⁴⁶⁰. Volgens ROBERT is dit dan ook de reden waarom FOUCAULT, ondanks zijn vroegtijdige dood op 24 juni 1984, met zijn intellectuele nalatenschap nog steeds de actuele, criminologische debatten blijft inkleuren⁴⁶¹. Vele analytici beroepen zich nog steeds op het Foucaultiaanse perspectief vanuit een vooropgestelde opvatting van de bruikbaarheid van de vele ‘tools’ die FOUCAULT ons ter beschikking heeft gesteld⁴⁶². Met ‘een vooropgestelde opvatting’ bedoel ik dat velen gebruik maken van deze ‘tools’, zonder hier verder echt bij stil te staan. FOUCAULT heeft zonder twijfel een groot effect gehad op de criminologische wetenschap (en daarbuiten), maar deze relevantie wordt door sommigen niet langer als het ware ‘bewust’ afgewogen, het ‘is’ gewoon zo. HOWE beschouwt dergelijke wetenschappers

⁴⁵⁹ X (z.d.) ‘Foucault Studies’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/index1.html> [29/04/06].

⁴⁶⁰ HAMANN, T. H. (2005/11) ‘Foucault’s wake. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].

⁴⁶¹ ROBERT, L., *l.c.*, 79.

⁴⁶² HAMANN, T. H. (2005/11) ‘Foucault’s wake. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].

dan ook als de zogenaamde ‘temple guards’ van FOUCAULT, zij die FOUCAULT verheffen tot een zogezegde ‘intellectuele Messias’⁴⁶³.

HAMANN stelt dat de vraag naar FOUCAULTs relevantie een zeer belangrijke vraag is die door elke generatie van kritische denkers, wetenschappers en onderzoekers telkens opnieuw zou moeten worden gesteld. “*Not to bring ourselves to the point of asking this question might be to risk not making much of Foucault at all*”⁴⁶⁴. Bijgevolg heeft HAMANN weinig goeds te vertellen over diegenen die, zonder hier echt bij stil te staan, blijven voortwerken in een Foucaultiaans perspectief. Het min of meer automatisch toepassen van het Foucaultiaanse perspectief, ettelijke decennia na haar publicatie, doet inderdaad vermoeden dat men FOUCAULT niet helemaal begrepen heeft. Zoals intussen al gebleken is, rijzen er immers een aantal problemen met een ondoordachte en automatische toepassing van FOUCAULTs concepten en ideeën aangezien onze huidige samenleving niet zomaar te vergelijken is met de samenleving ten tijde van het schrijven en publiceren van FOUCAULTs werken⁴⁶⁵. Verder kan men ook niet naast de vele kritieken kijken die sindsdien op FOUCAULTs werken zijn verschenen⁴⁶⁶.

Daarnaast blijken er echter ook criminologen te zijn een nieuwe benadering van bestraffing voorstaan, ‘to move’ als het ware ‘beyond Foucault’⁴⁶⁷. Deze groep van wetenschappers kan men in twee kampen indelen. Enerzijds zijn er diegenen die vinden dat het Foucaultiaanse machtspectief veel te eenzijdig is om het complexe fenomeen van bestraffing volledig te vatten, anderzijds zijn er diegenen die vinden dat onze Westerse samenlevingen de laatste tijd dermate veranderd zijn dat er nood is aan nieuwe ideeën en concepten om deze veranderingen te vatten, met andere woorden voor hen is FOUCAULT achterhaald.

Wetenschappers uit het eerste kamp suggereren dan ook dat (voornamelijk kritische) criminologen de laatste decennia veel te ver zijn meegegaan in deze controlegeoriënteerde, zelfs ‘machtsgeobsedeerde’ benadering van FOUCAULT⁴⁶⁸. Het gevolg is volgens hen dat “*social analysis, having transformed punishment into an object of analysis called ‘penality’*”

⁴⁶³ HOWE, A., *o.c.*, 82-83.

⁴⁶⁴ HAMANN, T. H. (2005/11) ‘Foucault’s wake. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].

⁴⁶⁵ Zie Deel 3, hoofdstuk 1, alsook verder in dit hoofdstuk.

⁴⁶⁶ Zie hiervoor Deel 2, hoofdstuk 3.

⁴⁶⁷ HOWE, A., *o.c.*, 215; VALIER, C., *o.c.*, 166-167; HUDSON, B. A., *o.c.*, 152; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 157-175.

⁴⁶⁸ HOWE, A., *o.c.*, 215; HUDSON, B. A., *o.c.*, 152; GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 157. Zie ook Deel 3, hoofdstuk 1.

*with its own critical theory, has not only come a long way –it has gone far enough”*⁴⁶⁹. Een bekende bestraffingssocioloog die deze positie vertolkt is, zoals reeds eerder gesteld, David GARLAND⁴⁷⁰. GARLAND stelt immers dat de bestraffingssociologie nu nood heeft aan een synthetiserende benadering, een gebalanceerde beoordeling van de verschillende, bestaande perspectieven die rekening houdt met de ‘morele waarden en gevoeligheden’ in de Westerse samenlevingen. Met andere woorden, GARLAND bepleit een geïntegreerde benadering die de ‘sociale’ fundering en de ‘sociale’ relevantie van bestraffing onderzoekt.

Desondanks stelt HOWE dat deze eis ‘to move beyond Foucault’ ertoe leidt dat een kritisch perspectief wordt afgesloten vooraleer het ten volle tot ontwikkeling is kunnen komen en zich heeft kunnen vestigen in de criminologie⁴⁷¹. Hij stelt dan ook dat *“much more still needs to be done to assist punishment, conceptualised as an object of knowledge, to break out of the confining claustrophobia of penology’s narrow, positivistic obsession with competing treatment programmes and penal ideologies, and also from idealist philosophy’s relentless repetitions of the unholy trinity of retribution, deterrence and reform”*⁴⁷². Bovendien stelt hij dat deze nieuwe, geïntegreerde benaderingen wel claimen een ‘sociale’ analyse van bestraffing te maken, maar hierbij steevast de feministische interventies in het brede veld van de bestraffingssociologie blijven negeren. Op dit moment kan FOUCAULT volgens HOWE, ondanks het feit dat ook hij niet vrij is van pijnpunten in zijn analyses, ons nog meer bijbrengen dan dergelijke synthetiserende benaderingen. HOWE verwijst hierbij naar Nancy FRASER die stelde: *“Foucault may not be ‘much good as a husband’ and ‘one wouldn’t want, politically speaking, to cohabit with him indefinitely’. And yet, he makes a very interesting lover indeed. His very outrageousness in refusing standard humanist virtues, narrative conventions, and political categories provides just the jolt we occasionally need to dereify our usual patterns of self-interpretation and renew our sense that, just possibly, they may not tell the whole story”*⁴⁷³.

Anderzijds oordelen de wetenschappers uit het tweede kamp dat als gevolg van de vele en ingrijpende maatschappelijke transformaties in de afgelopen decennia er nood is aan nieuwe concepten en theorieën⁴⁷⁴. Zo stellen deze analytici dat er dermate ingrijpende veranderingen hebben plaatsgevonden op politiek, economisch, sociaal en cultureel vlak dat

⁴⁶⁹ HOWE, A., *o.c.*, 215.

⁴⁷⁰ GARLAND, D., *o.c.*, 1990, 157-175.

⁴⁷¹ HOWE, A., *o.c.*, 3.

⁴⁷² *Ibid.*, 3.

⁴⁷³ *Ibid.*, 110

⁴⁷⁴ VALIER, C., *o.c.*, 174-175; MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

we momenteel aan het begin staan van een nieuw tijdperk waarbij FOUCAULTs inzichten ons niet langer kunnen helpen. Het is dan ook in een dergelijke context dat MAY zich heel bewust afvraagt in hoeverre én op welke manier FOUCAULT vandaag de dag nog relevant kan zijn voor ons. Hij stelt dan ook dat “*nearly a generation after Foucaults death, we return to this thinker, this historian, this philosopher, as though he still speaks to us, as though we had not yet exhausted the meanings of his words. [...] So, we are confronted with the question: what do we make of Foucault now? What remains for us to learn from him? What remains for us to think about and to act upon in the wake of his writings*”⁴⁷⁵? Volgens MAY is het antwoord op deze vragen niet zo eenvoudig. Daar komt nog bij dat FOUCAULT zelf scherpe breuklijnen aanduidt in de geschiedenis (soms periodes van minder dan twintig of dertig jaar) waarbij de desbetreffende samenlevingen helemaal verschillend getypeerd worden. Bovendien, zo stelt MCWORTHER, heeft FOUCAULT ook nooit gepretendeerd dat hij ons een tijdloos beeld van de menselijke conditie verschaft⁴⁷⁶. Dit maakt de vraag naar FOUCAULTs relevantie voor haar dan ook des te belangrijker. Indien de samenleving immers diepgaand veranderd is, dan kunnen we ons terecht afvragen of FOUCAULTs analyses ons nog wel van enig nut zijn. “*Or at least [one] might [wonder whether] Foucault’s texts have an expiration date, even if it has not quite yet arrived*”⁴⁷⁷.

De wetenschappers uit het tweede kamp, die de nadruk leggen op het aanbreken van een nieuwe periode, argumenteren alvast dat het Foucaultiaanse perspectief -met onder andere de centrale notie van de natiestaat- niet langer geschikt is om de huidige samenleving correct te duiden en te analyseren⁴⁷⁸. Zo oordelen deze wetenschappers dat het nieuwe tijdperk waarin we zijn aanbeland, gekenmerkt wordt door een steeds verdergaande globalisering⁴⁷⁹. Het is een tijdperk waar onmiddellijke communicatie de economische structuur van samenlevingen, en de relatie van individuen met deze structuren, drastisch heeft veranderd. Onze identiteit wordt volgens hen ook niet langer bepaald door het feit dat we *producenten* van goederen zijn, maar door het feit dat wij *consumenten* zijn van deze goederen. Niet langer zijn we gebonden aan bedrijven die, in ruil voor onze arbeid, ons een vaste, maar monotone baan beloven. We zijn daarentegen onderworpen aan verschuivende kapitaalsbewegingen en aan onzekere arbeidssituaties. Niet langer zijn we burgers van een natiestaat waarbij bedrijven

⁴⁷⁵ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

⁴⁷⁶ MCWHORTER, L. (2005/11) ‘The technology of Biopower. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworther.pdf> [29/04/06].

⁴⁷⁷ *Ibid.*

⁴⁷⁸ VALIER, C., *o.c.*, 174-175.

⁴⁷⁹ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

deel uitmaken van de nationale rijkdommen; de natiestaat is immers aan het einde van zijn korte regeerperiode en heden worden we volgens deze wetenschappers direct onderworpen aan ‘het Kapitaal’ zelf.

Deze bedenkingen worden echter door heel wat andere wetenschappers gecontesteerd. Zo bestaat er weinig discussie over de verminderde soevereiniteit van de natiestaten en de stijgende globalisering van culturele, sociale en economische uitwisselingen, maar NEGRI en HARDT betwisten de stelling dat we hierdoor onderworpen worden aan ‘het Kapitaal’ zelf. *“The decline in sovereignty of nation-states, however, does not mean that sovereignty as such has declined. Throughout the contemporary transformations, political controls, state functions, and regulatory mechanisms have continued to rule the realm of economic and social production and exchange. [...] sovereignty has taken a new form, composed of a series of national and supranational organisms united under a single logic of rule. This new global form of sovereignty is what we call Empire”*⁴⁸⁰. NEGRI en HARDT hebben deze visie op het wereldsysteem ontwikkeld als een organigram met piramidale structuur waarin belangengroepen, bestaande transnationale organisaties, regeringen van natiestaten, en anderen hun plaats opnemen.

‘Global Cities’ vervangen in dit paradigma de natiestaten als nieuw type van organisatorische structuur, voortgebracht door de globalisering van economische activiteiten⁴⁸¹. In deze steden vindt men een concentratie van het management van de verspreide, economische activiteiten, gekoppeld aan financiële en communicatieve dienstverleners. Deze evolutie moet echter niet als een overgangperiode gedefinieerd worden. PETRELLA voorspelt immers dat het wereldsysteem evolueert in de richting van een netwerk van dominante ‘global cities’ met een groot verpauperd hinterland, dat hij de ‘lumpenplanet’ noemt⁴⁸². Volgens Dieter LESAGE zou men *“het beeld dat deze toekomstvisie oproept [...] in wallersteiniaanse termen kunnen omschrijven als een rearticulatie van het centrum en de periferie van het wereldsysteem, waarbij stadsregio’s de rol van natiestaten geheel en al zouden overnemen”*⁴⁸³.

Los van bovenstaande bemerkingen heeft FOUCAULT in zijn analyses ook steeds benadrukt dat macht niet te lokaliseren valt, en dat hij deze zeker niet lokaliseert in handen van de staat⁴⁸⁴. Integendeel, macht wordt volgens FOUCAULT immers niet bezeten, maar is

⁴⁸⁰ HARDT, M. en NEGRI, A., *Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 2000, xi-xii.

⁴⁸¹ LESAGE, D., *o.c.*, 234-235

⁴⁸² *Ibid.*, 203

⁴⁸³ *Ibid.*, 203

⁴⁸⁴ *Ibid.*, 14-15; FOUCAULT, M., *o.c.*, 42.

een strategie, uitgeoefend via dispositieven, manoeuvres en tactieken. Dat de locaties van waaruit macht wordt uitgeoefend, veranderd zijn, kan derhalve geen bezwaar vormen tegen FOUCAULT's analyses. Waar de critici uit het tweede kamp misschien wel een punt hebben, is het feit dat het 'type' controle dat vandaag de dag wordt uitgeoefend, in sommige opzichten verschilt van de vorm die FOUCAULT in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* beschrijft⁴⁸⁵. Op dit vlak oordeelt Gilles DELEUZE dat door een mutatie in het kapitalisme de hedendaagse samenlevingen evolueren tot 'controle samenlevingen' waarbij deze nieuwe vormen van sociale regulering verder gaan dan de vroegere disciplinaire vormen. Hij argumenteert immers dat we niet langer worden genormaliseerd door afzonderlijke, opeenvolgende 'trainingsperiodes' die plaats vonden op specifieke locaties (cf. de school, het leger, de werkplaats, etc.), maar dat de controle momenteel continu is, in plaats van discontinu en hij verwijst hierbij naar het elektronisch toezicht, aangezien "it can fix the position of any element at any given moment"⁴⁸⁶. FOUCAULT zag in *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* echter ook reeds de voorbode van een aantal elementaire veranderingen die nauw aansluiten bij DELEUZE's 'controle samenleving'. Zo kondigde hij immers op het einde van dit boek aan dat er twee ontwikkelingen aan de gang waren (enerzijds het ontstaan van criminaliteitsvormen op nationale en internationale schaal, anderzijds een uitbreiding van de disciplinerende netwerken) die het gebruik van de gevangenis konden beperken en die tevens in staat waren om het interne functioneren van de staat te veranderen⁴⁸⁷.

Desondanks is het eigen aan wetenschappers, waaronder ook FOUCAULT, om bepaalde feiten extra in de verf te zetten en scherpe breuklijnen aan te duiden om, als het ware, een 'zuivere' vorm te creëren waardoor bepaalde evoluties, die ze willen aantonen, scherper naar voren komen. In werkelijkheid liggen de zaken echter veel complexer en loopt alles meer door elkaar heen. Dat betekent dan ook, zoals FOUCAULT reeds inzag, dat elementen van beide vormen van controle op dit moment nog naast elkaar bestaan. Zo merkte FOUCAULT in zijn studie rond 'Governmentality' op dat het niet de bedoeling is om de verschillende wijzen waarop hij de macht analyseert (en derhalve de verschillende vormen

⁴⁸⁵ Men mag hierbij wel niet uit het oog verliezen dat, ondanks het feit dat FOUCAULT's functionalistische theorie van de gevangenis centraal staat in deze thesis, FOUCAULT's relevantie veel verder gaat dan deze theorie. Zo stelt MCNAY dat het net een grote verdienste is van FOUCAULT dat hij in staat is geweest om verder te denken dan de grenzen van zijn vorige werken en dat hij in zijn latere werken rond 'governmentality' vaak zeer uitdagende en verrassend nieuwe wendingen heeft genomen, onder andere op het vlak van de veranderende wijze van machtsuitoefening. MCNAY, L., *o.c.*, 117. Zie voor meer uitleg rond het 'governmentality' perspectief ook Deel 1, hoofdstuk 2 en Deel 3, hoofdstuk 1.

⁴⁸⁶ VALIER, C., *o.c.*, 177.

⁴⁸⁷ FOUCAULT, M., *o.c.*, 426-427. Zie ook Deel 2, hoofdstuk 1, paragraaf 3.

van controle die hiermee gepaard gaan), te benaderen als een chronologisch gebeuren dat evolueert van soevereiniteit, over discipline, naar governmentality, maar dat er in de realiteit sprake is van een trilateraal machtscomplex⁴⁸⁸. Ook John LEA argumenteert dat er een duidelijke opdeling kan worden waargenomen in de hedendaagse wijze van de uitoefening van controle⁴⁸⁹. Zo stelt LEA een steeds groter wordende kloof vast tussen enerzijds de hele rijken en anderzijds de hele armen, waarbij het lot van de rijken en de fortuinlijken normalisering en decarceratie is, en dat van de armen en de gemarginaliseerden het behoud van de oude penitentiaire technieken. Hij verklaart deze dispariteit dan ook door het feit dat deze nieuwe, heimelijke controle enkel effectief is bij bereidwillige individuen, diegenen die in staat zijn om zichzelf, volgens de neoliberale logica, op een verantwoordelijke wijze te ‘besturen’ en die uiteraard het (neoliberale) waardensysteem van de ‘controleurs’ delen.

Een andere reeks van kritieken richt zich volgens VALIER op de punitieve omslag die zich heeft voorgedaan in de hedendaagse cultuur waarbij VALIER zich afvraagt in hoeverre de Foucaultiaanse theorie geschikt is om deze te duiden⁴⁹⁰. Één van de eerste manifestaties van deze punitieve omslag was een uitgesproken verminderde invloed van het rehabilitatie ideaal⁴⁹¹. Momenteel heerst er immers een penale cultuur waarbij daders steeds vaker een steeds langere gevangenisstraf krijgen opgelegd⁴⁹². Deze verharding komt volgens HUDSON in de meeste landen voort uit een grotere verontwaardiging over en een grotere woede tegenover daders⁴⁹³. Sommige landen kennen zelfs een terugkeer naar de doodstraf, wat een duidelijke omslag betekent van straffen gericht op de *reïntegratie* van daders naar straffen gericht op de *uitsluiting* van daders van de legitieme samenleving. Bovendien mag het duidelijk zijn dat het stijgende aantal van deze groep van gedetineerden niet correspondeert met een gelijkaardige stijging in de geregistreerde criminaliteitscijfers⁴⁹⁴. Hieruit blijkt dan ook dat detentie wordt aangewend als een symbolische straf, een symbool voor een agressiever beleid tegenover marginale en etnische minderheidsgroepen, geruggesteund door electoraal succes. HUDSON stelt dan ook dat onze samenleving een overgang kende van een

⁴⁸⁸ BURCHELL, G., GORDON, C. en MILLER, P. (eds.), *o.c.*, 102.

⁴⁸⁹ LEA, J., *o.c.*, 48-49.

⁴⁹⁰ VALIER, C., *o.c.*, 166-167, 174. Zie ook Deel 3, hoofdstuk 1.

⁴⁹¹ GARLAND, D., *o.c.*, 2001, 8, 54.

⁴⁹² Uiteraard zijn deze trends veel scherper zichtbaar in de Verenigde Staten en in mindere mate ook het Verenigd Koninkrijk, maar ook in de overige Westerse landen wordt dit steeds duidelijker waarneembaar. Zo kan men bijvoorbeeld een stijgende populatie gedetineerden waarnemen in Nederland en de Scandinavische landen, landen die tot vrij recent toch bekend stonden om hun progressiviteit en matige bestraffing. HUDSON, B. A., *o.c.*, 155; TAYLOR, I., *o.c.*, 189.

⁴⁹³ HUDSON, B. A., *o.c.*, 155.

⁴⁹⁴ VALIER, C., *o.c.*, 174.

politiek liberalisme (soms ook het ‘welfare’ kapitalisme genoemd) naar het huidige neoliberalisme dat zich hoofdzakelijk beperkt tot risicobeheersing⁴⁹⁵.

Samen met deze punitieve omslag kan men ook een recent aan kracht winnende herstelrechtelijke benadering in de Westerse samenlevingen ontwaren⁴⁹⁶. De herstelrechtbeweging heeft uiteenlopende wortels (zo is deze beweging ondermeer geïnspireerd door de alternatieve straffen en de slachtofferbeweging) en wordt gedragen door een brede, maar heterogene basis (cf. academici, bemiddelaars, jeugdwerkers, beleidslui, justitieassistenten, geestelijken, enzovoort)⁴⁹⁷. Het doel van deze benadering is om op een andere, meer constructieve en slachtoffergerichte wijze, om te gaan met criminaliteit en de betrokkenen. Deze positieve benadering zou, samen met de vele problemen waarmee de traditionele strafrechtelijke apparaten momenteel te kampen hebben⁴⁹⁸, kunnen verklaren waarom deze beweging in opmars is. Anderzijds past het herstelrecht, als een derde weg naast het retributieve-repressieve en het rehabilitatie model, ook heel goed in de huidige actieve welvaartsstaat die volgens DAEMS geprangd is tussen enerzijds de liberale ‘minimal state’ en anderzijds de passieve verzorgingsstaat⁴⁹⁹. Door de nadruk te leggen op de actieve medewerking en de persoonlijke inzet van de dader en door hem te responsabiliseren, past deze benadering immers heel goed binnen de gewijzigde staatsopvatting. Met andere woorden, het is noodzakelijk om de -weliswaar zeer bewonderenswaardige- theorie steeds te bestuderen in zijn reële uitwerking, het is immers al te gemakkelijk om de zaken te simplificeren. Zo stelde Kathleen DALY volgens DAEMS dat de voorstanders van de herstelfilosofie in het retributieve (en in mindere mate het rehabilitatieve) denkmodel hun gemeenschappelijke vijand gevonden hadden: “*het herstelrecht is **the good**, het retributieve model is **the bad** en het rehabilitatieve model **the ugly***”⁵⁰⁰. Een dergelijke kritische blik kan men ook beter aan de dag leggen met betrekking tot de recente, op zich lovenswaardige, aandacht voor slachtoffers. Zo stelde DAEMS dat het slachtofferschap, behalve erkenning, geen intrinsiek doel heeft en derhalve gevoelig is voor doelen of idealen die van buitenaf

⁴⁹⁵ HUDSON, B. A., *o.c.*, 156.

⁴⁹⁶ RAES, A., ‘Recente ontwikkelingen binnen het hedendaags bestraffingsdenken’, *Panopticon*, 2004, 62-63.

⁴⁹⁷ DAEMS, T., *l.c.*, 443.

⁴⁹⁸ In dit kader kan men verwijzen naar de overbevolking van de gevangnissen, de hoge recidivecijfers, het stijgende wantrouwen van de bevolking ten aanzien van het traditionele justitiële apparaat, en een daaraan gekoppelde ‘gijzeling’ van het strafrechtelijke beleid door (vaak ondoordachte) populistische, politieke beleidsoverwegingen.

⁴⁹⁹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 71.

⁵⁰⁰ DAEMS, T., *l.c.*, 455.

worden aangedragen door zogenaamde zaakwaarnemers⁵⁰¹. Zo is het reeds meermaals voorgekomen dat slachtoffers van misdrijven politiek worden misbruikt door politici die ijveren voor een hardere aanpak van criminaliteit. Op dit vlak, namelijk het blootleggen van onderhuidse motieven, kan FOUCAULT zeer goed van pas komen.

Uit voorgaande voorbeelden blijkt dus zeer duidelijk dat er de afgelopen decennia één en ander veranderd is. Men kan echter oordelen dat FOUCAULTs inzichten hierbij nog steeds relevant zijn aangezien hij op een aantal van deze evoluties in zijn latere werken heeft geanticipeerd. Hieruit blijkt dan ook dat FOUCAULT zelf vaak zijn grootste criticus was, voortdurend op zoek om de beperkingen in zijn denken op te lossen door nieuwe en uitdagende richtingen in te slaan. MCNAY verwijst in deze context naar Edward SAID die oordeelde dat FOUCAULT een briljante denker was, maar dat zijn werk tegelijkertijd werd gekenmerkt door een aantal onmiskenbare zwakke plekken⁵⁰². Bij het bepalen van FOUCAULTs relevantie kan dan ook niet worden nagelaten, te wijzen op FOUCAULTs ogenschijnlijke onverschilligheid voor sommige kwesties die door feministische en postkoloniale theorieën werden aangekaard. SAID stelde volgens MCNAY dan ook dat *“it is only by engaging with these weak points to see how they may be overcome that the continued relevance of Foucaults work for a range of academic research may be sustained, renewed and pushed into new areas of debate”*⁵⁰³. Ook MAY oordeelt dat FOUCAULTs inzichten en concepten nog steeds bruikbaar zijn voor de criminologie (en daarbuiten) aangezien er nog steeds elementen spelen die ook reeds ten tijde van FOUCAULT relevant waren⁵⁰⁴. Bovendien, zo stelt MCWORTHER, *“Foucaults expiration date is probably yet a long way off [...] not because important changes have not occurred since 1985, changes that may have significantly changed us, but because we still need Foucaults methods and analytical style to take account of and assess those changes, as well as to resist what we find oppressive in them”*⁵⁰⁵. MCWORTHER stelt dan ook dat FOUCAULTs werk ons toont hoe we onze eigen, huidige wereld kunnen benaderen. Een Foucaultiaanse analyse kan ons immers duidelijk

⁵⁰¹ DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 72.

⁵⁰² MCNAY, L., *o.c.*, 10; zie ook SAID, E. W., *o.c.*, 56, 336.

⁵⁰³ MCNAY, L., *o.c.*, 10.

⁵⁰⁴ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

⁵⁰⁵ MCWORTHER, L. (2005/11) ‘The technology of Biopower. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworther.pdf> [29/04/06].

maken wat er precies op het spel staat bij elke sociale, politieke, economische, culturele en technologische verandering⁵⁰⁶.

Zo stelt MCWORTHER onder meer dat de hoogtechnologische innovaties op zich weinig fundamenteels hebben gewijzigd aan FOUCAULTs basisopvatting van 'biopower', met name diens essentiële werkwijze en de principiële objecten waarop 'biopower' gericht is⁵⁰⁷. Zij oordeelt dan ook dat ondanks de progressieve hoop dat deze nieuwe technologieën, zoals het internet, een democratiserend en bevrijdend effect zullen hebben (door middel van een decentralisatie van de autoriteit), 'biopower' daarentegen heel goed functioneert op een gedecentraliseerde wijze. Daarnaast stelt zij ook vast dat een verhoogde en versnelde toegang tot individuele lichamen en lokale praktijken, de normalisering en het management van de bevolking zelfs bevordert, in plaats van moeilijker maakt. Uiteraard, zo stelt MCWORTHER, is het concept van 'biopower' niet immuun voor technologische veranderingen. Zo stelt zij dat sommige vormen van technologische achteruitgang zeker serieuze, ondermijnende gevolgen zouden hebben voor de instellingen en praktijken van 'biopower', "*after all, as Foucault would be the first to acknowledge, biopower is material*"⁵⁰⁸. 'Biopower' wordt immers verwezenlijkt en geconcretiseerd in zijn uitoefening en deze uitoefening steunt op de aanwending van een aantal (controle-)instrumenten die de 'biopower' sinds zijn ontstaan in de late negentiende eeuw mee heeft helpen ontwikkelen. MCWORTHER toont op dit vlak op overtuigende wijze aan dat de huidige controle-instrumenten in onze samenleving in hun voortbestaan voor een groot stuk afhankelijk zijn van de productie van ruwe olie, een natuurlijke rijkdom die bijna ten einde is. Zij argumenteert dan ook dat, zonder deze olie, 'biopower', als een enorm netwerk van met elkaar verbonden en elkaar overlappende praktijken, snel uiteen zou vallen. "*One simply cannot manage entire populations of hundreds of thousands of people without satellites and micro-chips, and one cannot launch satellites or build micro-chips without oil*"⁵⁰⁹.

Met andere woorden, het is zeker niet zo dat FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis (en bij uitbreiding zijn andere werken) op dit moment nog even relevant is als in 1975. Integendeel, het zou eerder vreemd zijn dat de recente ingrijpende veranderingen in de samenleving FOUCAULTs analyse van de gevangenis intact zouden hebben gelaten. Bovendien betekent dit dat we FOUCAULTs concepten en ideeën ook moeten aanpassen aan

⁵⁰⁶ MCWHORTER, L. (2005/11) 'The technology of Biopower. A response to Todd May's "Foucault Now?"' in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworthier.pdf> [29/04/06].

⁵⁰⁷ *Ibid.*

⁵⁰⁸ *Ibid.*

⁵⁰⁹ *Ibid.*

het huidige tijds kader. HAMANN stelt immers dat we niet blind mogen zijn voor de werkelijk vernieuwende concepten die huidige kritische denkers ons aanbieden⁵¹⁰. Zo stelt hij dat we niet alleen kritisch moeten staan ten opzichte van wetenschappers die FOUCAULT afschrijven, maar dat *“we should perhaps also be equally cautious about how and when we put aside broader concepts and descriptions that otherwise seem unwieldy and totalizing. Perhaps what is required, then, is not that we put these discussions to the side, but that we do the difficult work to make them more genealogical, more Foucaultian”*⁵¹¹.

Los van het feit dat ‘FOUCAULT zijn vervaldatum nog niet heeft bereikt⁵¹², kan men ook argumenten aanbrengen die duidelijk maken dat FOUCAULT, ongeacht het tijds kader, altijd een zekere relevantie in zich draagt, dat hij met andere woorden geen ‘vervaldatum’ heeft. FOUCAULT tekent misschien geen gedetailleerd actieplan voor verzet uit (hij vindt immers dat we dat voor onszelf moeten bepalen) hij biedt ons op basis van zijn concepten en ideeën wel de hoop op een alternatief wereldbeeld⁵¹³. FOUCAULT heeft immers een groot geloof in de maakbaarheid van de samenleving: *“There is an optimism that consists in saying that things couldn’t be better. My optimism would rather consist in saying that so many things can be changed, fragile as they are, bound up more with circumstances than with necessities, more arbitrary than self-evident, more a matter of complex, but temporary, historical circumstances than with inevitable anthropological constraints”*⁵¹⁴. FOUCAULT is met andere woorden belangrijk omdat hij ons belang als actoren in een verhaal met een open einde benadrukt. De toekomst is immers niet ingesloten in het heden, de toekomst wacht niet louter om zich te ontvouwen, *“It must be made. And we can have a hand in that making”*⁵¹⁵. Desondanks kunnen we niet zomaar voorbijgaan aan MCNAY’s kritiek dat FOUCAULT, door zijn verarmde opvatting van het subject, niet echt in staat is om ons een aangrijpingspunt te bieden waarrond een theorie van verzet kan worden ontwikkeld⁵¹⁶. Los daarvan is FOUCAULTs bedoeling wel duidelijk, namelijk het aankaarten van normaliserende en disciplinerende strategieën en het in vraag stellen van voor ons evidente praktijken (zoals de

⁵¹⁰ HAMANN, T. H. (2005/11) ‘Foucault’s wake. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].

⁵¹¹ *Ibid.*

⁵¹² Zie boven.

⁵¹³ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06]; MCWHORTER, L. (2005/11) ‘The technology of Biopower. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworther.pdf> [29/04/06].

⁵¹⁴ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

⁵¹⁵ *Ibid.*

⁵¹⁶ MCNAY, L., o.c., 7. Zie hiervoor ook Deel 1, hoofdstuk 2.

gevangenis) en heeft hij terzake zelf het voorbeeld gegeven met de oprichting van de GIP⁵¹⁷. FOUCAULT biedt ons dus toch wel een zeker perspectief waar we naar toe kunnen en moeten werken.

Op die manier kan FOUCAULT ons dan misschien ook een uitweg bieden in de, door DAEMS beschreven, ‘sociology of the reactionary response’⁵¹⁸. DAEMS stelt immers dat er een pessimistische sfeer heerst binnen de bestraffingssociologie omwille van de overheersende aandacht voor de reactionaire reacties op het sociale en strafrechtelijke beleid. Bovendien, zo stelt hij, “[hebben] vele bestraffingssociologen [...] een ingebouwde scepsis tegen nieuwe ideeën die tot doel hebben om penale ontwikkelingen te voeden die de status-quo in het wereldje van het straffen kunnen doorbreken”⁵¹⁹. Zo stelt hij dat de bestraffingsgeschiedenis ons leert dat “mooie theorieën maar al te vaak in lelijke praktijken vertaald worden”⁵²⁰. Dit heeft dan ook belangrijke gevolgen voor het beeld dat de criminoloog heeft van zijn eigen maatschappelijke rol. Zijn positie wordt immers onhoudbaar als enerzijds zijn goedbedoelde ideeën geperverteerd worden en anderzijds deze ideeën zelfs kunnen leiden tot een verdere uitdeining van de praktijken waartegen zijn ideeën oorspronkelijk gericht waren. COHEN waarschuwt dan ook voor het immobilisme dat hieruit voortvloeit en stelt “de kritische criminoloog wordt -hoe paradoxaal het ook mag klinken- conservatief”⁵²¹.

De hoop en hulp die FOUCAULTs werk ons op dit vlak kan bieden, is volgens MAY niet alleen het gevolg van de inzichten en de methodologie die hij ons presenteert⁵²². Als dit het geval zou zijn dan konden we volgens MAY zijn teksten gewoon lezen en nadien opzij zetten, vermits we dan de nodige informatie hadden vergaard. MAY stelt echter dat zelfs diegenen die zijn teksten zeer grondig gelezen hebben, zelfs meer dan één maal, in de toekomst nog steeds om allerlei redenen kunnen teruggrijpen naar FOUCAULT. “*For reading Foucault, May says, is not an exercise in the excavation of facts but rather an exercise in spiritual cultivation; it is a way of remembering, renewing, and reconstituting ourselves*”⁵²³. FOUCAULTs teksten dienen immers niet alleen om ons kennis bij te brengen, maar ook om ons intellectueel te oriënteren, om ons bij te staan in onze eigen ontwikkeling, zonder normaliserende invloeden, en om te voorkomen dat ons denken zich vastzet in vaste

⁵¹⁷ VALIER, C., *o.c.*, 150. Zie hiervoor ook Deel 1, hoofdstuk 1.

⁵¹⁸ DAEMS, T., *l.c.*, 446.

⁵¹⁹ *Ibid.*, 449-449.

⁵²⁰ *Ibid.*, 446.

⁵²¹ *Ibid.*, 450.

⁵²² MCWHORTER, L. (2005/11) ‘The technology of Biopower. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworther.pdf> [29/04/06].

⁵²³ *Ibid.*

categorieën en welomlijnde analyses⁵²⁴. HAMANN stelt dan ook dat “we are to consider the idea that perhaps we should not return to Foucaults writings always and only in the interest of research and scholarship and as a purely academic pursuit, but rather we should be vigilant in taking his words to heart as a kind of ethical exercise, as Foucault himself did in the ever-changing development of his own life”⁵²⁵.

Dit mag echter niet worden beschouwd als een loutere individuele verrijking, het zou daarentegen een essentieel onderdeel moeten vormen van wetenschapsbeoefening in het algemeen. LIPPENS en VALIER verwijzen hierbij naar Anthony BOTTOMS die het fundamenteel belang beklemtoont van morele vragen wanneer hij stelt dat: “if they are to be true to their calling, all criminologists have to be interested in morality”⁵²⁶. Ook QUINNEY karakteriseert volgens hen de criminologie als een soort van morele filosofie in ‘*Bearing Witness to Crime and Social Justice*’, en beschrijft de criminoloog als een getuige. Zo stelt hij: “Het zwaartepunt komt daarbij te liggen op de verantwoordelijkheid van de criminoloog, de verantwoordelijkheid om echt getuigenis af te leggen. Het is volgens Quinney niet alleen zaak om correcte kennis over criminaliteit te produceren. Deze ‘correctheid’ zelf is immers ook een zaak van rechtvaardigheid, van “right understanding”, en dat veronderstelt steeds een morele stellingname van waaruit men dan getuigt en getuigenis aflegt”⁵²⁷.

De huidige debatten rond het criminaliteitsprobleem noodzaken immers een inzicht in de diverse maatschappelijke factoren die in criminaliteit vervat zitten én in de politieke vragen die daaruit voortvloeien, teneinde dit debat in de juiste context en met de nodige nuances te behandelen. Criminaliteit en crimineel gedrag zijn immers ‘het plegen van door de maatschappij op een bepaald moment strafbaar gesteld gedrag waarop door de samenleving sancties zijn gesteld’⁵²⁸. Het is dus deze politieke en maatschappelijke context die het belang van de criminologie bepaalt. Deze politieke en maatschappelijke inbedding van criminaliteit leidt er toe dat de criminologie niet alleen vatbaar is voor veranderingen in de betekenis van misdaad en straf, zij is zelf ook onderdeel van het betekenisveld daaromheen. Zij behoeft om die redenen dan ook permanente zelfreflectie⁵²⁹. Dit is iets waar FOUCAULT zeker toe

⁵²⁴ MAY, T. (2005/11) ‘Foucault Now?’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].

⁵²⁵ HAMANN, T. H. (2005/11) ‘Foucault’s wake. A response to Todd May’s “Foucault Now?”’ in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].

⁵²⁶ LIPPENS, R. en VALIER, C., ‘Criminologie, hedendaagse theorie, en ethiek’, *Panopticon*, 2005, 79.

⁵²⁷ *Ibid.*, 80.

⁵²⁸ LEA, J., *o.c.*, 24.

⁵²⁹ BOUTELLIER, H., *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 221-222.

bijgedragen heeft met zijn nadruk op het ‘power-knowledge’ paradigma⁵³⁰. Dit inzicht leidt QUINNEY er dan ook toe de criminologische onderneming op te vatten als een vredesonderneming, *“the non-violent criminology of compassion and service”*. *“Of ze het nu beseffen of niet, en of ze het nu willen of niet, criminologen zijn, volgens Quinney, steeds morele ondernemers. Criminologie [...] wordt opnieuw een roeping”*⁵³¹.

Het weze zo wel duidelijk dat wij (nog steeds) veel van FOUCAULT kunnen leren. Het lijkt mij dan ook aangewezen dat we FOUCAULTs opmerkingen met betrekking tot het domein van de criminologie ter harte nemen in de hoop dat we zo -uiteeraard enkel in onze eigen gedachten- zijn oordeel over deze wetenschap in de toekomst kunnen omkeren. Zo stelde hij immers in een interview uit de jaren tachtig, dus nog niet zo heel lang geleden: *““Have you ever read any criminological texts? They are staggering. And I say this out of astonishment, not aggressiveness, because I fail to comprehend how the discourse of criminology has been able to go on at this level. One has the impression that it is of such utility, is needed so urgently and rendered so vital for the working of the system, that it does not even need to seek a theoretical justification for itself, or even simply a coherent framework. It is entirely utilitarian”*⁵³².

⁵³⁰ MCNAY, L., *o.c.*, 107-108.

⁵³¹ LIPPENS, R. en VALIER, C., *l.c.*, 80.

⁵³² FOUCAULT, M. en GORDON, C., *o.c.*, 47.

CONCLUSIE

Uit deze thesis is gebleken dat Michel FOUCAULT een zeer originele en provocerende denker was, die doorheen zijn carrière zowel gevierd als bekritiseerd werd. De reikwijdte en complexiteit van FOUCAULTs werk maakt het echter moeilijk om hem te categoriseren en in een welbepaalde theoretische stroming onder te brengen. FOUCAULT heeft gedurende zijn carrière dan ook heel wat theoretische wendingen genomen die niet altijd even consequent waren. Desondanks kan men, om een rode draad in zijn werken te zien, FOUCAULT toch voornamelijk beschouwen als een zogenaamde ‘historicus van denksystemen’, meer bepaald als ‘een theoreticus van de moderniteit’, een moderniteit die hij wilde ontmaskeren. Verder kan men ook vaststellen dat FOUCAULT op het einde van zijn leven zeer begaan was met de politieke rol van de intellectueel. Hij was dan ook een geëngageerd filosoof die zich bovendien interesseerde in dissidente, politieke figuren en de buitenlandse politiek.

Het werk dat in deze thesis centraal staat, is *‘Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis’*. Dit werk wordt gekenmerkt door een aantal typische uitgangspunten van FOUCAULT die bovendien essentieel zijn om een aantal zaken in zijn studie beter te begrijpen. Deze uitgangspunten vormen als het ware de theoretische startblokken vanwaar FOUCAULT zijn theorie opbouwt, hoewel hij tegen deze uitgangspunten soms zelf wel eens durft te zondigen. Een eerste, essentieel kenmerk is FOUCAULTs genealogische onderzoeksmethode. Op basis van deze methode tracht FOUCAULT een geschiedenis te maken van de gevangenis door de historische condities te bestuderen die deze instelling tot stand brachten. Hierbij is het zijn bedoeling om de courante, hervormingsgezinde geschiedschrijvingen van de gevangenis te problematiseren en te destabiliseren. Een tweede kenmerk van FOUCAULTs studie is zijn sociologische, functionalistische benadering. Hierbij worden sociale processen geanalyseerd met betrekking tot hun bijdrage tot de instandhouding van de sociale structuur van het geheel waarbinnen ze plaatsvinden. Wanneer FOUCAULT dus op zoek gaat naar de functie van de gevangenis, dan zoekt hij vooral naar de latente bijdrage die de gevangenis levert aan het in stand houden van de sociale structuur van de moderne, kapitalistische samenleving. Deze genealogische studie wordt ook gekenmerkt door een heel ander analyiseniveau dan dat van de traditionele geschiedschrijvingen. Het betreft een ‘microfysica’ van de macht, met andere woorden, een studie van de dagdagelijkse aspecten van machtsrelaties in de samenleving. Deze microfysica van de macht vertrekt echter vanuit een specifieke opvatting van ‘de macht’, namelijk een positief, lokaal (maar niet

lokaliseerbaar), sociaal (maar niet economisch gedetermineerd), alomtegenwoordig (maar niet almachtig, het impliceert tevens een zekere vorm van verzet) en relationeel machtsconcept. Desondanks moet men vaststellen dat FOUCAULT doorheen zijn werk toch de neiging heeft om terug te vallen op een meer conventionele, negatieve visie op macht als een eenzijdig opgelegde monolithische kracht. FOUCAULTs volgende werk rond 'governmentality' slaagt er echter min of meer in om, door een herdefiniëring van bepaalde aspecten van deze machtstheorie, het originele inzicht -dat macht een positief fenomeen- is te behouden.

In *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* kwam zeer duidelijk naar voor dat FOUCAULT niet gelooft dat het concept van de gevangenis als straf ontstaan is als een zuiver en ideaaltypisch principe waar iedereen zich in kon vinden en dat slechts later gecorrumpeerd is geworden. Integendeel, hij stelt dat de detentie onmiddellijk vergezeld ging van een aantal kritieken en hervormingsvoorstellen die nadien steeds werden herhaald bij nieuwe opflakkingen van kritiek. In de praktijk stelt hij echter een onvermogen en/of een onwil vast om deze hervormingen daadwerkelijk door te voeren. Het achterhalen van het waarom van deze mislukkingen is dan ook het uiteindelijke doel van FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis. Hij komt hierbij tot de conclusie dat de gevangenis, en meer in het algemeen de straffen, niet bestemd zijn om de overtredingen te bestrijden, maar veeleer om de illegaliteiten economisch bruikbaar en politiek minder gevaarlijk te maken. De gevangenis vormt met andere woorden, naast ondermeer de politie en de menswetenschappen, een essentiële schakel in een globaal netwerk van discipline en toezicht dat de overheersingsstrategie van de dominante klassen uitmaakt. FOUCAULT zag dit echter niet als voor eens en voor altijd bereikte resultaten, zo haalde hij op het einde van zijn werk immers twee essentiële ontwikkelingen aan (enerzijds het ontstaan van criminaliteitsvormen op nationale en internationale schaal, anderzijds een uitbreiding van de disciplinerende netwerken) die in staat waren het gebruik van de gevangenis te beperken en het interne functioneren van de staat te veranderen. Het echte probleem in onze huidige samenleving is volgens FOUCAULT dan ook niet zozeer het ontbreken van een alternatief voor de gevangenis, maar het stijgende aantal normaliserende en disciplinerende instellingen en dispositieven.

FOUCAULTs functionalistische theorie van de gevangenis heeft bij publicatie heel wat teweeggebracht in de wereld van de bestraffingssociologie. Deze theorie heeft, op basis van zijn diepgaande analyse van de relatie tussen vormen van bestraffing en de samenleving waarin deze zich voordoen, de sociologische opvattingen rond bestraffing in de moderne, industriële samenlevingen van gedaante doen veranderen. Een zeer eng, technisch

geïnspireerd, penologisch onderzoeksveld werd omgetoverd tot een bloeiende bestraffingssociologie die sociaal en politiek geïnspireerd was. Er wordt dan ook bijna algemeen aanvaard, of men nu een voor- of tegenstander van FOUCAULTS theorie is, dat indien men op een kritische en geïnformeerde wijze de gevangenis, en meer algemeen bestraffing, wil benaderen, men niet buiten *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* kan. Kortom, de publicatie van dit werk heeft de 'progressieve' geschiedenissen van de strafrechtelijke verandering bezegeld en heeft tevens geleid tot een grote sociologische interesse in het strafdenken als een onderdeel van een bredere problematiek van sociale controle.

De originaliteit van FOUCAULTS theorie ligt echter niet zozeer in diens onderzoeksobject dan wel in de wijze waarop hij dit benadert. Net zoals FOUCAULT waren DURKHEIM, RUSCHE en KIRCHHEIMER immers ook reeds met dergelijke thema's bezig. FOUCAULTS werk integreerde zowel het verband van RUSCHE en KIRCHHEIMER tussen het ontstaan van de gevangenis en het kapitalistische economische systeem, als DURKHEIMS ideeën rond de vormen van autoriteit en solidariteit in moderne samenlevingen. FOUCAULT situeert het strafdenken echter binnen een power-knowledge strategie van normalisering en dat levert een belangrijke aanvulling. Verder houden veel van FOUCAULTS thema's ook een verwerking in van meer bekende Weberiaanse en Nietzscheaanse analyses en argumenten. Naast de rijkere, intellectuele context waarin FOUCAULT zijn verhaal van de strafvormen plaatst, is het grote verschil tussen *'Discipline, toezicht en straf. De geboorte van de gevangenis'* en de andere werken echter, zoals reeds eerder gesteld, FOUCAULTS methodologische benadering. Deze methodologische benadering betreft diens (post)fenomenologische, structuralistische methode met betrekking tot de dagelijkse werking van het strafrechtelijk beleid en de praktijk. Deze methode wordt bovendien aangewend binnen een nieuwe, kritische onderzoeksmethode, met name de 'genealogie'. Ook zijn analyseniveau houdt een vernieuwend aspect in. Zo stelt hij dat de algemene mechanismen van de macht nooit werkelijk zijn bestudeerd door historici.

Deze functionalistische theorie van de gevangenis wordt echter ook op een aantal punten bekritiseerd. Vooral FOUCAULTS stellingen met betrekking tot het (disciplinaire) karakter van de moderne samenleving worden vaak betwist. De discussies die het meest worden gevoerd onder sociologen en criminologen gaan over zijn periodisering van de bestraffingswijzen en zijn gekozen analysemethode; een aantal tekortkomingen in, en een zekere eenzijdigheid van zijn analyse; en zijn uiteindelijk functionalistische benadering van bestraffing. In wezen hebben critici zijn relaas betwist met betrekking tot waar en wanneer

bepaalde strafrechtelijke veranderingen zich voordeden, alsook de mate en de oriëntatie van deze veranderingen, het negeren van aspecten van bestraffing die geen uiting zijn van ‘machtsgeilheid’ en van ‘controle over subjecten’, én het naar voren schuiven van ‘diepgaande’ of ‘geheime’ functies als antwoord op het zogenaamde falen van de gevangenis. Deze kritieken hangen natuurlijk in belangrijke mate met elkaar samen.

Desondanks heeft FOUCAULTs werk een enorme impact gehad op de sociale geschiedschrijving van de bestraffing, en vervolgens op de politieke agenda in de meeste Westerse landen vanaf de jaren zeventig. Tegelijkertijd heeft het ook een aanzienlijk aantal mensen in de praktijk van het strafrecht en de sociale controle beïnvloed. FOUCAULTs theorie van de gevangenis bood immers een nieuw en zeer werkbaar perspectief, waarbij de gevangenis werd opgevat als een politiek fenomeen, onherroepelijk gekleurd door de belangen en strategieën van de machtsgroepen in de samenleving, op een moment dat een stemhebbende en steeds meer gepolitiseerde gevangenenbeweging zich aan het organiseren was. Ondanks kritieken vormde deze theorie de noodzakelijke achtergrond van waaruit nieuwe invalshoeken op bestraffing ontstonden. Vele historici zijn dan ook verder gegaan op dit Foucaultiaanse pad, ondermeer om het huidige karakter van de samenleving en de verschillende vormen van criminaliteitscontrole en bestraffing beter te duiden. Desondanks gaan er tegenwoordig stemmen op om in de toekomst de bestraffingssociologie verder te ontwikkelen zonder FOUCAULT, enerzijds uit angst dat deze wetenschap zich slechts zou vastpinnen op het sociale-controle perspectief, anderzijds omdat bepaalde wetenschappers oordelen dat FOUCAULTs inzichten en concepten in onze huidige samenleving achterhaald zijn. Men kan zich echter afvragen of het wel gerechtvaardigd is om het Foucaultiaanse, kritische perspectief nu reeds af te schrijven, vooraleer het ten volle tot ontwikkeling is kunnen komen en zich heeft kunnen vestigen in de criminologie.

Men kan immers op overtuigende wijze aantonen dat FOUCAULT vandaag nog zeer relevant is, en kan zijn, voor de criminologie. Deze conceptuele bruikbaarheid moet echter wel bewust worden afgewogen, aangezien de recente transformaties in de samenleving FOUCAULTs inzichten niet onberoerd hebben gelaten. Dit betekent dat we FOUCAULTs concepten en ideeën moeten aanpassen aan het huidige tijds kader. Hierbij mogen we echter niet blind zijn voor de vernieuwende concepten die huidige, kritische denkers ons aanbieden. We moeten dan ook proberen om enerzijds de Foucaultiaanse inzichten te hernieuwen en anderzijds de nieuwe, kritische concepten meer Foucaultiaans te maken. Bovendien kan men ook niet nalaten om hierbij bepaalde kritieken vanuit feministische en postkoloniale theorieën,

die FOUCAULT op een nogal onverschillige wijze naast zich heeft neergelegd, aan te kaarten.

Desondanks kan men oordelen dat FOUCAULT, als persoon, ongeacht het tijds kader, altijd een zekere relevantie in zich draagt. Zo biedt hij ons immers, op basis van zijn concepten en ideeën, de hoop op een alternatief wereldbeeld. Hij gelooft immers dat de samenleving een verhaal is met een open-einde waar wij, als actoren, een belangrijke rol in spelen. Vooral zijn latere werk rond ‘governmentality’ biedt ons terzake de nodige aangrijpingspunten. FOUCAULTs teksten doen dus meer dan kennis bijbrengen, zij helpen ons ook om ons intellectueel te oriënteren, om ons bij te staan in onze eigen ontwikkeling (zonder normaliserende invloeden), en om te voorkomen dat ons denken zich vastzet in ‘vaste’ categorieën en welomlijnde analyses. Kortom, FOUCAULTs persoon en levenswijze bieden ons een soort van rolmodel.

“This is not, however, a commemoration. We are not guardians of the temple and there was no religion, just the will to knowledge”⁵³³.

⁵³³ HOWE, A., *o.c.*, 82

BIBLIOGRAFIE.

- BEYENS, K., *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUB University Press, 2000, 526p.
- BOUTELLIER, H., *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 258p.
- BUITELAER, W. en SIERKSMA, R., *Gevangen in de gevangenis: beschouwingen over gevangenis, misdaad en maatschappij*, Meppel, Koninklijke Uitgeverij Boom, 1972, 142p.
- BURCHELL, G., GORDON, C. en MILLER, P., *The Foucault Effect. Studies in Governmentality, with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, London, Harvester Wheatsheaf, 1991, 307p.
- COHEN, S., *Visions of social control: crime, punishment and classification*, Cambridge, Polity press, 1985, 325p.
- CRESSEY, D. E., 'Hypotheses in the sociology of punishment' in MELOSSI, D., *The Sociology of Punishment. Socio-Structural Perspectives*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXX, Ashgate, Dartmouth, 1998, 97-103.
- DAEMS, T., 'Bestraffingssociologie en herstelrecht. Een wederzijdse bevraging', *Panopticon*, 2003, 438-457.
- DAEMS, T., *De gevangenis en het einde van een groot verhaal. De verbetering van de gedetineerde gekaderd binnen een sociologie van het straffen*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1999-2000, 80pp.
- DANAHER, G., SHIRATO, T. en WEBB, J., *Understanding Foucault*, London, Sage Publications, 2000, 172p.
- DEFLEM, M. (1999/04) 'Power/Knowledge, Society and Truth: Notes on the Work of Michel Foucault' in Mathieu Deflem's Publications site [WWW]. Mathieu Deflem's Publications site: <http://www.cas.sc.edu/socy/faculty/deflem/zfouc.html> [19/10/05].
- DE WIT, J., *Michel Foucault: Naar een structuralistische criminologie? Deel II: Foucaults' bijdrage tot de psychiatriegeschiedenis en de penologie*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1975-1976, 159pp.
- FEELEY, M. M. en SIMON, J., 'The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications.', *Criminology*, 1992, 449-473.

- FOLLON, P. (1997) 'Ethiek van de existentiële filosofie' in *Wijsgerige ethiek* [WWW]. XS4ALL: <http://www.xs4all.nl/~follon/paper/ethiek.html> [07/03/06].
- FOUCAULT, M., *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*, Groningen, Historische uitgeverij, 1989, 445p.
- FOUCAULT, M. en GORDON, C., *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, New York, Prentice-Hall, 1980, 270p.
- GARLAND, D., 'Governmentality and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology', *Theoretical criminology*, 1997, 173-214.
- GARLAND, D., *Punishment and modern society. A study in social theory*, Oxford, Clarendon Press, 1990, 312p.
- GARLAND, *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, Oxford University Press, 2001, 307p.
- HAMANN, T. H. (2005/11) 'Foucault's wake. A response to Todd May's "Foucault Now?"' in *Foucault Studies* [WWW]. *Foucault Studies*: <http://www.foucault-studies.com/no3/hamann1.pdf> [29/04/06].
- HARDT, M. en NEGRI, A., *Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 2000, 478p.
- HEBBERECHT, P. en PONSAERS, P., 'Vliegen zonder vleugels, wetenschap zonder theorie', *Panopticon*, 1999, 505-509.
- HOWE, A., *Punish and Critique. Towards a Feminist Analysis of Penalty*, London, Routledge, 1994, 252p.
- HUDSON, B. A., *Understanding justice: an introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Buckingham, Open University Press, 2003, 218p.
- LEA, J., *Crime & Modernity. Continuities in Left Realist Criminology.*, London, Sage Publications, 2002, 213p.
- LESAGE, D., *Vertoog over verzet. Politiek in tijden van globalisering*, Antwerpen, Manteau, 2004, 364p.
- LIPPENS, R. en VALIER, C., 'Criminologie, hedendaagse theorie, en ethiek', *Panopticon*, 2005, 78-81.
- LIVROZET, S. en FOUCAULT, M., *De la prison à la révolte: essai-témoignage*, Paris, Mercure de France, 1973, 221p.
- MATHIESEN, T., *Prison on Trial. A Critical Assessment*, London, Sage Publications, 1990, 184p.

- MATHIESEN, T., 'The viewer society. Michel Foucault's 'Panopticon' revisited', *Theoretical Criminology*, 1997, 217-234.
- MAY, T. (2005/11) 'Foucault Now?' in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/may1.pdf> [29/04/06].
- MCNAY, L., *Foucault: A Critical Introduction*, Cambridge, Polity Press, 1996, 196p.
- MCWHORTER, L. (2005/11) 'The technology of Biopower. A response to Todd May's "Foucault Now?"' in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/no3/mcworthier.pdf> [29/04/06].
- O'BRIEN, P., 'Crime and Punishment as Historical Problem' in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, 403-416.
- RAES, A., 'Recente ontwikkelingen binnen het hedendaagse bestraffingsdenken', *Panopticon*, 2004, 62-67
- ROBERT, L., 'Foucaults <<boîte à outils>>. Gereedschap voor criminologen', *Panopticon*, 2005, 79-82.
- ROMEIJN, P. (2005/05/26) 'Michel Foucault, biografie' in Michel Foucault (1926-1984) [WWW]. Piet Romeijn: <http://www.xs4all.nl/~promiejn/VrijmetseLarij%20bouwstukken/filosofiepietroa.html> [15/02/06].
- RUSCHE, G., KIRCHHEIMER, O. en SELLIN, T., *Punishment and social structure*, New York, Russell and Russell, 1968, 268p.
- SAID, E. W., *Cultuur en imperialisme*, Amsterdam, Uitgeverij Atlas, 1994, 439p.
- SMART, B., *Michel Foucault*, London, Routledge, 2002, 150p.
- SMITH, M. J., *Social Science in Question*, London, Sage Publications, 1998, 364p.
- SPIERENBURG, P. (ed.), *The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900*, Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1984, 187p.
- TAYLOR, I., *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*, Cambridge, Polity press, 1999, 304p.
- TEURLINGS, J., (z.d.) 'Foucault: theorie' in Foucault en zijn relevantie in communicatiewetenschappen en cultuurstudies [WWW]. CMSO: <http://cal.ulb.ac.be/~jteurlin/Publications/JanFoucault.html> [07/03/06].

- UITERMARK, J. (2003/03) 'Bestuur als kunst: de governmentality-benadering' in *Beheersing door verwerving. De sociale controle van Europese achterstandswijken* [WWW]. Justus Uitermark Publications: <http://www.justusuitermark.nl/Documents/Beheersingverwerving.pdf> [26/09/05].
- VALIER, C., *Theories of Crime and Punishment*, in *Longman Criminology Series*, NEWBURN, T. (ed.), VII, Essex, Pearson Education Limited, 2002, 220p.
- VANDER BEKEN, T., 'Denken over de toekomst en scenario's in de criminologie', *Panopticon*, 2005, 1-9.
- VAN MELKEBEEK, M., *Historische kritiek en postmoderne geschiedschrijving*, Gent, Academia Press, 2001, 230 p.
- VERHELST, M., *Een konfrontatie van recente visies met betrekking tot oorsprong en verval van de gevangenis: een analyse van de visies van Foucault, Rusche en Kirchheimer, Rothman, Melossi en Pavarini, Scull, Cohen en Baratta*. (Diss. Lic. Criminologie). Leuven, 1981-1982, 244pp.
- VINCKE, J., *Sociologie. Een klassieke en hedendaagse benadering*, Gent, Academia Press, 2000, 370p.
- WEISS, R. P., 'Introduction' in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, xii-xxi.
- WILLIAM, A., 'The Social-Control Theory in American History: A Critique' in WEISS, R. P., *Social History of Crime, Policing and Punishment*, in *The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*, MARS, G. en NELKEN, D. (ed.), XXIV, Ashgate, Dartmouth, 1999, 3-14.
- X (2006/02/11) 'biografie' in Michel Foucault [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault [15/02/06].
- X (z. d.) 'biography' in Foucault, info. [WWW]. Foucault, info.: <http://www.foucault.info/foucault/biography.html> [15/02/06].
- X (2006/03/04) 'Existentialisme' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Existentialisme> [07/03/06].
- X (2006/01/28) 'Fenomenologie' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Fenomenologie> [07/03/06].
- X (z.d.) 'Foucault Studies' in Foucault Studies [WWW]. Foucault Studies: <http://www.foucault-studies.com/index1.html> [29/04/06].

- X (2005/06/10) 'functionalisme (sociologie)' in Sociologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Functionalisme_%28sociologie%29 [08/03/06].
- X (2006/02/28) 'Hermeneutiek' in Filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hermeneutiek> [07/03/06].
- X (z.d.) 'Het postmodernisme' in Literatuur in context [WWW]. NEDWEB: http://www.ned.univie.ac.at/lic/stroemung.asp?str_id=19 [28/02/06].
- X (2006/02/11) 'Kritische beschouwing' in Michel Foucault [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault [15/02/06].
- X (z.d.) 'Left Realism' in Online Dictionary of the Social Sciences [WWW]. Athabasca University en ICAAP: <http://bitbucket.icaap.org/dict.pl?alpha=L> [13/05/06].
- X (z.d.) 'Michel Foucault' in homepage kunstbus [WWW]. kunstbus: <http://www.kunstbus.nl/verklaringen/michel+foucault.html> [04/03/06].
- X (z. d.) 'Michel FOUCAULT (1926-1984)' in wetenschapsfilosofie voor de sociale wetenschappen [WWW]. Universiteit Utrecht: <http://www.fss.uu.nl/wetfil/96-97/foucault.htm> [19/03/06].
- X (2005/12/13) 'Nominalisme' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Nominalisme> [07/03/06].
- X (2006/02/22) 'Postmoderne filosofie' in filosofische terminologie [WWW]. Wikipedia, de vrije encyclopedie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Postmoderne_filosofie [28/02/06].
- X (z.d.) 'Structuralisme (filosofie)' in structuralisme [WWW]. kunstbus: <http://www.kunstbus.nl/verklaringen/structuralisme.html> [28/02/06].

